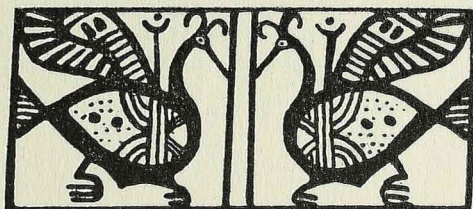

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥΝΗΣ, Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Σ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Κ. ΧΡΥΣ-
ΑΝΘΗΣ, Α. ΣΙΣΜΑΝΗΣ, ΓΛΑΥΚΟΣ ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ, Ι. ΚΟΥΤΣΑΚΟΣ,
ΠΡΑΞ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΣΟΛ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, ΣΑΡ. ΠΑΥΛΕΑΣ, ΣΠ.
ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Ν. ΦΛΟΓΑΣ, Π. ΛΕΟΝΤΙΟΥ, ΕΙΡΗΝΗ ΠΑΝΑΓΗ,
Ι. ΣΤ. ΜΑΡΚΟΥ, Ε. ΛΑΓΑΚΟΣ, ΦΡ. ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΠΙΛΑΒΑΚΗΣ,
Α. ΠΕΡΝΑΡΗΣ, Ν. Σ. ΣΠΑΝΟΣ, Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΠΑΝ.
ΠΑΤΤΙΧΗΣ — ΔΙΠΛΟ ΤΕΥΧΟΣ

46-47

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος έκδοτης : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ
Ανδροκλέους 2, Λευκωσία.

Έτησία συνδρομή £ 1,250 μίλς
Έτησία συνδρομή εξωτερικού £ 1,500 μίλς
Τιμή τεύχους £ 0,125 μίλς

Τά χειρόγραφα δέν έπιστρέφονται. Κλισέ καί φωτογραφίες έπιστρέφονται.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥΤΝΗ: Κύπρος 1964, 10 'Απρίλη 1964 (ποιήματα)	σ. 259
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗ: Τό μαύρο καί τό άσπρο (γράμμα πρώτο)	260
Σ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ: Θέληση (ποίημα)	262
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: «Ο ποιητής ένα κενό» του Σεφέρη (μελέτημα)	263
Α. ΣΙΣΜΑΝΗ: Τό εύκολο σονέττο τής ζωής μου (ποίημα)	264
ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗ: Πρόσμαρτυρία (σειρά ποιημάτων)	265
Ι. ΚΟΥΤΣΑΚΟΥ: Ο όντολογικός χωρισμός στην ποίηση του Ρίλκε (μελέτη)	287
ΠΡΑΞ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ: Μεθύσι (ποίημα)	290
ΣΟΛ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ: Τό δημοτικό τραγούδι στους χρόνους τής σκλαβιάς (όμιλία)	291
ΣΑΡ. ΠΑΤΛΕΑ: Άριθμοί, Πέραν του πολιτισμού (ποιήματα)	293
Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥΤΝΗ: Ή στοχαστική διάθεση του έργου τής Έλένης Ούράνη (μελέτημα)	294
Σ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ: Ύποταγή (ποίημα)	295
ΣΠ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ: Σπονδές (σειρά ποιημάτων)	296
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Διάλογος με τή Θεσσαλονίκη (κριτικά σημειώματα)	309
Ν. ΦΛΟΓΑ: Δέν είναι φέτος άνοιξη (ποίημα)	313
Π. ΛΕΟΝΤΙΟΥ: Άρνηση (ποίημα)	313
ΕΙΡΗΝΗΣ ΠΑΝΑΓΗ: Αυτό για τον Γιόχαν Μπαχάηνεν (ποίημα)	314

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Ι. Σ τ. Μάρκου: Σχόλιο του ΡΙΚ δια τον Άγγλο στρα-
τωτικό — ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ — Εύστ. Λαγάκου καί Φρ. Βράχα: Δωρεά Πινάκων —
Κ. Α. Παλαβάνη: Φιλολογικά — ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ — Κ. Χρυσάνθη:
Έλένη Καζαντζάκη, Δυό προγράμματα τής Τηλεοράσεως, Νιζιολ, Ή «Πρόσμαρτυρία» του
Γλ. Άλιθέρη — Ά. Περινάκη: Ο καθηγητής Ρουσσέλ — Καθημερινή: Ή άγγλι-
κή ένοχή — ΤΟ ΒΙΒΑΙΟ — Κ. Χρυσάνθη: Κ. Μόντη «Κλειστές Πόρτες» — Ν. Σ.
Σπανού: Δημ. Σιατόπουλου «Συνομιλία με τον άνθρωπο» — ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΙΣ —
Θ. Παπαδόπουλλου: Κυπριακόν Κέντρον Έπιστημονικόν Έρευνών — Παν. Πατ-
τίχη: Νέγρικα θρησκευτικά τραγούδια — ΓΕΝΙΚΑ.

Υπεύθυνος κατά τον νόμον: Δρ Κ. Χρυσάνθη.
Τυπώθηκε στα Τυπογραφεία ΖΑΒΑΛΛΗ, Λευκωσία-Κύπρος.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική Όμάδα : ΦΡ. ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, Τ. ΦΥΛΑΚΤΟΥ,

Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γραμματέας : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ Δ΄

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1964

ΑΡ. 46—47

ΚΥΠΡΟΣ 1964

Αίμα ξοδεύουμε πολύ
σ' αυτή τη γή που φίλησαν
οί θεοί τὸ σῶμα τῆς θείας
'Αφροδίτης. Ἕλληνες αἶμα καὶ σπέρμα
ἡ Κύπρος μας, μεγάλη αιδερένια γροθιά
στὸ πρόσωπο τῆς βίας.

Πολεμοῦν στὰ στενά της λοντάρια,
τὰ κορίτσια της ἀνθισμένα λουλούδια
μὲ τ' ὄπλο τῆς ὑπομονῆς στὰ κρινένια
χέρια τους.

Ἕλληνες ἡ Κύπρος φῶς ἐκ φωτός
ἀνέσπερο ἀπὸ τὸν ἥλιο τῆς Ἑλλάδας,
διαμάντι, γιασεμί κι' ἀμέθυστος
τὸ γαλανὸ ὄνειρό της.

Ἡ Κύπρος δὲν ξεδιπᾶ
ἀπ' τὴ δάψα τῆς λευτεριάς
ἢ Ἀρετῆ της ψομὶ μικρὸ στὸ στόμα
τῶν παιδιῶν της. Ἕλληνες
ἡ Κύπρος ματαρουτοκαπισμένος
γυμνὸς βράχος στῆς Ἑλληνικῆς
θάλασσας τοὺς θρυλικοὺς κόρφους.

10 ΑΠΡΙΛΗ 1964

Ἡ γῆ μοσκοβολαίει ἔρωτα,
ὁ οὐρανὸς
κοσμᾷ πολύχρωμα λουλούδια
γαλανὲς κορδέλες
στὶς ἀνοιξιὰτικες λιακάδες.
Λευκά, κόκκινα, μαβιά μπλουζάκια
κορίτσια τῶν κηπεύων
καὶ τῶν ἀρογιαλῶν.
Ὁ ἔρωτάς μου ἐκατόφυλλο
τριαντάφυλλο.
Σήμερα
δὲν ὑπάρχουν ὄρφνημα στὴ γῆ,
στὸν οὐρανὸ μόνο
ἢ ἀνοιξὴ χαμογελά
γαρύφαλλα
στὶς ἄλικες καρδιές μας.

Π. Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥΝΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΗ

ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΑΣΠΡΟ

ΓΡΑΜΜΑ ΠΡΩΤΟ

ΨΗΛΑΦΩΝΤΑΣ

Φίλε,

Ποτέ δε βρήκα ένα τόπο όπως τόν φανταζόμουν, έξω από την Ελλάδα. Δέ διαφεύδουν τίς προσδοκίες σου ή 'Ακρόπολη, οί Δελφοί, ή 'Ολυμπία, ο Μυστράς, τὰ Μετέωρα, τὰ νησιά. Έκει βρισκεις ό,τι μελετούσες γιά χρόνια, άπ' ότου συνειδητοποίησες τή φυλετική σου ύπόσταση και στοχάστηκες ποιό είναι τό περιεχόμενο τής 'Ελλάδος σάν όρου.

Τό Λονδίνο τό περίμενα διαφορετικό, τό ίδιο και τή Νέα 'Τόρκη, τήν πόλη πού θά με φιλοξενήσῃ γιά ένα χρόνο. Τό Λονδίνο, σέ πρόχειρο κοίταγμα, τό βλέπεις σάν άτέλειωτες συνοικίες ανθρώπων, πού διπλώνονται σ' έκταση άπροσμέτρητη. Μόνο πού άνάμεσα στά πολλά έκατομμύρια βρίσκονται κι οί φίλοι πού λείπουν χρόνια και πού κάμνουν τήν πόλη πρόσχαρη. Κουβεντιάσεις άτέλειωτες ώρες μαζί τους, επανέρχεται ο παλιός σου και ξεχνάς τή μεγαλούπολη πού σέ κρατεί. Όστερα, μπαίνεις στόν ύπόγειο και νοιώθεις τήν άποξένωση πού ταξιδευτή.

Πηγαίνοντας στό Βρετανικό μουσειο αισθάνεσαι πάλι σά νά πρόκειται νά συναντήσεις παλιούς γνώριμους. Σε μιá γρήξα αΐθουσα, σ' ένα πλαίσιο άπαίριαστο, τὰ «'Ελγίνεια» μάρμαρα περιμένουν τούς επισκέπτες, πού θάρρεπε τήν ίδια στιγμή νά βρίσκονται πάνω στή φωτισμένη 'Ακρόπολη. Σά στέκεσαι θαμπαμένος μπροστά στόν Παρθενώνα σέ βαραίνει ή άπουσία τους, τώρα, μέσα στήν άύστηρη αΐθουσα πού Βρετανικού Μουσείου, λείπει ο τόπος. 'Αλλά κι έτσι, άνάγλυψη από τίς μετόπες και τή ζωφόρο και τὰ άετώματα προβάλλει ή 'Ομορφιά, στήν πιό τέλεια ενσάρκωσή της από ανθρώπινο χέρι. "Ότι άλλο θά δής ύστερα μέσα στό Λονδίνο φαίνεται σάν άντικλίμαξ. Οί Αιγυπτιακοί όγκοί, τὰ πρωτόγονα ξόανα, οί Ρωμαϊκές παρoδίες τής 'Ελληνικής Τέχνης, οί μούμμες τής ζωής πού πέρασε. Για νά ξανάδεις άντικατοπτρισμούς τής ίδιας όμορφιάς θά πρέπει νά περάσῃς στό Trafalgar Square, ν' άνεβής τὰ σκαλοπάτια τής 'Εθνικής Πινακοθήκης και νά σταθής μπροστά στήν Παρθένω των Βράχων πού Ντά Βίντσι ή σ' ένα άπέρηπτο πίνακα πού Μοντάνι.

"Όμως, τό Λονδίνο είναι ένα γρήγορο πέρασμα — οί φίλοι πού πάλι άφήνεις πίσω, τὰ Μουσεία, τό Σόχο, τὰ πληρετικά περισσότερα στις πλατείες. Προσοσιμός είναι πέρα από τόν 'Ατλαντικό ή Νέα 'Τόρκη. 'Εδώ δέν ύπάρχουν οί φίλοι, βρίσκονται μόνο όκτώ έκατομμύρια άγνωστοί άνθρωποι, άπ' όλες τίς φυλές πού κόσμου. Στο άεροδρόμιο ένας έκπρόσωπος πού «συνδέσμου των φίλων των ξένων φοιτητών» περιμένει γιά νά σε βοηθήσει. Ξαφνικά, άδικαιολόγητα, αισθάνεσαι λιγώτερο μόνος, παίρνεις τή διεύθυνση ενός ξενοδοχείου στό Times Square, άνεβαίνεις στό λεωφορείο και ξεκινάς.

Είνα άκόμα άπόγευμα, ύπάρχει καιρός γιά ένα γρήγορο περιδιάβαση στό Times Square. Σε λίγο βραδυάζει και στό Broadway πού περπατώ φέγγουν τὰ έκτυφλωτικά τους φωτά οί κινηματογράφοι πρώτης προβολής, εκεί πού παίζεται ή Κλεοπάτρα κι ο Λώρενς τής 'Αραβίας και τό Πάω κερδήθηκε ή Δύση. Στίς παρόδους μαζεμένα όλα τὰ θέατρα, τὰ πιό πολλά κλειστά έτοιμάζονται γιά τό χειμώνα. Γύρω στό Times Square τὰ πράγματα αλλάζουν. Φτηνό εισιτήριο, φτηνές ταινίες και δυό κινηματογράφοι μόνο γιά «ένηλικούς» όπου φίλμς δΐθην «φυσιολατρικά» ή άπροκάλυπτα άσμενα προσφέρονται σ' ένα κοινό πού άδιάκοπα ενισχύεται από τούς περαστικούς στή Νέα 'Τόρκη. Στους 43 δρόμους μιá σειρά από κινηματογράφους δεύτερης προβολής προσφέρουν στέγη γιά τους τακτικούς θαμώνες πού μπορούν νά περάσουν τή νύχτα τους εκεί με 50 σέντς (δέν κλείνουν παρά τὰ χαράματα). "Άλλοι από τούς άστεγους προτιμούν τόν ύπόγειο, με 15 σέντς κοιμούνται καθώς πηγαινοέρχονται από τή μιá άκρη τής Νέας 'Τόρκης ως τήν άλλη.

Στήν ίδια περιοχή βρίθουν βιβλιοπωλεία πού σάν άποκλειστικό έμπόρευμα διαθέτουν πορνογραφήματα, βιβλία και περιοδικά ποικιλώτατα αλλά και μονοτονώτατα, τής ντόπιας παραγωγής, πού φαίνεται να είναι άφθονη, και τής ξένης, ιδιαίτερα τής Παρισινής. Στίς βιτρίνες σταματούν ήλιωμένοι και νεαροί κατά πρώτον λόγο, κοντοστέκονται και κοιτάζουν με πολλή προσοχή, ύστερα μπαίνουν στό κατάστημα, μετροφυλλούν γιά ώρα και τέλος, άφού διαλέξουν ότι πιό «καλό» προσφέρεται, φεύγουν μ' ένα άπόρροπο δέμα στό χέρι. Κοντά, σνάκ-μπάρς, καφετερίες αυτόματες, φαρμακεία όπου μπορείς ν' άγοράσῃς τ' ό,τι θέπεις, λούνα πάρκς με σημεία και τέρατα, ήλεκτρονικοί «έγκέφαλοι» πού με 10 σέντς σου δίνουν άναλυτικό σημείωμα γιά τό χαρακτήρα σου με βάση τήν ύπογραφή σου, περίπτερα με εφημερίδες σέ κάθε γλώσσα και περιοδικά ποικιλώτατα και πολύχρωμα, καταστήματα δίσκων. Σταματώ

μπροστά σ' ένα, δύο, τρία... "Όλα είναι τὰ ἴδια. Μουσική ἀπὸ φιλμς, τὰ τραγούδια ποὺ ἔγιναν hits γιατί ἄρσαν στὴ νεολαία τῶν 12 ἕως 16 χρόνων καί, στερεότυπα, δίσκοι ποὺ ὑπόσχονται νὰ ξεπεράσουν τὰ «ἄσμενα» ἔντυπα, γιατί συνδυάζουν τὸ κείμενο μὲ τὴν ἀνθρώπινη φωνή (κανονικά γυναικεία) καὶ τὴν πολλὰ ὑποβάλλουσαν μουσική. Τίτλοι διαφοροῦμενοι, ὑπονοούμενοι καὶ ξεκάθαροι, προσκλαινὺν τοὺς κουρασμένους ἀπὸ τὸ συνηθισμένο, ὅσους βαρέθηκαν τὴ ρουτίνα, σὲ καινούργιες συγκινήσεις. «Παιγνίδια γιὰ πάρτυς», «Στιπ-τῆς γιὰ τὸ σύζυγο», «Τραγούδια μόνο γιὰ γυναῖκες», «Τραγούδια μόνο γιὰ τοὺς ἄνδρες», «Τραγούδια γιὰ τοὺς μεταξὺ» γεμίζουν τὶς βιτρίνες καὶ ὑπόσχονται ὑποκατάστατα τῆς ἐρωτικῆς ὑγείας στοὺς ἀσθενεῖς. Μιὰ ἔκδοσις τῆς διαβόητης Ἰερόδουλης Φάννυ Χιλ σὲ δίσκο θυμίζει τὸν πάστορα ποὺ τὸ μοῦραζε σὰν ἠθοπλαστικὸ ἔντυπο στὸ ἐκκλησιασμά του, ἐνῶ τὸ δικαστήριο συζητοῦσε ἂν θὰ τ' ἀπαγόρευε σὰν ἄσεμο κείμενο.

Στὶς γωνιές τῶν δρόμων, στέκονται γιὰ ὥρες οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, ὅλοι νέγροι, κοιτᾶνε χωρὶς νὰ λένε τίποτε, περιμένουν, τί; Δυὸ νέγροι στὸ κέντρο τῆς πλατείας πουλᾶνε ἐφημερίδες, ποὺ μόνο νέγροι ἀγοράζουν, ποὺ μιλᾶνε γιὰ τὸ φυλετικὸ πρόβλημα καὶ καλοῦν προσκλητήριο γιὰ ἀγῶνες. Ρίχνω μιὰ ἐπιπόλαιη ματιὰ στοὺς τίτλους καὶ ὑπόσχομαι στὸν ἑαυτὸ μου νὰ μελετήσω, νὰ μάθω τί ἀκριβῶς συμβαίνει. Ἐγώ, ἔχω καιρὸ ἀκόμα.

Οἱ λαμπρὲς φωτεινὲς διαφημίσεις προσπαθοῦν μὲ τὰ ἴδια μέσα νὰ προσελκύσουν τὴν προσοχὴ τῶν διαβατῶν στὰ προϊόντα ποὺ πωλοῦν — κι ἐνῶ κανεὶς δὲν τοὺς δίνει σημασία οἱ διαφημιστὲς γελοῦν γιατί ἔξερουν πὼς τὰ γράμματα, οἱ φωνές, τὰ φωτάκια, τὰ σχήματα ἐντυπώνονται μέσα μας καὶ σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή μᾶς ἐκδιάζουν νὰ ἐπαναλάβουμε ὅτι νομίζουμε πὼς δὲν εἶδαμε ἢ δὲν ἀκούσαμε. Ἐνα τεράστιο ταῖγρο καννίζει ἐκατὸ μέτρα ψηλά, ἐνῶ οἱ εἰδικοὶ γιατροὶ ἐτοιμάζουν τὴν ἐκθεσὴ τους ποὺ θὰ συσχετίσει τὸ κάπνισμα μὲ τὸν καρκίνο χωρὶς νὰ συνειπῆ κανένα. Ἡ χρῆσις ἔντονης ἀπειλῆς σὰν ὄπλου πειθοῦς — λένε οἱ σχετικὲς ἐρευνες καὶ τὰ πειράματα — δὲ φέρει κανένα ἀποτέλεσμα. Ὁ ἄνθρωπος εἴτε λησμονεῖ γιατί δὲ θέλει ν' ἀλλάξει συνήθεια εἴτε ὑποσυνειδητῶ προσβάλλει τὸ κύρος αὐτοῦ ποὺ χρησιμοποιεῖ τὴν ἀπειλὴ γιὰ νὰ μὴ χρεωαστῆ νὰ πάρη στὰ σοβαρὰ τὴν προειδοποίηση. Ἴσως τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως νὰ λειτουργῆ μόνο ὅταν ἄμεσα ἀντικαταβανόμεθα ὅτι κινδυνεύει ὁ ὄργανισμός μας, ἐνῶ στὶς ἄλλες περιπτώσεις ἄλλα ἐνστικτα ἢ ἀδυναμίες κατισχύουν.

Αἰρνίδια, φίλε, ἔνοιωσα μοναξιά. Τί γύρευα σ' ἐκεῖνο τὸ πλήθος, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἄσχημη πλατεία; Πῆγα στὸ ξενοδοχεῖο κι ἔπεσα μ' ἕνα βιβλίον στὸ χέρι. Ὡσπου ν' ἀρχίσουν τὰ μαθήματα εἶχα μπροστά μου δυὸ βδομάδες. Θὰ περπατοῦσα στὴ Νέα Ὑόρκη, θὰ δοκίμαζα νὰ οἰκειωθῶ μαζί της, νὰ βρῶ ἕνα κοινὸ σημεῖο.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἀγόρασα τοὺς New York Times. (Θὰ σοῦ μιλῶσα πὸ ὕστερα ἐκπεταμένα γιὰ τὸν τύπο τῆς Νέας Ὑόρκης). Στὴν πρώτη σελίδα μὲ κτυπητοὺς τίτλους ἢ εἰδηση ὅτι οἱ διδάσκαλοι καὶ καθηγητὲς τῆς πόλης θὰ ἀπεργοῦσαν ἂν δὲν γίνονταν δεκτὰ αἰτήματά τους, βρασιὰ οἰκονομικά. Ἀσπᾶχτηκα ἀπὸ τὴν εἰδηση. Αὐτὸ ἔβαν ἄραγε τὸ κοινὸ σημεῖο; Γέλασα μόνος μου κι ἔνοιωσα καλύτερα. Ὁ δάσκαλος, σκέφτηκα, βρίσκεται παντοῦ στὴν ἴδια μειονεκτικὴ θέση, ἀμείβεται γλιόχρα καὶ δυσκολεύεται μιὰ καὶ θεωρεῖται λειτουργὸς κι ὄχι ἐπαγγελματίας νὰ διεκδικῆσῃ σὲ τόνον πέραν τοῦ φυθῆρου ἀμοιβῆ τέτοια ποὺ νὰ τοῦ ἐπιτρέπῃ νὰ ζῆ ἀνετα. Ὅταν τολμήσει, οἱ περισσότεροιν φωνασκοῦντες εἶναι ὅσοι συνέβαλαν στὴ δημιουργία τῶν συνθηκῶν ἐκείνων ποὺ ἔκαμαν ἀναπόφευκτη τὴ διαμαρτυρία.

Ἀποφάσισα νὰ πάω στὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο γιὰ νὰ βρεθῶ ξανά στὴν Κύπρο. Πέρασα κάτω ἀπὸ τοὺς οὐρανοξύστες τοῦ Μανχάταν, Πύργους Βαβέλ, μὲ τεχνικά πὸ σίγουρο μέλλον ἀπὸ τὸν παλιὸ ἐκεῖνο, πῆρα τὴν πέμπτη Λεωφόρο μὲ τὰ μεγάλα καταστήματα ὅπου οἱ κομπᾶ ντυμένες γυναῖκες βοηθοῦν τοὺς ἄντρες τους νὰ ξεδένουν ὅσα λεπτὰ κέρδιαν μοχθώντας κι ὅπου μόνο λευκὲς, κομπᾶ ντυμένες, νέες εὐπαρουσίαστες ἢ ἠλιμιωμένες ἐρειπωμένες χωρὶς ἐπίγνωση γυναῖκες μπαίνουν, προχώρησα δίπλα ἀπὸ τὸ Πάρκο μὲ τὴ σμυρογραφία ζωολογικοῦ κήπου κι ἔφτασα στὸ συγκρότημα τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου, ποὺ ἀποτελεῖ πολιτιστικὸ κέντρο εὐρύτερης σημασίας γιὰ τὴν πόλη. Πῆρα τοὺς καταλόγους, τὸ σχεδιάγραμμα, τὸν πλήρη ὁδηγὸ, κι ἀδίσταχα βᾶδισα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πτέρυγα, ὅπου — ἂν ἡ πολιτικὴ δὲν ἔχει μεταβάλει ὡς τὴν ὥρα τῆς διάταξη — στεγάζεται ἡ Censola collection, ἡ φημισμένη συλλογὴ ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν ἀπὸ τὴν Κύπρο.

Ὁ Censola ἦταν Ἀμερικανὸς πρόξενος στὸ νησί μας ποὺ φρόντισε νὰ «ἀγοράσῃ» κάτω ἕξι χιλιάδες «κοιμᾶτια» (γλυπτὰ, ἀνάγλυφα, ἀγγεῖα, σαρκοφάγους κλπ.) ἀπὸ τὴν Κύπρο τὸν 19ο αἰῶνα καὶ νὰ τὰ μεταφέρῃ στὴ Νέα Ὑόρκη. Τὰ περισσότερα εἶναι κρημμένα στὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου γιατί δὲν ὑπάρχει τόσος χώρος ὅσος θὰ χρειαζόταν γιὰ νὰ ἐκτεθοῦν. Ὅσα ἐκτίθενται θυμίζουν λαμπρὲς μέρες τοῦ νησιοῦ, πολλὰ τὶς λαμπρότερες, ὅταν ὁ ἑλληνισμὸς εἶχε ὀφιστικά ἐπικρατήσῃ κι ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶχε ἀνθίσει στὸ νησί. Οἱ λιγστοὶ ἐπισκέπτες περνοῦν βιαστικά μπροστά ἀπὸ τὰ ὑπομειδιῶντα μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ἀγάλματα, τὰ λεπτὰ, ἐξάσια ἀγγεῖα, τὶς σκαλισμένους σαρκοφάγους, τὰ ἄλλα ἐνθυμήματα περασμένων χρόνων. Ἐπομνήματα ἐποχῆς ποὺ θεμελίωσε καὶ σφράγισε τὸ μέλλον μας σὰ λαοῦ — δείγματα φυλετικοῦ δυνατισμοῦ ποὺ δὲ χάθηκε μέσα στὸ χρόνο. Σ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα θὰ παρέπεμπα ἀργότερα τοὺς ἄγνωστους ignoramus σχολιογράφους κι ἐπιστολογράφους τῶν New York

Times που έγραφαν ότι ανώριμοι καθώς είμαστε δε θάπρεπε να είχαμε γίνει τόσο νωρίς ανεξάρτητοι. Τόσο νωρίς! Οί γενειοφόροι Έλληνες τών εικοσιπέντε αιώνων μειδιούσαν προς την άπειρο γραμμή του χρόνου κι οί άμουστακοί νεανίες τής Κύπρου μετρούσαν τις μέρες. Θά'λθη μέρα...

Δίπλα από τό Μητροπολιτικό — λίγους δρόμους πιο ψηλά — τό Γκάγκενχάιμ, τό έλικοειδές Μουσείο που έκτισε ο Φράνκ Λόυντ Ράιτ, ένδιαφέρον για τους έπισκέπτες τόσο όσο και τά εκθέματα, στεγάζει τώρα εκτός από τ' άλλα και μιá σειρά από πίνακες του Σαϊζάν που δέν αφήνουν καμμιá αμφιβολία πούδ άρχισε τήν κίνηση που κατάληξε σ' ότι είναι γνωστή άόριστα σá μοντέρνα ζωγραφική. Άρχιτεκτονική τοποθέτηση, όγκοι, αφαίρεση. Οί άλλοι πίνακες που έκτίθενται συμπληρώνουν τό δρόμο που άρχισε ο Σαϊζάν — σ' όλα τά στάδια του, ως τό έσχατο που αφήνει τό μέσο άνθρωπο διαπορούντα, πούδ άραγε νάχασε τό μέτρο, ο καλλιτέχνης ή ο θεατής. Πώς να εξηγήσης στον Έπιληπτο περιπατητή ότι περνούμε μιá εποχή όπου ο λογικός άνθρωπος περασμένων εποχών είναι ανάμνηση, γιατί βασιλεύει ο άλογος — αυτός που κατάφορμε τις παλιές άξίες και τώρα κραυγάζει στάς τριδίδους τήν πνευματική κενότητα που τον δένει; Κοιτάξεις σ' αυτό τό μοναδικό σαν κτίσμα μουσείο τούς πίνακες, μεταβαίνεις στο Μουσείο σύγχρονης Τέχνης στους 51 δρόμους, θυμάσαι τή ζωγραφική του 20ού αιώνα όπως προβάλλεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο και, φίλε, διερωτάσαι άγχωδώς αν ο ζωγράφος γράφει με τά χρώματά του τή μαρτυρία χρόνων όπου ή ύπαρξιακή άγωγία — είτε όντολογική είτε ήθικη είτε πνευματική — κυρίως ή τελευταία, κάλυψε συντριπτικά κάθε έπίτευξη, έξω ύπως από τήν τεχνολογική. Όμως σαν περπατάς κάτω από τούς ούρανοξύστες ή μελετάς τις τεχνικές έπιτεύξεις που συναντάς στο κάθε βήμα σου σ' αυτή τήν πόλη σκέφτεσαι μήπως κι αυτός ο άγχομαχημένος ρυθμός για τεχνική πρόοδο δέν είναι παρά μιá άλλη έκδοχή τής ίδιας έναγωνίας πορείας προς έπιβεβαίωση — αν δέν παλεύουμε κι τις μηχανές να θέσουμε μιá ύπαρξη που μιάς δίνεται και μιáς αφαιρείται έξωθεν. Τά κτίσματα, οί τέλειοι ήλεκτρονικοί εγκέφαλοι, οί έφευρέσεις που έλέγχουμε, ή δύναμη καταστροφής που διαθέτουμε μήπως δέν είναι εκδηλώσεις ύπάρξεων που όντολογικά τρέμουν τήν τέλεια έκμη-δένιση, που ήθικά έχασαν κάθε πίστη και άνεργάτιστοι και άνήσυχοί άναμένουν με άπροσδιόριστα αίσθήματα ένοχής τή Δίκη, που πνευματικά άργήθησαν τις άξίες του παρελθόντος και τώρα άντιμετωπίζουν τό μετωρισμό στο κενό και τήν ψυχική κόπωση;

Άπό τό Έμπάιαρ Στέητ Μπάλντιγκ που άνεβαίνεις βράδυ βλέπεις, φίλε, τούς φωτισμένους ούρανοξύστες να πλέον λαμπροί προς τόν ούρανό, μέσα από ένα τηλεσκόπιο στο άνεμόδαρτο 92ο πάτωμα, μπορείς να φέρης τά σπία, τούς ανθρώπους, τούς δρόμους κοντά, να ψηλαφήσης ένα κόσμο από τόν οποίο είσαι άποκομμένος — δίπλα σ' άλλους όδοιπόρους που δοκιμάζουν να δούν μακρότερα και μακρότερα κι ύστερα να φέρουν κοντύτερα και κοντύτερα. Με πούδ τηλεσκόπιο θά μπροέσης να προσεγγίσης ένδον; Στην άκρη του ποταμού, με τά φάτα ν' αντικατοπτρίζονται στα νερά, στέκει ο ούρανοξύστης τών Ήνωμένων Έθνών, γυάλινο σύμβολο τών ελπίδων τής ανθρωπότητας για ειρήνη. Ήταν μεσάνυχτα όταν ξεφυγα από τό ψηλότερο οικοδόμημα στον κόσμο — πέρασα δίπλα από τού Macy's, τό μεγαλύτερο κατάστημα στη γη, και πήρα τόν ύπόγειο, τό πολυτελειότερο σύστημα ύπόγειων μεταφορών που δημιούργησε ο άνθρωπος. Ήδη άρχισα να μεταχειρίζομαι τά ύπερ-θετικά, έστω και ποσοτικά. Θά χάσω άραγε τήν αίσθηση του μέτρου; Ή περιφρόουσα άτιμόσφαιρα πέζει ισχυρά προς αυτή τήν κατεύθυνση. Δέν είναι τυχαίο ότι πολλοί Άμερικανοί μιλούν για νέα Ρώμη, για Pax Americana, για Ρωμαϊκές άξίες. Όμως ακόμα είναι νωρίς για να κρίνω, θέλω μόνο να γνωρίσω και να μεταφέρω έντυπώσεις. Τώρα ψηλαφώ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ

ΘΕΛΗΣΗ

Άνυπομονούσαμε να φθάσουμε
στην άπέναντι όχθη
τής άγορευμένης λίμνης του πάθους...
Όμως τά κοινά μας τίσπασαν
οί μαύροι καβαλλάριδες
κι' έμεις άνυπομονούμε να φθάσουμε...

Είμαστε πρόθυμοι να πάθουμε,
αν τό θελήσουμε,
και θά φθάσουμε...
Άλήθεια, αν τό θελήσουμε
να πάθουμε,
τέλος θά φθάσουμε!

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

“Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΕΝΑ ΚΕΝΟ” ΤΟΥ ΣΕΦΕΡΗ

Είμαστε συγκεντρωμένοι σε φιλόξενο σπίτι με ομάδα φίλων και θαυμαστών της ποίησης του Γιώργου Σεφέρη. Τρεις - τέσσερεις διαβάσαμε σχόλιά τους πάνω σε διάφορες πλευρές του πολύπλευρου έργου του ποιητή. (Το πολύπλευρο δε βρίσκεται στον αριθμό στίχων ή στον όγκο της εκδόσεως, αλλά στις ποιητικές λεπτομέρειες και στο βάθος που βυθομετρά, χωρίς να αποκλείεται το πολύπλευρο κι' απ' την έκταση, όταν τούτη δεν είναι με δίχως λόγο άμετροέπεια). Θεωρή ή άτιμόσφαιρα, γεμάτη έμπιστοσύνη κι' αλληλοκατανόηση. Είπαμε κι' ακούσαμε πολλά, σχολιάσαμε, κι' ακόμη σχολιάσαμε τα σχόλια, χωρίς τις γνωστές ελληνικές προκλήσεις και τους φανδρούς διαξιφισμούς των άσώφων σοφών.

Είναι φυσικό σε μια στιγμή να πέσει λίγο ο ύδραργυρος στο θεομέτρο των θεομών ενδιαφερόντων, να παρατηρηθῆ ἓνα είδος υποθερμίας. ‘Ο κ. Ευστάθιος Λαγάκος, σύμβουλος της Βασιλικής Πρεσβείας της Ελλάδος (ή παρουσία του στη φιλική συγκέντρωση δεν είχε σχέση με τη διπλωματική του ιδιότητα, αλλά με την εκτίμηση που τρέφει για το έργο του Σεφέρη και για το περιοδικό «Πνευματική Κύπρος» — όπως και για κάθε πνευματική κίνηση με επίκεντρο την «Ελλάδα») ο κ. Ευστάθιος Λαγάκος ρώτησε, ίσως για να θεομάνη την ατμόσφαιρα, πιθανότερο γιατί είχε κι' ο ίδιος την άπορία:

—Τί έννοιε ο Σεφέρης με τό:

«‘Ο ποιητής ἓνα κενό»;

(‘Η φράση είναι παρμένη από το ποίημα «Βασιλιάς της Ασίνης», που μās διαβάστηρε σε μια προηγούμενη στιγμή).

‘Ο ύδραργυρος στο θεομέτρο ανέβηκε μετά την έκπληξη των λίγων δευτερολέπτων. Τα μάτια πήρανε τη λάμψη του ενδιαφέροντος. Κι' ο καθένας ρώτησε την καρδιά και το μυαλό του να βοηθῆ μια εξήγηση, γιατί ακριβώς το «και ο ποιητής ἓνα κενό»... αυτή ἡ φοβερή λέξη «κενό» ὅλους συντάραξε, ἔτσι ξεχωριστά κι' εμφαντικά εἰπωμένη μες τὴν άπορία του κ. Λαγάκου.

Είπανε τὴ γνώμη τους μερικοί, κι' ίσως συζητήθηκε κάπως διαλογικά το πράγμα. ‘Ομολογῶ πὸς ἡ συγκεντρωσή μας μπῆκε σ' ἓνα ὀδυνηρό χῶρο. Στὴ μνήμη μου μένει λίγο στυφή ἡ γεύση τῆς συζήτησης αὐτῆς.

‘Από τότε πέρασαν λίγοι μήνες. Κι' ὅμως ἐξακολουθῶ να νοιώθω τὸ ενδιαφέρον ἐκείνης τῆς ζωοῆς (ἀλλὰ μες τὰ φιλικὰ βρα) συζήτησης γύρω ἀπὸ τὴ φράση αὐτῆ του Σεφέρη κι' ἰδίως ἐκείνου τοῦ...κενοῦ. Γι' αὐτὸν ακριβῶς τὸ λόγο θέλησα να μεταφέρω ἐδῶ τις ἀποψεις ὅσων εἶχαν γνώμη ἀπὸ προηγούμενη μελέτη και σκέψη κι' ὄχι αὐτῶν που στηρικτήκανε στὴν ἔμπνευση τῆς στιγμῆς (χωρὶς να ὑποτιμῶ με τὴ δῆλωσή μου αὐτὴ τὴ σημασία, που εἶχαν οἱ ἔμπνεύσεις αὐτῆς «τῆς στιγμῆς» στὴν ὅλη συζήτηση και διαμόρφωση τῶν διαφόρων ἀποψεων).

‘Ο κ. Γιάννης Κουτσάκος, που λίγο πὸ μπροστὰ μίλησε για τὸ κενὸ στὴν ποίηση του Σεφέρη, ἔδωσε τὴν ἐξῆς ἐρμηνεία:

«‘Η ὅλη ὑφή του ποιήματος μās ὀδηγεῖ να ἐρμηνεύσωμεν τὸ κενὸν ὄχι ἀπλῶς ὡς τὸ κενὸν που ἔμεινε μετὰ τὸν χαλασμὸν ἀλλ' ὡς τὸ μεταφυσικὸν κενὸν που νοιώθει ὁ ποιητὴς μέσα του, ὁ ὁποῖος ὡς βαθύτερος στὰ βιώματα αἰσθάνεται ἐντονότερα τὸ κενὸν τὸ ὁποῖο στὴν ἐποχὴ μας εἶναι τὸσον κοινόν. ‘Ακόμη ὅμως, καὶ ἂν ὁ ποιητὴς δὲν ἔννοιε ἔτσι τὸ κενόν, δικαιοῦμεθα να τὸ ἐρμηνεύσωμεν ἔτσι, ἐφ' ὅσο μπορούμε να παρουσιάσωμε μίαν συνεπῆ ἐρμηνείαν. Τὰ σύμβολα στοὺς ποιητὴς εἶναι ἐνίοτε «μεγαλύτερα» και ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ποιητῆς, ἐκφράζουν δηλ. πολὺ περισσότερα και βαθύτερα ἀπ' ὅσα οἱ ἴδιοι οἱ ποιητῆς μπορούν να ἐναποθέσωμε σ' αὐτὰ. Στὴν περίπτωση ὅμως του Σεφέρη, τὸ κενὸ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παράθεση ἄλλων στίχων, τὸσον ἀπὸ τὸ βασιλιά τῆς Ασίνης ὅσο και ἀπὸ ἄλλα ποιήματα εἶναι τὸ ψυχολογικὸ καὶ μεταφυσικὸ κενό».

‘Ο κ. Ν. Σπανός, ἓνας καλὸς μελετητὴς τῆς ποιήσεως του Σεφέρη ὑποστήριξε τὰ ἐξῆς:

«Στὸν στίχο αὐτὸ δὲ νομίζω πὸς μπορούμε ν' ἀποδώσωμε μεταφυσικὸ ἢ ὄντολογικὸ περιεχόμενο. Μοῦ φαίνεται πὸς αὐτὸς μόνον αἰσθητικὰ και ψυχολογικὰ μπορεί να ἐρμηνευθῆ σωστά. ‘Ο ποιητὴς δὲν εἶναι συστηματικὸς φιλόσοφος. ‘Ο κόσμος του βρίσκεται και παρουσιάζεται στὸ συναίσθημα, τὴ φαντασία, τὴ συγκίνηση και λιγότερο στὸ κοῦν». ‘Ο Σεφέρης συχνὰ ἀναζητεῖ μίαν ἀνθρώπινη μορφή. ‘Η ἀναζήτηση μās χαμένης μορφῆς, ὅπως στὴν περὶ πωση ἐδῶ του βασιλιά τῆς Ασίνης, εἶναι πολὺ «δραματικὴ» ἐνῶ ὅλα γύρω εἶναι παρόντα μες τὸν ἥλιο. Μέσα σε μίαν τέτοια ψυχολο-

γική κατάσταση είναι φυσικό να προβάλλει μια διάθεση απαισιοδοξίας. Το περιεχόμενο του στίχου αυτού είναι μια γενίκευση ή εμπάθυνση της αναζητήσεως και της νοσταλγίας για τη χαμένη μορφή του βασιλιά. «Ο ποιητής ένα κενό» σημαίνει πώς ψυχολογικά και αισθηματικά ο ποιητής έχει μέσα του το χάσμα, μια κενή θέση στο κέντρο της ψυχής, που η αναζήτηση κι' η νοσταλγία δεν μπόρεσαν να γεμίσουν με τη μορφή του χαμένου βασιλιά.

‘Ο κ. Λαγάνος έπεμβαίνει στη συζήτηση γύρω στην έρμηγεία του στίχου «ο ποιητής ένα κενό», λέγοντας περίπου τα εξής:

«Στο κάστρο της ‘Ασίνης ο ποιητής ένωσε έντονα το κενό των μορφών που ύπηρεξαν και χάθηκαν για πάντα. ‘Αναζητά πάνω στις πέτρες κάποιο ίχνος εκείνων που κάποτε ζωντάνεψαν την έρημη ακρόπολη. Δεν βρίσκει τίποτα κι' απλώνει τα δάχτυλα ν' άγγιξη την άφη τους πάνω στα βράχια. Μάταιη αναζήτηση, που προκαλεί στον ποιητή άγχος, θλίψη και αγωνία. Δεν συμφωνώ όμως ότι ο Σεφέρης φτάνει να πιστέψει πως και ο ίδιος ο ποιητής είναι ένα κενό, όπως υποστηρίχθηκε από όλιγου. ‘Η σχετική φράση δεν είναι παρά μια φωνή απελπισίας και τίποτα περισσότερο. Γιατί φυσικά ο ποιητής και το κενό είναι απόλυτα αντιροπικές έννοιες. ‘Υπάρχουν βέβαια ποιητές «κενοί». Κανείς δεν έχει άμφιβολία. ‘Αλλά αν υπάρχει κάτι που δεν είναι κενό αυτό είναι ο Ποιητής. ‘Ετσι ο στίχος «ο ποιητής ένα κενό», φαίνεται να είναι μια «ήθελημένη» και τραγική υπερβολή που άποτελεί το άποροφώμα της αγωνιακής διαπίστωσης της «άπουσίας» πάνω στο έρημο κάστρο της ‘Ασίνης».

Το θέμα ενδιαφέρει πάρα πολύ. ‘Ο κ. Γιάννης Κουτσάκος έχει κι' άλλες δημοσιέψει στο περιοδικό μας («Πνευματική Κύπρος» 1963, άρ. 39, σελ. 61—64) την άποψή του για το κενό στην ποίηση του Σεφέρη και παραπέμπω σ' αυτή για περισσότερες λεπτομέρειες. Παρακάλεσα όμως τον κ. Νίκο Σπανό να δώσει πιο αναλυτικά την άποψή του, που τόσο σύντομα έχω εκθέσει πιο πάνω. Μ' αυτό τον τρόπο θα εξυτηρητούσαμε αφάνταστα και τους μελετητές και τους θιασώτες του σεφερειακού έργου.

‘Ο ποιητής είναι ένα πρόσωπο που με το ένθεο πάθος της εμπνεύσεως κάτι άποσπ άπό την ούσία του θείου. Συνεπώς πολλά σημεία της δημιουργίας του ξεφεύγουν από τα συνηθισμένα και τα καθημερινά και παρουσιάζουν έρημνειακές δυσκολίες. Γι' αυτό άπαιτείται ή συνεργασία πολλών ειδικών από τη μία, καλόπιστων από την άλλη, με προοπτός ή γνώμη εκείνων που ειλικρινά αγαπούν το υπό εξέταση ποιητικό δημιούργημα και σέβονται τον δημιουργό του, για να βοηθηθή ή κατανόηση του έργου από τον κοινό αλλά πάντοτε άξιοσέβαστο αναγνώστη.

Θά ήταν ενδιαφέρουσα υπόθεση αν ο ίδιος ο δημιουργός, ο Γιώργος Σεφέρης, έρμήνευε μ' ένα προσωπικό του τρόπο το δικό του στίχο. Ξέρω πως το πράγμα δεν είναι εύκολο κι' ούτε συνηθισμένο. Κι' όμως μια μέρα ο ζωγράφος κ. ‘Α. Διαμαντής μου πρότεινε μια τέτοια δοκιμή για κάποιες δικές μου μεταγραφές σε στίχο του αισθηματός μου από κοίταγμα κάποιων έργων του. (Τα ποιήματα αυτά με τον τίτλο «Μπαλλάντα με χρώματα» δημοσιεύτηκαν στην «Πνευματική Κύπρος» 1964, άρ. 45, σελ. 219). ‘Αλλά νομίζω πως μια τέτοια δοκιμή έχασε κάποτε κι' ο Τέλλος ‘Αγρας, για να άμυνθή ο λεπταίσθητος αυτός ποιητής έναντιον κάποιας επάθεσεως, που άφορούσε το νόημα ποιήματός του.

Να περιμένουμε μάν άνταπόκριση του ποιητή στο αίτημα αυτό, που δεν είναι πια προσωπικό;

K. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΕΥΚΟΛΟ ΣΟΝΕΤΤΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΟΥ!

(Στο Στέφανο)

Ψυχή μου που ξεκίνησες
στις μακρινές τις χώρες
και τους καημούς σου νίκησες
σαν ή χαρά τις ώρες.
Καρδιά μου που βυθίστηκες
στο πιο λαμπρό άστέρη
και τη σιγή στολιστήρες

σά μαύρο περιστέρι.
Για σās μια φέτα ούρανού
μια στάλα δροσερού νερού,
να σās φιλά ή όμορφιά
το γέλιο και το κλάμα,
της νότης μου ή λεβεντιά
του πάφου μου το τάμα.

ΑΝΤΗΣ ΣΙΣΜΑΝΗΣ

ΠΡΟΣΜΑΡΤΥΡΙΑ

1

«...Ἡ Κύπρος ἔγινε μιὰ καινούρια, ἔξισου ἡρωϊκή,
ἔξισου μαρτυρικὴ Κρήτη. Μεγάλωσε τὸ ἠθικὸ κεφάλαιό τῆς Ἑλλάδας· ὅς εἶναι καλὰ ἡ Κύπρος — μᾶς ἀνανέωσε τὴν ἐμπιστοσύνη μας στὸν ἄνθρωπο.»

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ
(Ἀπὸ ἓνα τοῦ γράμμα)

Νίκο!

Ἡ γραμμὴ ἢ μονότονη τοῦ γρούλου,
στὴ νύχτα τῆς σκλαβιάς — νύχτας τοῦ πόνου —
θυμίζει Ἑλλάδα καὶ λαϊκὸ τραγούδι,
θλιμμένο τόνο, ἀργὸ τῆς Ἰωνίας.
Μὰ δὲν εἶν' παρὰ ἡ Πίστη κ' ἡ Ἐμμονή μας
στὸ ὑπέροτατο ἀγαθὸ τοῦ ὄρθιου Ἀνθρώπου,
ποῦ ἀναμετρεῖ τὴν ἄβυσσο τοῦ χρόνου
κι' ἀγγίζει μὲ τὸ μέτωπό Του, τᾶστρα!

Τούτη ἢ γραμμὴ ἢ μονότονη τοῦ γρούλου,
στὴ νύχτα τῆς σκλαβιάς — εἶναι συνέχεια,
καὶ ριγηλὴ φωνὴ τοῦ ἐρωτισμοῦ μας.
Εἶναι ἢ Μεσόγειος ἢ τραγουδημένη,
ποῦ ὅλο λιχνίζεται καὶ ψιθυρίζει,
ὡς πέρα σὶς Ἡράκλειες στήλες...

Κρήτη,

κλειδί κι ἀφετηρία τριῶν ἡπείρων,
σὲ περιζώνει καὶ σὲ νανουρίζει
μᾶνα σου, ἢ «Ἄσπρη θάλασσα», ἄσπρο γέλιο.
Κρήτη ματοβαμένη, Κρήτη ἡρώων,
γενέθλια γῆ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη
σὲ χαιρετᾷ ἢ γενέθλια γῆ μου, ἢ Κύπρος,
μὲ τὴν κραυγὴ τοῦ «Καπετὰν Μιχάλη»
— Ἐλευθερία ἢ θάνατος!

[Καὶ στὸ ἴδιο,
θρανίο καθώμαστε, σύντροφε Γρίβα!]

2

Ἀπόψε;

— Τί νὰ ποῦμε ἀπόψε;

Ἐκόπη-

κε ὁ λόγος, ποῦ ἰσοστάθμιζε τὴν ὥρα
τῆς πρὸ μεγάλης μου σιωπῆς.

Τὴν ὥρα

τῆς ἀπομόνωσής μου ἀπὸ τὸν κόσμο.
Τὴν ὥρα τῆς ὑπέροτατης ὑφῆς μας.

Κόπηκε ἓνα τραγούδι στὸ λαιμὸ μας!

— Σάν ποιὸ Θεὸ νὰ ἱκετέψουμε;
 Ποιὰ Θεά μας,
 Νὰ ἐπαναφέρουν στὶς καρδιὲς τὸ μέλος;
 Καὶ Θεοὶ καὶ Θεὲς μᾶς βαρεθῆκαν...

Τότε;

Νὰ κλαῖμε;

Μὰ γιατί, ἀφοῦ μένει ὁ γοῦλος
 σύριγμα τεθλασμένο κ' αἰώνιο ἴσο,
 πληρότητα ὕφους, ἀρετῆ, ἐπωδὸς μας,
 καὶ πίστη στὸ ΑΣΜΑ ΑΣΜΑΤΩΝ — τὸ ἐνιαῖο,
 παγκόσμιο, τῶν ἀστερισμῶν τραγοῦδι —
 Πίστη ἀναγεννημοῦ ἀπ' τὸ θάνατό μας:

Ὁ ἕνας μας ὁ ὄρκος στὴν ΕΛΕΤΘΕΡΙΑ!

3

Ἀπόψε, περιορίζεται τὸ φῶς μου,
 στ' ἄσπρο χαρτὶ πού γράφω.

Τί νὰ γράψω;

Διστάζει ὁ λογισμὸς: Τὸ «Συνειδέναί»
 τρέμει στὴν ἀνταπόκριση τοῦ «Εἶδέναί!»

Καταδικάζονται κι' οἱ δύο, σὲ ἀγχόνη!

Κορίτσια, δεκαοχτῶ χρονῶν, παρθένες.

Λυσίκομες μανάδες, καταριοῦνται...

Στὸ ἄσπρο χαρτὶ πού γράφω — τί νὰ γράψω;

— Αἴσχος στὴν Ἀγγλικὴ Αὐτοκρατορία!

4

Κι' ἀπόψε, ἀρχαῖα ἔπαιζε στὸ πιάνο —
 κορίτσι δεκαοχτῶ χρονῶ, ἡ Γλανκὴ μου:
 Τοῦ Μέντελσον «Τραγοῦδια χωρὶς λόγια».
 Ἐποψιθύριζε τοὺς ἤχους ἢ Εὔα.
 Κ' ἐγώ; [φωνάζει ὁ Σαίξπηρ!] Βυθισμένος
 στ' ἄσπρο χαρτὶ, πού γράφω — τί νὰ γράψω;
 Μὲ κράζει ὁ Σαίξπηρ Βασιληᾶ τοῦ λόγου
 καὶ μὲ κυτάει περίλυπα ὁ Ἀμλέτος!

Ἐγώ, τοῦ λόγου ὁ Βασιληάς, δὲν εἶχα,
 δὲν εὔρισκα οὔτε λέξη, νὰ δανείσω
 στὴν προσευχή μου: Νὰ ἱκετέψῃ ΕΞΕΝΑ
 τὸν Παντοκράτορα καὶ νὰ ἀτενίσω
 "without words" τὸ Θρόνο Σου, ὦ Θεέ μου!

5

Κύκλωσε ἀπόψε τὴν ψυχὴ μου ἢ Στέππα,
 κ' ἦρθαν κοντά μου, φίλοι ἀγαπημένοι,

νά μοῦ μιλῆσουν, λόγια πικραρμένα,
ὠχρῶν προσώπων, καταδικασμένων.

Στὸ φοβερὸ κριτήριον, ὁ Δοστογιέφσκυ,
ἀπολογήθη πρῶτος!

Ὁ Τολστόη

χριστιανικὰ εὐλογοῦσε τοὺς Μουζίκους.

Τὰ μελαγχολικὰ μάτια τοῦ Γκόρκυ,

— σὲ ἀφηρημένη συλλογὴ τους — βλέπαν

μικρὰ παιδιὰ, ἀλητόπουλα, νὰ τρέχουν

ζητώντας προστασία! Τσάρος... Κνουτο...

Κι' ὁ Ἀντρέγιεφ—Σατανὰς κι' Ἀρχάγγελός μου,

μισόκλειε τὸ ἓνα μάτι σὰν τὸν «Ἰούδα».

Σὰ νᾶθελε νὰ ἐμπιστευτῆ — κρυφά μου —

στοὺς ἄλλους κάποιο μυστικό!

Κ' ἡ Στέππα

ρώτησε, τῆ Σιγῆ καὶ τὴν Ψυχὴ μου:

— Πές μου, εἶν' ἀλήθεια; Πές μου, θὰ πεθάνω;

Κι' ἄλλαξα ὑπόσταση — ἄλλαξα!

Ἦμουν κάποιος

ἀνώνυμος στὴ Σιβηρία, δεσμώτης!

Μοῦπε: Θυμᾶσαι τῶν «Νεκρῶν τὸ σπίτι»,

ποῦ κατοικοῦσες μὲ τὸ Δοστογιέφσκυ;

Θυμᾶσαι τὸ Δαυὶδ καὶ τοὺς «Ψαλμούς» του;

«Μακάριος ὁ λαός...» ποῦ διαφεντεύει

τὸ δίκιο του... «Μακάριος ὁ γινώσκων

ἀλαλαγμόν...» Εἶναι ἡ χαρὰ τῆς Νίκης!

Θυμᾶσαι τὸν Ἀητὸ τὸν πληγωμένο

ποῦπεσε ἀνάμεσά σας; Ἀγγαρεία...

Τοῦ Ἀνθρώπου ἡ ἀξιοπρέπεια χαμένη...

Μόχθος, σκλαβιά, ἐκμηδένιση... Καὶ μόνη

χαρὰ σας — ἄχ! νὰ μπόρειε νὰ πετάξῃ

στὸ ἄπειρο, ὁ φτερωτός σας, ὁ δεσμώτης.

Μὰ ὁ Ἀητὸς ἀρνήθηκε τροφή, θωπεία

καὶ πέθανε, ἀκατάδεχτος, κυτώντας

τῶν ὀριζόντων μου τὰ βάρη...

Ρίγος

θαμπῆς αὐγῆς μὲ διαπερνᾶ κι' ἐμπρός μου

ὕψωθ' ἢ Ἀγχόνη, κ' εἶπα:

— Δὲν πεθαίνει

κανεῖς!

Ἦ ἀσκητικὲς μου ἀγάπες, πλάνη!

Εὐάλωτες ψυχὲς πιστεύουν, μόνο.

Πλάν' εἶν' ὁ θάνατος:

Ἦ Ἰδέα ζεῖ πάντα!

6

Πάντα σὲ συλλογὴ κι ὄλο ἀναβάλλεις,

μὲ ὕφος στοχαστικῆς ἀδιαφορίας,

ἤ καὶ φυγῆς ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια.

Προσοδοκία

γαλήνης κ' ἰσορροπισμοῦ;

Τὸ Ἐγὼ σου,

θὲς ν' ἀποκρύψεις;

Ρώταες; Πονᾶτε;

Φτωχοὶ μου ἀνθρώποι; Ἐγὼ, νὰ σᾶς βοηθήσω!

— Μόλις, ἓνα μου ἀκόμα βῆμα, μένει,
κι ἀντιπερνῶ στήν ἄλλη πιά ὄχθη. Ὁ λόγος
ὄρθιος νὰ μένη κι ὁ προγονικός μας
ὄρκος, πυρσός, γιὰ Σένα Ἐλευθερία!

— Πεθαίνο; Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει!

7

Ἄχ! νᾶμουν νέος νὰ σκοτωθῶ στήν Κύπρο!
[Ὁ πόνος πού ἀντιλάλησε τὸ βόγγο
— σὰ μιὰ γροθιά κλειστή ἢ καρδιά — κι ἀνέβη
στὸ δῶμα καὶ ξαπλώθηκε ὡς τ' αἰώνια
νὰ τρικυμῖσει τίς ψυχές —

Ὁ Πόνος

σὰ νᾶβγαινε ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς γῆς μας,
τριγύρισε βουνά μας κι ἀκρογιαλίας,
περὶζωσε τὸ Σύμπαν, τίς ψυχές μας.]

Ν' ἀκούω, στὸν ἄλλο μου ὕπνο μοιρολόϊ
κλάμα πολλῶν μανάδων, πού ὀποιος μόνο,
μιὰ φορὰ, ἀκούσει τὸ θυμᾶτ' αἰώνια.

Ἄχ! νᾶμουν νέος νὰ σκοτωθῶ στήν Κύπρο!

8

Σιωπὴ Θανάτου, ρέει, στή συλλογὴ μου,
καὶ δὲν μπορῶ νὰ καθορίσω: Τί εἶναι;

Ἐμαθα, πὼς ἀπρόσκλητος εἶχ' ἔρθει
τὴ μέρα πού γεννήθηκα... Χειμῶνας,
μαύρη χρονιά — 97 — Γεννάρης.
...Ὁ Δομοκός, μὲ τὴ Βασίλισσα Ὀλγα
νὰ βγῆ στὸ παραθύρι — λαϊκὸ τραγοῦδι
συνταιριασμένο σὲ ἦχο — Τὰ εὐζωνάκια
κι ὁ Τούρκικος στρατός — Ἡρώα Σμολένσκη!

Ἡρθε, μὰ ποιὸς τὸν εἶδε;

Ἄξαφν' ἀπόψε

μπήκε στήν κάμαρά μου· καὶ τὸν εἶδα!

— Ἄνθρωπος εἶ φθαρτός!

Εἶπα: Σὲ ξαίρω,
 προτοῦ νὰ γεννηθῶ! Ἄπ' τὴν πρώτη μέρα,
 πὸν κόπηκ' ἀπ' τ' ἀφάλι τῆς γαστέρας,
 πὸν μ' ἔθρεφε — φεγγάρι, μὲ φεγγάρι!
 Καὶ Σὲ εἶδα καὶ Σὲ γνώρισα, στὴν πόρτα
 πὸν χάραξε ὁ ἱερέας — πέμπτο! — σταυρό-
 καθηλωμένο, ἀνήμπορο νὰ δράσεις!
 Κι ἀπόψε, καλῶς ὄρισες! Μὰ ζήτω
 πρώτα, καὶ πρώτα τῆς Ἐλευθερίας!

9

Ἡ κάθετος γραμμὴ, εἶναι πάντα, κάθε —
 μὰ πρέπει νὰ προσθέσω — «τος» — πὸν λείπει
 ἀπὸ τὴ λέξη καὶ πὸν συμπληρώνει
 τὴν ἔννοια: Ὁρθὴ γωνία· σαρανταπέντε
 μοῖρες! Καθορισμὸς ἰσομετρίας!

Μὰ τώρα, ὁ σεισμογονικὸς Πικάσσο,
 καὶ τ' ἀεροπλάνο θραύουν τὸν κανόνα
 τῶν Ἀκαδημαϊκῶν κι ὅποιας Σχολῆς μας!

— Ἡ κάθετος;

— Ποιὰ κάθετος;

— Ὑπάρχει;

Κ' ὑπάρχει εὐθεία καὶ πλάγια νὰ συγκλίνουν
 πρὸς τὸν ὀρίζοντά μας:

Δὲν ὑπάρχουν.

Φῶς στὸν ὀρίζοντά μας, δὲν ὑπάρχει!
 Σβύστηκε ὁ λύχνος τῆς παραβολῆς Του...

Ζητῶ συγγνώμη! Maitre Picasso, γιὰ ὄλα,
 πάρα ἐχτιμῶ τοὺς πίνακές σου, μὰ ἔχω,
 παράπονο πικρὸ μὲς στὴν καρδιά μου:
 Τῆς διδαχῆς ὁ λύχνος, τῆς σπουδαίας
 παραβολῆς τοῦ Ἰησοῦ, πὰ δὲ φωτίζει.
 Γι' αὐτὸ ὑποφέρει ἡ Κύπρος κ' ἡ Οὐγγαρία...

Μὰ ὁ λόγος ἄλλος· ἦταν νὰ μιλήσω
 γι' αὐτὴ, τὴν ἀκαθόριστη ἐποχὴ μας,
 πὸν δὲν μπορεῖ τὴν κάθετό της νὰ εὔρη
 κι οὔτ' ἔχει «λύχνον ἐπὶ τὴν ἔστια».

10

Πάλι ἄρρωστοι ἀναπνέουμε ἰσχνὸν ἀέρα.

Χιλιάδες χρόνια ζοῦμε — ὄνειρα, νύχτες
 μὲ τοὺς Φαραῶ, καὶ τίς ἐφτὰ ἀγγελάδες.

(Πρόγον' Αἰσχύλε! Μάντη «ἐσθλῶν ἀγώνων...»)

— Δὲν ἔχετε, εἶπαν, μερτικό στὸν ἥλιο!

Κ' ἐμεῖς παιδιὰ τοῦ ὄνειρου, στ' ὄνειρό μας
πιστέψαμε βαθύτερα...

Πολὺ εἶχε

ἡ μέρα φῶς, καὶ τόσ' ὥστε τὰ μάτια
νὰ μᾶς ἀποτυφλώνει!

Μὰ ἡ περιέργεια

τοῦ ἄνομου κέρδους, μίασμα ἐντὸς μας,
δὲν πρόλαβε νὰ γίνει, κ' ἔτσι ἀθῶους
μᾶς ἄφησε νὰ ζοῦμε, σὲ ὄνειρα αἰώνων.

— Δὲν ἔχουμε, εἶπαν, μερτικό...

Μὰ ὁ ὕπνος

γενιέται ἀπὸ τὸν Ἥλιο, ὅπως κι ὁ Ἴσκιος,
ποὺ ἄτρεμα στέκει, σύμβολο ἀντίκρου του.
Μόνο, οἱ ψυχές μας τρέμουν — τρέμουν, ὅταν
ἡ νύχτ' ἀνθίζει στὰ «παμμέλανά της
πτερά», τὴν ἐπωδὸ τῆς Μοίρας:

— Μάκβεθ!

Ἔγνο δὲν ἔχει! Τὸν ἀθῶο τὸν ὕπνο
σκώτωσες! Δὲ θὰ κοιμηθῆς!...

Ἡ Λαίδη -

νὰ μὴν πλυθῆ, μονάχα νὰ μαρρῶσαι
τὸν Πύργο σας!...

[Μὰ ὁ Μπέρναντ Σῶ καγχάζει!]

...«Ὁ σάπων» εἶναι πλάνη τῆς χημείας!
Δὲν ἐπουλώνει κι οὔτε ἀποκαθαίρει
τὰ τραύματα τοῦ ὑποσυνειδητοῦ μας!

— Ἄδιάφορος ἰσορροπία... Μιὰ σφαῖρα.
Κατρακυλῶ σὲ βάρσθρα, μὰ ξαίρω,
πὼς κάπου θὰ σταθῶ νὰ γίνω μιὰ ἐκρηξη,
νὰ τιναχθῶ, πυρίφλογη ψηλά σας·
μετέωρο, μᾶ' στιγμὴ νὰ σᾶς φωτίσω,
φέγγος ἐξιλασμοῦ καὶ καλωσύνης,
φτωχὴ γενηὰ τοῦ Κάιν, μικροὶ μου ἀνθρώποι,

Διαβόλου πλάσματ' ἀνθρώποι, ἀνθρωπίσκοι!

Ἔωρα καλή! ποὺ σὲ ξανανταμώνω!
Θυμᾶσαι; Πάρωρα — φεγγάρι — οἱ δύο μας —

στῆς Χώρας, τὰ στενά και τὰ καντούνια
Τὰ λυπημένα τὰ στενά ἀπὸ μνήμες,
πού τις τραγούδησε ὁ Μιστραλ τῆς Κύπρου:

— ὦρα καλή σου Διγενῆ!

Νὰ ξαίρης
πὼς εἶμαι ἀπλὸς στρατιώτης, σύντροφός σου,
καθὼς και τότε, πού φεγγάρια κ' ἴσκιοι,
μὲς στὰ στενά τῆς λυπημένης Μνήμης
πού τὴν τραγούδησε ὁ Μιστραλ τῆς Κύπρου
ἓνα εἶχαμε καημό: Ν' ἀγωνιστοῦμε
γιὰ τὴ μόνη μας Θεά, τὴν Ἄφτερή μας,
τοῦ Αἰσχύλου και τοῦ Ρήγα τοῦ Φεραίου.

Και «μάντις αἶμ' ἐσθλῶν ἀγώνων», Γρίβα!

Κι ὦρα καλή! πού σὲ ξανανταμώνω!

12

Νωχέλεια τοῦρανοῦ, νωχέλεια σκέψης,
τὴ νύχτα αὐτὴ ποῦ κάθουμαι κ' ἰδρώνω,
δίχως νὰ μελετῶ, δίχως νὰ γράφω,
δίχως νὰ ζωγραφίζω! Ξεγελώντας
τις μάταιες ὥρες τῆς ματαιότητάς μου!
... Ἡ Κύπρος!

Τὰ στενά και τὰ καντούνια...

Οἱ τρομερὲς σφαγὲς τοῦ Εἰκοσιένα...
Κι ὁ γέρο-πλατάνος πού ἔστεκ' ἀκόμα,
στὰ ἐφηβικά μου χρόνια και μὲ δέος
τὸν ἀντικρύζαμε, ἔξω ἀπ' τὸ Σαράγιο —
ἀντίσταση ὕλης και ρυμοτομίας.
Τρέμανε λάμπες πετρελαίου και οἱ δύο μας
χίλια ἐνηακόσια δεκαπέντε — σχέδια,
οἱ σκιές μας, σχέδια — σχέδια και σκιές μας
στὸν ἀποπνιχτικὸ ἐνθουσιασμό μας
μπερδεύονταν στὸν ἴσκιο τοῦ πλατάνου,
και τὴν κρεμάλα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

Χίλια ἐνηακόσια δεκαπέντε, Γρίβα!

13

Τίποτε ἀπόψε· μὰ καμπύλη ὁ δρίζων
κλειστή, σὰν τοῖχος φυλακῆς·

ψυχία
λόγου ὑποτονθορίζουν τὰ ὄχρα χεῖλη
κι' ἀνασυνθέτουν — ἓνα — «Κύριε ἐλέησον!»

Κ' εἶναι, νὰ ποῦμε ἀπόψε, ἡ προσευχή μας.

— Ἐλέησον Κύριε! Ἐλέησον τὶς ψυχές μας·
ἀθλίεις ψυχές στὴν ἐξαχρείωσή μας —
Ἐλέησον Κύριε!

...Μιὰ καμπύλη ὁ ὀρίζων

κλειστὴ καμπύλη.

Φυλακές.

Ἄγχόνη!

14

Μυρίσιμα τῶν ἀηδονιῶν ἀπόψε
δὲ θάκουσῃ σὲ δάση ἢ περιβόλια —
Ἡ Κύπρος κλαίει· θὰ θρηνήσῃ ὁ Γκιάνης,
λυπητερὰ σὰ νὰ μετῶ: τὸ Δύ-ο!

Στὸν ἀέρα δὲ χορεύουνε τὰ πόδια!

Τὸ βῆμα — ὕστατο βῆμα — τοῦ Θανάτου
μπορούσαμε νὰ τὸ προβάουμε, ὄλοι,

Τὴν πάτρια γῆ πατώντας τραγουδοῦμε
χορεύοντας, ἀβύσσους τοῦ Ζαλόγγου.

Ἐλευθερία ἢ Θάνατος! Ἄγγλια.

15

Προτιμηθῆκαν δαίδαλοι κι ἀσβόλη.
Τὸ φῶς;

Μὰ ποιὸς τὸ βλέπει;

Μπουσουλοῦμε

ὄλοι μας, στὸ ἀδιέξοδο τῆς Μοίρας!

Τὸν Ἔρωτα, προδώσαμε Ἀριάδνη
καὶ ξαναζῆ ὁ Μινώταυρος ἐντὸς μας!
Δὲν εἶναι δρόμοι δὲν εἶναι σκυτάλη
δὲν εἶναι οὔτε Λαβύρινθοι, πὺν ὁ νοῦς μας
νὰ μὴν προκρίνει μ' ἐλιγμὸ Ἄλφα — Βῆτα.
Μὰ ἡ σκολιὰ πὺν ὀδεύω ἀπόψε, φτάνει
ὄχι σ' ἐν' ἀδιέξοδο — μὰ φτάνει
στὸν Ἐνα Θεὸ πὺν δὲν εἶν' ἄλλος, φῶς μου
παρὰ ἡ μορφὴ τοῦ Μύθου σου Ἀριάδνη,
πὺν μὲ ἀναστήνει καὶ μὲ ἀνασυντάσσει
ὄρθιο, μὲς ἀπ' τὸν Ἄδη, ὄρθιο στὸ φῶς σου

νά τραγουδήσω :

— Ὡς πότε παλληκάρια!

16

Ξαίρω τὸ πεζοδρόμι —

[Ἐκεῖ παιδάκι
ἔπαιζ' ἀμέριμνο] πὸν ἐβάφη μ' αἷμα.
Πρόσφατοι χρόνοι — δὲν ἔχω πεθάνει!

Τὰ παιδικὰ παιγνίδια ἦταν πολέμου,
προπαίδεια, γιὰ τὴ Θεὰ τὴ Λευτεριά μας!
[Ἡ Κόκκινη μηλιὰ οἱ Τοῦρκοι, οἱ ἐχθροὶ μας
Κ' ἔζησε ὁ Μῦθος 500 χρόνια]

Σφουρηλατήθη ἡ σάρκα τῆς φυλῆς μου,
καὶ ἐλεύθερη ἀνυπότακτη ἡ ψυχὴ της
ἀνάδωσε τὸ κρίνο τῶν Ἑλλήνων!

[Ὅταν οἱ Γερμανοὶ — πρόστυχοι δοῦλοι —
τοῦ Φῦρερ, τὸν ἀκριβογιὸ ἐχτελοῦσαν
τὴ μόνη ἐλπίδα τὸ χαμόγελό τους —
οἱ γέροι του γονηοὶ παρηγορία,
εἶχαν τὸν Ἄγγλο! πὸν τὸν εἶχαν κρύψει.]

— Τι μοῦ ἀπαντᾷ τὸ πεζοδρόμι Ἀγγλία —
Τὸ πεζοδρόμι τὸ βαμμένο μ' αἷμα;
Τὸ πεζοδρόμι πὸν ἔπαιζα παιδάκι;

Δὲν εἶναι σπαραγμὸς δὲν εἶναι θρῆνος.

Ἀκούετ' ἀπ' τὸ πεζοδρόμι τοῦ ὄνειρου
τὴν πολεμόκρατη φωνὴ τοῦ Ρήγα:

Ὡς πότε παλληκάρια; Ἥρθε ἡ ὥρα!

17

ΣΤΟΝ ΤΕΥΚΡΟΝ ΑΝΘΙΑ

Ψευτίσαμε τὸν Ἐνα Θεὸ — τ' Ἀνθρώπου
τὸ πρόσωπο!

Ψευτίσαμε τὸ χιόνι,
τὸ ἄσπιλο, μὲ βαμβάκι σὲ βιτρίνες,
Πρωτοχρονιάς καὶ χάριτο ἈηὶΒασίλη.
Κι' ἀθύρματα παιδιῶν ἐξευτελίζουν
τὴ Μηχανή: ἐπινόημα σωτηρίας.
Προδώσαμε τὴ Φύση —

ἢ ἀντίστασή της

εἶναι ἡ αὐτοσυντήρηση τοῦ Ἐγώ μας.
 Καὶ ζῶντες, νεκροί, ρόδα στολισμένοι
 τολμήσαμ' ἐπανάληψη στὸ Χρόνο
 σὰ νὰ μὴν εἶχε προηγηθῆ ἓνα Τέλος!
 Κι' ἄμαθοι μουρμουρίζουμε τὸν ἦχο
 ποὺ θάπρεπε ὁ Μπεττόβεν στὴν «Ἐννάτη»
 νὰ μὴ μᾶς τὸν κληροδοτήση — μόνο
 καὶ μόνο, τὶ ξεχάσαμε, τὸ Θεό μας!
 Φτάσαμε τὴν καμπή:

Σῆμα κινδύνου!

Κ' ἐμεῖς ἀκόμα ἀνόητα προχωροῦμε
 χωρὶς συνείδηση...

Μὰ ποῦ;

Κι' ὡς πότε;

— Πορνίδια στὴν ὀδὸν! Ἄσεμνα μέλη.
 Φέγγος ἐκφυλισμοῦ, παννὶ ἡλιθίων!
 Ἐφτὰ οὐρανοὶ θρηνοῦν, γιὰ Σέ, γιὰ Μένα,
 γιὰ τὴ Γενεὰ τοῦ Ἀνθρώπου — γιὰ τὴ Μοίρα
 τοῦ Ἐνός μας Θεοῦ κ' οἱ Ἀρχάγγελοι θρηνοῦνε
 στὶς τέσσερις γωνιῆς τοῦ κόσμου...

Ἄνθια,

νὰ μὴν ξεχνᾶς τὸ Γλαῦκον Ἀλιθέρση
 στὸ συρματοπλεγμά σου. Ἐκεῖ ταιριάζει
 μὲ Σέ, γονατιστός, μὲ χειροπαῖδες
 νὰ δέεται εὐλαβικὰ στὴ μόνη ΘΕΑ του,
 ποὺ δημιουργεῖ κ' ἀντίστασή του κ' ὕφος
 κ' ἀντιπολίτευση καὶ δὲν εἶν' ἄλλη,
 παρὰ τοῦ Σολωμοῦ ἢ «Ἀντρειωμένη!»

18

Ἄχ! νάμουν νέος νὰ σκοτωθῶ στὴν Κύπρο!

Πολλὴ εὐτυχία ὑπῆρχε, στὴ νωχέλεια
 ἐκείνων τῶν νερῶν, ὀκνά, ποὺ ὑπνώτταν,
 γαλάζια μεσημέρια, φτερά κ' ἥλιος.
 Ἄχ! Μέρους τοῦ ἐνηακόσια - δεκαπέντε!
 Πόρτο - Παροῦ στὸν κάβο Γάτο!

Ἐπῆρχε

κατάφαση χαρᾶς ἀπλῆς, στὸ πείσμο,
 ποὺ ἀνάπλεε τὰ κορμιά μας, σὰ δελφίνια,
 κ' ἀπόφαση νὰ ξεοδευτοῦμε νέοι!

Τώρα; Προσψαύοντάς με ὁ ἥλιος παγώνει!
 Τώρα; Καὶ τὸ νερό, δὲν ἔχει μάτια!
 Τώρα; Κι ὁ καπετάνιος στὴν πορεία
 τοῦ πλοίου ἀποτυφλώθη!

Ἄδέρφια, ἀδέρφια!
Φωνή, σᾶς κράζω Ἀγάπης: «Ἐνωθῆτε!»

Κι ἄχ! νᾶμουν νέος νὰ σκοτωθῶ, μαζί σας...

19

Κ' ἐγώ, σὲ ἀναγνωρίζω ΕΣΕΝΑ, γιό μου!

Μ' ἐμπιστοσύνη Σὲ φιλῶ καὶ ξαίρω
πὼς δὲ θὰ μὲ προδώσης. Δὲ θὰ ρίξεις
πίσω σου τὴν ἀσπίδα. Μὰ ποιά ἀσπίδα;
Ἐσὺ γυμνός, προβαίνεις, παλληκᾶρι
ἀναζητώντας ὅ,τι ὁ πρόγονός σου:
Τὸ ἀπλό του «Ναί» καὶ τὸ γυμνό του «τ' Ὀχι!»
Προβαίνεις ἀντιμέτωπος θανάτου!
Ἔτσι, γιὰ νᾶσαι ἐλεύτερος σὰν ἡμῶν —
κ' ἐγώ, κ' οἱ πρόγονοί σου ποῦ ἐπιτάσσουν.
Ἔτσι ποδοπατώντας τὴ φενάκη
τοῦ ψεύδους, τοῦ κατὰ συνθήκη ψεύδους
τοῦ Homous Economiouis — ὄραϊος
στὴν ἔπαρση τῶν δεκαοχτῶ σου χρόνων.
Στὸ πείσμα τῆς γενηᾶς μου, τῆς γενηᾶς σου,
στὸ πείσμα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰῶνων
στὸ πείσμα τῆς ἀνθρώπινης σου μοίρας
γυμνός προβαίνεις, ἔναντι θανάτου!

Γνήσιό μου τέκνο! Σπέρμα — αἷμα δικό μου
πορεύου, φορτωμένο τὴν εὐθύνη,
ποῦ ἐγώ σοῦ κληροδότησα κ' οἱ αἰῶνες.

Ἐγώ;
Σβῦσε ἀπ' τὴ μνήμη σου τὸ Ἐγώ μου.

Κράτα μονάχα ἓν' ὄνομα: ΕΛΛΑΔΑ.

20

Ἦπάρχει Μνήμη Ἀγάπης: Νοσταλγία.
Ἦπάρχει Μνήμη Μίσους: Ἡ Κατάρρα.

Τί νὰ διαλέξω ἀπόψε;
— Καὶ μιὰ γρηοῦλα
μοῦπε:

— Κοντεύω τὰ ἑκατό! Μ' ἂν εἶχα
ἓνα ποτήρι Ἑγγλέζικο αἷμα, (Θεέ μου
συγχώρα με! Θὰ τῶπινα!)

Τὸ μῖσος
δὲν ἔχει τέλος!

— Νὰ θυμᾶσαι Ἀγγλία

τῆ φράση αὐτῆ, κ' ἀφοῦ θᾶχῳ πεθάνῃ.

Γιατὶ εἶναι τὰ παιδάκια, πὸν πενθοῦνε
σήμερα, καὶ ποτὲ δὲ θὰ ξεχάσουν
τὴ σήμερα φωνή μου — ἔστω ἂν ἀπόψε
νύχτα τῆς φρίκης — ἔστω ἂν ἀπόψε
ξεχνοῦν νὰ εἰποῦν σωατὰ τὴν προσευχή τους!
Θὰ ἐπαναλάβουν τὴ φωνήμου κ' αὔριο,
φωνὴ προγονική: Παιδεία καὶ Φύση,
φωνὴ τοῦ Ρήγα: «Ὡς πότε παλληκάρια».

21

Νὰ μὴν ἀρχίσω τὰ παράπονά μου
(μάταιες δικαιολογίες «ἤξις — ἀφίξις...»)
παράπονα τῆς ζωῆς — παράπονα ἡλίου,
πὸν βλέπει τὸ παρθένο πρόσωπό μου.
— Κ' ἡ νύχτα τῆς σκλαβιάς;
— Ἀπόψε ἄς εἶναι
μεταιώρηση χαρᾶς καὶ μνήμη ἁγία.

Τόσο ἀπροσδόκητη ἦταν ἡ ἔλευσή σου
περιστερὰ στὴν Κιβωτὸ τοῦ Νῶε!

Σὰν τί παράπονο ἄγγελε νὰρχίσω;

Ἡ νύχτα μου φέγγει ἀγρυπνη εὐφροσύνη.
Σοφία χαρᾶς καὶ προσδοκᾷ τὸν ἥλιο —
πὸν βλέπει τὸ παρθένο πρόσωπό μου,
γιὰ ΣΕΝΑ ΘΕΑ ΜΟΤ:
«Ὡς πότε παλληκάρια;»

22

Ἄ! τοῦτ' ἡ φτώχεια κ' ὁ καημὸς πὸν δέρνει,
τὴ σκλάβια Ἀνατολὴ κ' ἐσένα Ἑλλάδα.

— Κ' ἐγὼ ποιὸς εἶμαι; Ρώτησα τὴ Μέρα.
Κ' ἡ Νύχτα μοῦ ἀποκρίθη: — Εἶσαι ὁ δικός μου!
Εἶσαι σπέρμα καὶ φύτρα ὄλων, τῶν ὅσων
αὔριο θ' ἀνατείλουν... Μὴ φοβᾶσαι!

Σήμερα, μὲ σταμάτησαν στὸν ἥλιο
νὰ ἰδοῦν τὸ πρόσωπό μου, τὸ παρθένο.

Ἔνας σωφὲρ μὲ ρώτησε: Καὶ τώρα
θὰ φύγῃ ἡ Ἀγγλία;

Τοῦ ἀπάντησα: Εἶναι κάτι
χειρότερο γιὰ τὸ Δυνάστη. σβύνει
γιὰ πάντ' ἀπ' τὶς καρδιές μας. Μέγα κέρδος
ἀπ' ὅτι κ' ἂν φαντάζεσαι. Ἡ ψυχὴ μας
κρατᾷ τὴ δημιουργία τῆς Ἱστορίας.

Μ' ἔβλεπε λυπημένος κι' ἀποροῦσε...

Τοῦ εἶπα, ξανά: — Μὲ θλίβει πὸν προσβάλλω
ἐν' ἄνθρωπο, μικρῆς παιδείας, μὰ ἄκου.
Ξαίρεις τοῦ Ἄβελ καὶ Κάιν, τὸ παραμῦθι.
Κ' ἡ σύσταση τοῦ κόσμου, ἀντιπαλαίει.
Νόμοι κι' ἀντινομίες εἶν' ὅλη ἡ Φύση...

Λυποῦμαι, φίλε, πὸν μιλῶ σὲ γλώσσα
πὸν δὲν καταλαβαίνεις· λυποῦμαι
γιὰ τὴν ἀμάθεια, Ντρέπουμε, ἂν τὸ θέλεις
γιατὶ κατέχω γνῶση καὶ σοφία.
Μὰ ἡ πίστη θὰ ἐλαφρώσει τὴν καρδιά σου.

— Ζήτω, τοῦ Σολωμοῦ ἡ Ἀντρειωμένη!

23

— Ἀπόψε, τί θὰ τραγουδήσης; Πέ μας
Ἐσύ, πὸν ὅλη σοῦ ἡ ζωὴ, τραγούδι ἐστάθη.
Τραγουδήσέ μας! Στέριωσε, τὸν πόνο,
πὸν ἀγκομαχᾶ στὰ βάρη τῆς ψυχῆς μας.
Τραγουδήσέ μας, παρηγόρησέ μας,
ν' ἀνθίσουν κρίνοι κι' ἄστρα!

Μίλησέ μας!

Ἦταν, ἡ προτροπὴ βαρεῖα ὑποθύκη.

— Κι ἀπόψε, οἱ πετεινοί, δὲ θὰ προδώσουν
τὸν ὄρκο τους, στὸ φῶς! Καὶ θάνατεῖλη,
χρυσὸς σὰν πάντα, ὁ χρυσὸς δίσκος τοῦ Ἥλιου,
χωρὶς τὸν Πέτρο καὶ τὴν ἄρνησή του!

Χλωμόφεγγα καὶ φοβισμένα ρίγη,
τὰ πρῶτα, ρίγη τῆς Αὐγῆς, θὰ ἰδοῦνε
τὴν ἀνθισμένη, ἀγχόνη σου, παιδί μου!

— Νὰ μείνης ἔτσι: Ἀπὸ παιδί σὲ ἀγγόνι
σύμβολο: Ὁ κρεμμασμένος τῆς φυλῆς μας!
Ὁ σπόρος πὸν πεθαίνει γιὰ ν' ἀνθίσῃ
τὸ ὑπέρτατο ἀγαθὸ μας:

Ζήτω ἡ Ἑλλάδα!

24

«Νεαφὸς μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου, συνελήφθη ὑπὸ δυ-
νάμεων ἀσφαλείας... Δὲν ἐπετράπη εἰς τοὺς γονεῖς
του νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸν υἱὸν των, οὔτε ἀνεκοινώθησαν
οἱ λόγοι τῆς συλλήψεώς του.»

Ἐσύ μοῦ μοιάζεις, γνήσιε κι ἀκριβέ μου!
Παιδί θανάτου: Ζήτω ἡ Ἐλευθερία!
Ἡ Τρέλλα, δταν μιλήσῃ —

διαπιστώνει

τὴν ὑπαρξή μας — σὴ μοναδική της
στιγμή· στιγμή τοῦ Ἐγώ μας τοῦ ὑπερτάτου.

Σκέφτομαι, ὑπάρχω, ἐλεύθερ' ἀναπνέω!

Μοιάζουμε...

Ἐφυγα πέμπτη Γυμνασίου
σὲ ἄλλα, ἀπροσδόκητα:

Στενὰ τῆς Κρέσνας.

Χίλια ἐνηακόσια δεκατρία·

μουσκεῦαν

δάκρυα, τὰ ἐφηβικά τὰ μάγουλά μου —

πυρὰ — ἐπιφυλακή:

— «Μὴν ἀποθέστε!

τὸν ὄπλισμό σας!»

— «Γρηγορεῖτε!»

— «Ἐφ' ὄπλου

λόγῃ!» Τώρα;

Αὔριο;

«Μάχῃ ἐκ τοῦ συστάδην».

Τώρα... «μακρόθεν» δάκρυα συμπαθείας,
τὸ ἄρωμα τοῦ Θανάτου σοῦ ἀποστελλω,
γνήσιο παιδί μου, ἐπίγονε, ἀκριβέ μου.

Ἄνθῃ, τῆς Θεᾶς τῆς μόνης, τῶν Ἑλλήνων!

25

Μαζί σας εἶμαι, κ' εἶσατε μαζί μου!

Δεκάξι χρονῶν, Πέμπτη Γυμνασίου,
«σφυροκοποῦσε τὰ βουνά· κ' ὁ τόπος
ἔγεμε ἀχό...» πάντ' ἄγρυπνη ἢ Ἑλλάδα.
Κ' ἐγὼ δραπέτης, ἀπ' τὴν πάτρια στέγη
δεινοπαθώντας, πέρασα τὴν Κρέσνα!

Μὴ φοβηθῆτε, φυλακὲς κ' ἀγχόνῃ!

Ἄκουστε με (ἂν καὶ μπόρεια νὰ πεθάνω
προτοῦ νὰ γεννηθῆτε· ἂν ἓνα βόλι,
πετύχαιν' ἓν' ἀνώνυμο στρατιώτη!)
Μὰ σπλαχνική, μοῦ ἐστάθ' ἢ Μοῖρα κ' ἔτσι
μαζί σας εἶμαι ἀπόψε — πόσο γέρος... —
Κι ἀκούστε με:

Ἵσχυροῦσθε στὸ φῶς τοῦ Ἥλιου!

Ναὶ ὀρκοῦσθε, ἀντάξιοι, νὰ φανῆτε,
γιὰ τὸ ἔπος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰώνων!

26

Ἄσώματη ἢ φωνή.

Φωνή Ἀρχαγγέλου;

Φωνή τοῦ ἐπαναστατημένου Ἐγώ μου;

Φωνή τοῦ Βουτυῶ — «Φωνή τοῦ ἀέρα.»

Σ' ἀκούω νύχτα καὶ μέρα στὴ σιωπὴ μου —
Καὶ μοῦ προστάζεις. Ἔνα! Αὐτὸ πὸ ἐμπρῆπει
στὴν ὅλη ὑπόσταση καὶ ἀνθρωπισμὸ μου.
Προστάζεις «συνταγὴ καὶ πειθαρχία».

Ἐκλαμψη τῆς χαρᾶς! Ἐκλαμψη τοῦ Ἡλιοῦ!
Τὸ πρόσωπο τῆς Γῆς, Σὲ περιμένει.
Κ' ἐγὼ ὑμνωδῶ, Ἐσέ, τὸν Ἐρωτὰ μου
μόνη μου Θεὰ «ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη!»

27

ΕΚΤΕΛΕΣΗ

(Ζωγραφικὸς Πίνακας τοῦ Γκόγια)

Ἐξαλλο ἀντίκρουσμα Θανάτου — Χέρια
ψηλὰ — προτεταμένα στήθη — σφαίρες —
καὶ ὁ πόνος μᾶς στιγμῆς, πὸν περιζῶνει
τὸ Ἐγώ, τοὺς Θεούς, τὴ Γῆ, τὸν Οὐρανὸ μας —
ὅτι Νοητὸ καὶ ὅτι ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο
τῆς Φαντασίας...

Μά, φύγαμε ἀπ' τὸ θέμα!

Γιατὶ ἡ «Στιγμὴ» περνᾶ καὶ ὁ «Πόνος» εἶναι
συνέχεια ἀπαυδημοῦ. Κ' ἤθελα γι' ἄλλο
νὰ σᾶς μιλήσω:

— Γιὰ θυμάτων χέρια,

συνέχεια τῆς ἀπαυδημένης ὥρας.
Σφυρίζει, ὄρθρο, ἢ φάμπρικα στὶς πέντε,
καὶ πρὶν ξανασφυρίζει, ὁ Ἡλιος, δύει! —
Κι' οἱ ἐργάτες; Μιὰ καρτέκλα, ἓνα τραγούδι,
λίγο κρασί, ψυχὲς καταθλιμμένες,
πλάτες κυρτές, σαθρότοιχος, ἀσβέστης,
ρομαντικὸ τραγούδι «Μίαν καὶ Μόνην!»
πὸν ἔφερνε «τρικυμῖαν»... στὰ χρόνια ἐκεῖνα!...

Ἦ τᾶστρα πὸν φιλῶ στὰ δύο σου μάτια!

Τὸ ἤρεμο αὐτὸ τραγούδι, δηλεῖ ὁ Μῦθος,
δὲ θέλει, γι' ἄλλο τί, νὰ σᾶς μιλήσει,
παρὰ ὅτι οἱ ἐπαναστάτες ἀντικρούσαν
στὸν πίνακα τοῦ Γκόγια τὸν «Αἰώνιο».
Ζήσανε, ζοῦν, θὰ ζοῦν Σκεπτόμενη Ἔλλη
καὶ Βούληση γιὰ τὴν ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.

Τί ἔχεις μωρή Μαρία...
κ' ἔχεις δεμένο τὸ λαμό;
Δημοτικὸ τῆς Ρούμελης

ὦ ἀθάνατη, γιατί νάχεις δεμένο
τί ἔχεις δετὸ μαντῆλι στὸ λαμό σου;

Χίλια ἐνηακόσια δεκατρία στὴν Κρέσνα,
στὴν ξιφολόγχη μου ἀστραφτες Μαρία,
μὲ τὰ μαλλιά σου ἀνάερα σάν τὴ Νίκη.

Ἐξαρση τῶν ψυχῶν, πού ὄλο ἀτενίζαν
στά κορφοβούνια, τὴν τραχειὰ Ἀρετὴ σου
πρὸς τὴν Ἰδέα πού ἀνάτελλε σάν ἄστρο
στὴν ποίηση τῆς Μορφῆς σου, ὦ Ἐλευθερία!

Σὲ ἀκολουθοῦσα τραγουδώντας:

Τί ἔχεις;
(κ' ἤμουνα Πέμπτη Γυμνασίου!) Γιατί ἔχεις
δεμένο τὸ λαμό σου;

Ἴνδὸς φακίρης
σὲ σταυροκάντουνο καὶ διπλοπόδι
κάθουμαι, — ἀφιλοκέρδεια καὶ γαλήνη —
Σάν ὁ τυφλός, μὲ τὸ κουλουριασμένο
φίδι σου, στὸ λαμό μου, μισὸ αἰῶνα —
πενῆντα χρόνια, 500 χρόνια!

Κι ὄλο ἐξετάζω καὶ ρωτῶ, σὰ Μοίρα:
— «Γιατί νάχεις δεμένο στὸ λαμό μου
τὸ ἀσφικτικὸ ἔρπετό σου;

Τυφλὸς Γόγκης
τὴν τεθλασμένη νότα, σιγολέω,
τὴν τεθλασμένη τῆς φυλῆς μου νότα.
κι ἀργὸς θλιμμένος ὁ ἦχος τῆς Ἰωνίας —
Γιατί νάχεις δεμένο στὸ λαμό μου
γιατί δεμὲ — τὸ φίδι στὸ λαμό Σου;

— Τί ἔχεις μωρή, Μαρία κ' ἔχεις δεμένο

δεμὲ — μωρὴ Μαρία — τὸ λαμό σου;

Βροντᾶ κι ἀστράφτει καὶ χαλάζι πέφτει,
μὰ δὲν ἀργεῖ, νὰ ξημερώσει ὡστόσο,
κ' ἡ ἀγχόνη δὲν ἀπογυμνάθη εὐδύνες...

— Θυμήσου Μνήμη, φῶς τῶν μενεξέδων
καὶ τάφους στὸν Κεραμεικό.

Γαλήνη,

σιγή και σοβαρότητα αναγλύφων.
 Θυμήσου τὸ Τζιτζίκι πὸν ξεχνιέται
 στὸ δυσμικὸ τὸν ἥλιο! Μελιχροὴ ὥρα
 σύριζε τὴν γραμμὴ τὴν τεθλασμένη.
 Μὰ ἡ Γλαῦκα, στηλὰ κύταζε στὴ δύση,
 τὸν ἥλιο πὸν μισὸς εἶχε ἀπομείνη,
 καὶ στοχαζόταν σιωπηλῆ, τὰ αἰώνια.

Ἠρεμη συλλογῆ, δίδυμο φέγγος,
 ἀλλόκοσμο, σὰν τὰ γλυπτὰ τῶν τάφων,
 χαμόγελο τῆς Ἠγησῶς, ὦ Νίκη!
 παρθενικὴ κατ' ἐναντίας Θανάτου!

Ἄνταύγειες ἄστρον σὲ νερὰ σαγήνης!
 Ρίζες πὸν τραγουδοῦν, φτερὰ καὶ κλώνα!

«Δεῦρο, τὸ κριμα δείξω σοι τῆς πόρνης
 τῆς καθημένης ἐπὶ ὑδάτων...»

Βρέχει

ἀστραπές, χιόνια καὶ βροντές, ὥστόσο
 αὔριο θάνατείλη χρυσὸς ὁ Ἥλιος!
 Κ' ἡ καθημένη ἐπὶ πολλῶν ὑδάτων
 θὰ καταβυθισθῆ: Νέα Ἀτλαντίδα...

30

Ἀγγλία — κυθέονα κύματα καὶ ἀνέμους.
 Μὰ τίς ψυχές μας δὲν τίς ὑποτάξεις.

Ἡ Ἑλλάδα ὀρμᾶ στ' ἀπέραντα!

Ἡ ψυχὴ μας
 λατρεύει τὴν Ἐλευθερίαν τοῦ ΑΝΘΡΩΠΟΥ,
 πὸν ἀναμετρᾷ τὸ ΣΥΜΠΙΝ.

καὶ ζυγιάζει
 ὅλα τὰ «Ἰπὲρ» καὶ τὰ «Κατὰ» —

καὶ κρίνει:
 Σὲ αἰῶνες αἰώνων, ἀκατάλυτη εἶναι
 κ' ἡ βασιλεία του!

Μὰ ἡ χρυσὴ φιάλη
 τοῦ Ἐβδόμου Ἀγγέλου

«ἀφείλετο τὸ τρίτον»
 — Τί μένει ἀπ' τὸ ἕνα τέταρτο, νὰ ζήσης;
 Τᾶλλα καλύπτουν ὠκεανοί...

Κ' ἡ βόμβα
 τῆς «Ἀποκάλυψης» ἡ χρυσὴ φιάλη
 δὲν εἶναι ἡ δοκιμὴ τῆς Χιροσίμας.
 «Ἀφείλετο τὸ τρίτον!»

Σπήλαια καὶ μῦθοι
 μνήμη προγονικὴ καὶ κτηνανθρώποι.
 Τρωῶγες, λιμναῖοι καὶ τέρατα σημεῖα.

Κι αὐτὰ ἔχουν γίνει πρὶν χιλιάδες χρόνια.
Μὰ πρὶν χιλιάδες χρόνια ζῆ κ' ἡ Ἑλλάδα
καὶ στὸν ἀπομηδενισμό σου Ἀγγλία,
ἡ Ἑλλάδα ἀθάνατη βωμὸ θὰ ὑψώνει
στὴ μόνη Θεά, στὴ βούληση τῶν κόσμων,
τὴ βούληση τῆς σκεπτομένης ὕλης,
τὴ μόνη Θεά μας: τὴν ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ!

31

Ἀπόψε Θεέ μου! Τι ἄνοιξη βαθειά μου!

— Γιατί;

— Γράφω ἓνα ποίημα!

— Γιατί;

— Βλέπω,

Γῆ, Θάλασσα, Οὐρανό!

— Γιατί;

— Θαυμάζω

ἓνα Ἴνδαλμα!

— Σὰν τι καὶ ποιᾶς;

— Τῆς Θεᾶς μου!

Ἀπόψε Θεέ μου, πορφυρὴ σὰ ρόδο
πάλλει ἡ καρδιά μου (18 μου χρόνια!)
Κι ἀπόψε μὲ τὴν ἄνοιξη προσμένει,
θέλει, καὶ προσδοκᾷ τὸ θάνατό της,
ἐκεῖ, ποῦ κυνηγοῦσα τὰ περδίκια.

Νὰ σκοτωθῶ σ'ένα βουνὸ τῆς Κύπρου!

32

Ἐμεῖς τὰ κατεβάσαμε ἀπ' τὰ ὄρη.

Τὰ πέλαγα δροσίσαν τὰ σκαριά του,
ὅμως στὸν ἀφαλὸ τῆς Γῆς, ριζώνει
σὲ τόσο βᾶδος, πὺν οἱ οὐρανοὶ δὲν ἔχουν.

Ἐπῆρχε ἡ Ἀργώ, προτοῦ νὰ γεννηθοῦμε.
Μᾶς ἔφερε τ' ὀλόχρυσο τὸ «δέρας»,
μέσ' ἀπ' τὰ δόντια τοῦ περιίπνου Δράκου.

Μὲ τὸ ἴδιο αὐτὸ καράβι, πὺν τὸ βλέπεις
στὸ λακωτό, ἀεροκρέμμαστο, παννιὰ ἄρσα,
μέσ' ἀπὸ ἀγλάδια καὶ τσαμπιά καὶ μῆλα,
[γιὰ τὰ Χριστούγεννα ἢ γιὰ τὰ φροντίζεις]
καὶ πὺν φτερὰ χελιδονιῶν τ' ἀγγίζουν
κι ὄλο σκαμπανεβάζει — ἴδιο καράβι —
ταξίδευε ὁ παππούς σου κ' ἐκυβέριναε.

Ἐπῆρχε ἡ Ἀργώ, πολὺ πρὶν γεννηθοῦμε.
Καὶ δισταγμοῦς ἡ Μήδεια δὲ γνωρίζει.

— Είμαι ὄστρακο στὸ βράχο τῆς σιωπῆς μου.
 Ἄν ἄνοιξα — ἄνοιξα!
 Σπάσε με, ἂν ὄχι!

— Ἐγὼ, μιλῶ καὶ θέλω νὰ κατέβης,
 νὰ γίνης, ἀπλὸς ἔστω, κωπηλάτης,
 νὰ ξανακαταχτήσουμε τὸ Δέρας,
 ποὺ οἱ Πρόγονοι, μᾶς τὸ κληροδοτήσαν,
 ἀπ' τὰ πανάρχαια χρόνια καὶ τοὺς Μύθους.

Κι ἄς σμίξει Γῆ, Οὐρανός, Φωτιά καὶ Κῦμα!
 Στὸ νέο κατακλυσμό, ἄς πνιγεῖ κι ὁ Νῶε!
 Μιά καὶ στῆ Χιροσίμα, δὲν ἀνθίζει
 τὸ δέντρο τῆς ἱερῆς Παλλάδας, κι οὔτε
 λευκὴ περιστέρα, στὸν οὐρανὸ τῆς.

Νὰ γίνουμε πολτὸς αἶμα καὶ τέφρα.

Καὶ τῶνειδος νὰ μείνη στοὺς βαρβάρους.

33

Στὴν τάδε λεωφόρο — Νέα Ἰόρκη
 [ὁ ἀριθμὸς γυμνός, σὰν τὸ κρανίον
 τοῦ ἀρχιμηχανικοῦ μας, τῆς Ἀλγέβρης
 χαμόγελο πικρὸ - λερὸ κολλάρου]
 τάδε ἀριθμὸς... νοικιάσαμε... τρεῖς φίλοι,
 τρεῖς μετανάστες — κάμαρα καὶ μὲ ἥλιο.
 Μὰ εἶν' οἱ καρδιές μας πάντα ἀρρωστημένες.

Ἐκεῖ στῆ φτωχογειτονιά, παιδάκια.
 Γωνιές καὶ παραμύθια, ὄνειρα, θρούλοι.
 Σαρακοφαγωμένες σβοῦρες, μπίλιες
 μισοσπασμένες, χαρταετοὶ σκισμένοι...

Ὅμως στὸ καλντερίμι, χρυσὸς ὁ ἥλιος.
 Νά! κάθετα ἢ γιὰ γιὰ καὶ περιμένει.
 Τί περιμένει;

Πάντα σὲ ἴδια στάση:
 σὲ ἴδια ἐμμονὴ καὶ πείσμα κι ὄλο πλέκει.
 δίχως τὰ ματογιάλια τῶν γιατρῶν μας.
 Σὲ ἴδια ἐμμονή, στάση καὶ πείσμα.

— Ὁ Θεὸς θυμᾶται; Μὲ ξεχνᾷ κι ὁ Χάρος;

Θέλω νὰ ἰδῶ, μᾶς ἔλεε, τὴν Ἑλλάδα!
 Ὁ Θεὸς μὲ ἀκούει· πρὶν πεθάνω· θάρτει,
 θάρτει ἢ Ἑλλάδα μας!

Στὴ Νέα Ἰόρκη
 στὸν Καναδά, Ροδέσια ἢ Αὐστραλία
 οἱ ἄρρωστες καρδιές μας, τὴ γιαγιά μας
 ἀναπολοῦν — Ἐκατὸ δέκα χρόνων —
 προσμένει τὴν Ἑλλάδα στὸ ξεπόρτι...

Κι ὁ Θεὸς θέλει, νὰ ξεχνᾶ κι ὁ Χάρος!

34

Θυμοῦμαι ἀπόψ' ἐρείπια.

Ἄρχαιολογία:

Βαμοὺς Ναῶν, κιονόκρανα σπασμένα,
 τρίγλυφα καὶ μετώπες, καὶ σταδίων
 καθέδρες. Ὅσια κ' ἱερά· τῶν τάφων
 κτερίσματα· θυμέλες, νεκρὲς πλάκες.
 Τὴν Ἀμαθοῦντα, Κίτιο, Βουνούς, Σόλους
 Κούρειο καὶ Πάφο, Σαλαμίνα, κι ἀγαλ-
 μάτων, [θὰ ἐπιτραπῆ: Καθὼς τὸ «θερι-
 σμένα» — τοῦ Σολωμοῦ — ἡ τομὴ τῆς λέξης:]
 κομμένες κεφαλές. Προσμαρτυροῦνε
 τὸ ἀνεξωλόθρεφτό σου, μάνα Ἑλλάδα!

Θὰ ἐπιτραπῆ σὲ ἀνεπιστήμονα, (εἶμαι)
 νὰ ἐκφράσω τὴ βαθειὰ συγκίνησή μου
 καὶ γι' ἄλλα ἐρείπια, πού εἶδ' ἀπόψε, νύχτα,
 σὲ Ἀγγλόφωνη τῆς Κύπρου ἐφημερίδα;

Τὸ δεξιὸ χέρι του, ἀκουμπᾶ, σὲ τοῖχο
 μήπως γλιστρήσῃ ὁ γέρος. μὴ καὶ πέση,
 νὰ μὴ σκοντάψῃ.

Μὰ ἡ φωτογραφία
 κρατᾶ ἰσοφωτισμὸ — τοῖχου — μετώπου,
 σὰ νᾶναι ἀπολιθώματα αἰῶνες, αἰώνων,
 τᾶσπρα μαλλιά κι ὁ ἀσβέστης.

Σάρκα—λίθος!

Διδάγματα τῆς παλαιοντολογίας...

Τρεῖς Βρεττανοί, μὲ τὰ προτεταμένα
 «Τόμγκαν», ἐρευνοῦν, τὸ γέρο ἐπαίτη!

Θυμοῦμαι ἀπόψε τὴν Ἀναδυομένη!

Χώματα, ἐρείπια κι ἀρχαιολογία
 συγκολλημέν' γράμματα καὶ τόπους.
 Ὄνόματα καὶ Θεῶν καὶ Αὐτοκρατόρων
 δόξες παλῆς, ἀγῶνες θριάμβους, νίκες
 πὺν κάποτε, ἀναφέρει κ' ἡ Ἱστορία.

Στὴ ροὴ τοῦ Χρόνου σβύνουν ὅλα, μένει
παρθενικὴ ψυχὴ, στίχος παρθένος:

Χαῖρε! ὦ ἐλευθερία τοῦ μετώπου!

35

Ναί! Τραγουδήσαμε τό, «Σὲ γνωρίζω...»
κ' ὕστερα ψάλαμε: «Χριστὸς Ἀνέστη!»
στὸ ζοφερὸ κελλί μας, ποῦ ἦ μὰ στιγμὴ του,
βαραίνει, πιδὸ πολὺ κι ἀπὸ τὴ Μοῖρα.

— Σὲ λίγο θὰ χαράξει!...

— Ἐτομασθῆτε!

Καὶ ξαφνικά, ἡ στερνὴ στιγμὴ διαιρέθη
κ' εἶδαμε, δλόφωτη ἄβυσσο μπροστά μας.
Τὴν ἄβυσσο τοῦ ἑαυτοῦ μας, καὶ προστέθη
στὴ μὰ στιγμὴ μας, τὸ ἄπειρο τοῦ χρόνου,
κι ἀθάνατη, ἡ φωνὴ της, μᾶς καλοῦσε.

— Ἄ! μὲ γνωρίζετε παιδιά;

Χριστὸς Ἀνέστη!

36

Αὔριο;

Ναί! τὸ Αὔριο θάνατείλη: Μνήμη!
Αὔριο, γιὰ σένα, γιέ μου, δὲ θὰ ὑπάρχει.
Κάλιο νὰ μὴ γεννιόταν οὔτε ὁ ἥλιος...

Γιατὶ μὰ νύχτα, σὲν ἐσὲ ὀπλισμένος,
περίμενα κ' ἐγώ, ὄλεθρο κι ἀβύσσους.
Κι' ἐσύ, λεβέντη μου, ὄλεθρο κι ἀβύσσους,
αὔριο ἀντικρύξεις...

Καὶ θὰ σκοτεινιάση
τῆς μάνας ἡ καρδιά: τῆς μάνας, ποῦ δταν
ἀντίκρυζε καὶ τὴν ἐκτέλεσή σου,
ἔστεκε ἀδάκρυτη, νὰ μὴν προδώση
τὸν Ἄγγλο, ποῦ τὸν εἶχετε κρυμμένο.
— Ἄχ! νὰ σωθῆ... Εἶναι ξένος... Ἔχει μάνα!
Κ' οἱ Γερμανοί, μπροστά της, σὲ ἐχτελοῦσαν.

Μὰ ἡ Μοῖρα, δρίζει νὰ χρωστᾷ ἡ Ἑλλάδα,
θυσίες, ἀγῶνες, δράματα, καὶ πάντα
μαθήματα ὑψηλά στὴν ἱστορία!
Μ' αὔριο;

Ἡ πυρηνικὴ ὑδρογονοβόμβα;

[Ἔχασα τὸν εἰρμὸ τοῦ λόγου· τόσο
πικρὴ ἀτμοσφαῖρα ἀπόψε μὲ τυλίγει,
ποῦ νοστάλγῳ τὸν ὕπνο τῶν αἰῶνων.

Ἦ σκορπισμένα κι ὄρφανὰ παιδιά μου,
στὴ θρηνοδία τοῦ Ρήγα τοῦ Φεραίου...]

37

Ἔχασα τὸν εἰρμό μου...

Ἦ ὁδὸς Εὐκλείδου,
εἶν' ἓνα στενοσόκκακο, πὸν βγαίνει
στὸν τοῖχο, ἐνὸς παλινοῦ κοιμητηρίου,
στὴ Μαζαρίτα.

Βρώμικοι δρομίσκοι.

Παζάρι, ὄχλαγωγία, ἀνώνυμα πλήθη,
κ' ἓνα μικρό, ἀκατάλληλο σπιτάκι
μεταρρυθμιστῆ: Νηπιαγωγεῖο —
Δημοτικὴ Σχολὴ — Θηλέων — Ἀρρένων!
Καὶ τὰ μικρὰ παιδάκια, ἐκεῖ μαθαίνουν
λίγη Γεωμετρία, πὸν ὁ τοῖχος, ξαίρει
καλύτερα. Γιατὶ οἱ νεκροί, μᾶς κρίνουν.

Ἐμένα, τὰ παιδάκια μὲ φωνάζουν:
Ἐλληνα! Ξαίρουν λίγο τί, ἱστορία
καὶ ξαίρουν πὼς ἡ Ἑλλάδα, δὲν πεθαίνει!

38

Νύχτα ἔρημη φιλέρημος διαβάτης,
ἓνα-δυό, δέντρα χαιρετῶ, πὸν ἀκόμα
δὲ θέλουν νὰ ὑποκύψουν.

Φυτευτῆκαν

προτοῦ ἡ ρυμοτομία συμπεριλάβει
τὸ χῶρο τοῦ θεατοῦ κι ἀναπνοῆς τους.
Περνῶ καὶ βλέπω ἀντίσταση στὸ κίτρι-
νο φῶς τοῦ ἠλεκτρικοῦ, πὸν ἡ Δημορχία
προορίζει γιὰ τὶς νύχτες. Κι ὁ ἥλιος, ὁ ἥλιος;
Δὲ θέλουν νὰ πεθάνουν ζωγραφίζονται
σταυρούς, στ' ἀσημοκίτρινα τῶν τοίχων,
σταυρούς καὶ ἀγχόνες, κρεμμιασμένοι κλώνοι.

Μὲ βλέπει ὁ ἥλιος κι ὁ μισὸς παγώνει!
Μέσα μου βόσκει ὁ Θάνατος! Μὰ πῆτε,
πέστε μου, δέντρα ἐσεῖς τὸ μυστικὸ σας.

Μ' ἄλλα ἤθελα νὰ πῶ: Γιὰ τὶς ἀγχόνες
τῶν Ἀγγλων ριγηλὸ τὸ πρῶτο φέγγος
τῆς ἀνομῆς αὐγῆς· μὰ τραγουδοῦμε
μπροστὰ σου ὦ Θάνατε, ὕμνο γιὰ τὸ Πνεῦμα
πὸν κυριαρχεῖ τὰ σύμπαντα καὶ θέλει
ἐλεύτερη τὴ βούληση τοῦ ΑΝΘΡΩΠΟΥ!

Ο ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΡΙΛΚΕ

α) Εισαγωγή.

‘Ο Ρίλκε εκφράζει στην ποίηση ό,τι εξέφρασαν ό Νίτσε στη φιλοσοφία. ‘Ο τελευταίος έζησε μέσα στην εποχή του σαν ένας ξέος κι’ άπατρις· ένιωσε κι’ έζησε τό ξεριζωμα έως όσον κανένas άλλος· «άλλοίμονον σ’ εκείνον που δέν έχει πατρίδα» γράφει εις ένα ποιήμά του. Λίγα χρόνια αργότερα, τό 1902, ό Ρίλκε γράφει στην Φθινοπωρινήν ήμέραν: «Όποιος τώρα κανένα δέν έχει σπίτι, πιά δέ κτίζει...» Καί σ’ άλλα ποιήματά του ό Ρίλκε μιλά για τό ξεριζωμα και για τή μοναξιά. Τόν ίδιο χρόνο, που έγραψε τή φθινοπωρινήν ήμέρα, γράφει τήν Μοναξιά. Εις ένα άλλο του ποιήμα γράφει: «άγάπη σημαίνει νά είσαι μόνος». ‘Η μοναξιά όμως του Ρίλκε δέν είναι ή ρομαντική μοναξιά του 19ου αιώνος άλλ’ ή όντολογικός χωρισμός ή άπομόνωσις, που έζησεν ό Νίτσε. ‘Ο Έρχ Χέλλερ έδειξε με τή μελέτη του στο βιβλίο του «Τό άποκληρωμένο πνεύμα» τήν επίδραση του Νίτσε επί του Ρίλκε.

Και ό Ρίλκε, όπως ό Νίτσε, διαβλέπει τήν ά-νοησίαν, δηλ. τήν άπουσίαν ενός νοήματος από τά πράγματα· τήν ριζοσπαστικότερη μορφήν αυτής τής ά-νοησίας ό Νίτσε εξέφρασε με τήν εικόνα τής αιωνίας άναγκλήσεως τής ύπάρξεως. Τό αντίστοιχο στον Ρίλκε είναι ίσως τό ποιήμα του Karusell που έγραψε τό 1906. Με τήν εικόνα αυτού του παιγνιδιού, που γυρίζει άσκοπα, εκφράζει ό Ρίλκε τήν μονοτονία, τήν ά-νοησία και τήν κενότητα τής ζωής. Τό Karusell είναι ένα τυφλό παιγνίδι που γυρίζει άσκοπα. ‘Ο άνθρωπος όμως, σαν παιδί πάνω στο Karusell, φέρεται άσκοπα γυρίζοντας ά-νόητα μέσα στον κύκλο τής ύποστάσεώς του. ‘Η μπορεί σαν τον ποιητή νά γίνη θεατής, δηλ. νά συνειδητοποιήσ η αυτό τό άστατο κα’ ά-νόητο γύρισμα:

Και πηγαίνει δώ κι’ εκεί και τρέχει ως τό τέλος
Και γυρίζει και κλώθει μόνο και κανένα δέν έχει σκοπό
Ένα κόκκινο, ένα πράσινο, ένα σταχτι περνά
Κι’ ένα μικρό που μόλις φάνηκε προφίλ
Και κάπου - κάπου ένα χαμόγελο
Μιά εύτυχία που άνακατεύεται και καταγησχεύεται
σ’ αυτό τό χωρίς άναπνοή, τυφλόπαιγνίδι —

Τό τυφλό παιγνίδι είναι ή ζωή, ό κόσμος, στον όποιον ό άνθρωπος δέν αισθάνεται πλέον οικιοί. ‘Αντιπαράβállοντας ό Ρίλκε τον άνθρωπον με τό ζώον εκφράζει στην πρώτην ‘Ελεγείαν του Ντούινο τήν άποξένωση του ανθρώπου απ’ αυτόν τον κόσμο:

Και τά χαρούμενα ζώα τό βλέπουν κιόλας
Πώς δέν νοιώθωμεν σαν στο σπίτι μας
σ’ αυτό τον ‘σησημασμένο’ κόσμο.

Τά άλλα όντα έχουν κάποιαν ύπόσταση και κάποιαν θέση στον κόσμο:

Για δες τά δένδρα είναι, τά σπίτια
που κατοικούμεν, ύπάρχουν ακόμη — Μόνον έμεις
διαβαίνωμε μόνοι σα φύσημα τ’ άγέρα —

‘Ο άνατος είναι ένα θέμα τό όποιον ό Ρίλκε επραγματεύθη σε αρκετές περιπτώσεις, μάλωστα σε συνδυασμό με τήν όγδόην έλεγείαν τό θέμα αυτό, δηλ. ή θέση του ανθρώπου στον κόσμο, και ό θάνατος άποτελούν τά κεντρικά μοτίβα.

β) ‘Η όγδόη έλεγεία του Ντούινο.

‘Ο Ρίλκε αγαπά νά βλέπη τον άνθρωπον έν αναφορά προς τό παιδί και τό ζώον· εις τήν όγδόην έλεγείαν τον βλέπει ειδικότερα συγκριτικώς προς τό ζώον. Εις τό άνοιγμα τής έλεγείας γενυκεύει: άντιπαράβάλλει τήν όλη δημιουργία προς έμάς.

Μέ όλα τά μάτια βλέπει ή πλάση τήν άνοικτοσύνη

Τί είναι αυτό τό άνοικτόν ή ή άνοικτοσύνη τήν όποιαν βλέπει ή δημιουργία αλλά δέν βλέπομεν έμεις; Και διατί δέν βλέπομεν έμεις; ‘Η άνοικτοσύνη είναι ό κόσμος έν γένει. ‘Εμεις

οι άνθρωποι δὲν δυνάμεθα νὰ δοῦμε γιατί ἔχομεν τὰ μάτια μας ἀναποδογυρισμένα σὰν παγίδες. Διὰ τὴν ὅμως ἔχομεν ἀντιστρέφει καὶ διαστρέφει τὰ μάτια μας; Τὴ διαστρέφει αὐτὴ πού γίνεται ἤδη ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, τὴν κάμνει ὁ θάνατος. Τὸ ζῶον, πού εἶναι ἐλεύθερον ἀπὸ τὸν θάνατον, βλέπει τὸν κόσμον, ἐμπρὸς του, πού ἀπλώνεται σὰν ἀνοικτοσύνη ἔχοντας τὸ θάνατο πίσω του τὸ ζῶον εἶναι ἐλεύθερον καὶ ἡμπορεῖ νὰ βλέπῃ τὸν κόσμον ὡς ἀνοικτοσύνη, δηλ. ὡς εἶναι ἐνωμένο μαζί του:

Τὸ θάνατο μόνον ἐμεῖς βλέπομε — τὸ ἐλεύθερο ζῶο
 Ἔχει τὴ δύση του πάντοτε πίσω του
 Καὶ ἐμπρὸς του τὸ Θεό, κι' ὅταν φύγῃ, πηγαίνει
 στὴν αἰωνιότητα, ἔτσι ὅπως πηγαίνουν τὰ δέντρα.

Τὸ ζῶον ἔχει πίσω του τὸν θάνατον κι' ἐμπρὸς του τὸν Θεόν, τὴν αἰωνιότητα, μέσα εἰς τὴν ὁποῖαν ἀναλύεται. Ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ ζῶον εἶναι μέσα εἰς ἕνα οἰκτεῖον κόσμον, τὸν κόσμον τῆς αἰωνιότητος, ἐνῶ ἐμεῖς ἔχομεν ἀποχωρισθῆ κι' ἀποξενωθῆ ἀπ' αὐτὴν. Ἀπ' αὐτὰ φαίνεται ὅτι ὑπεύθυνος σ' αὐτὴν τὴν ἀποξένωσίν μας ἀπὸ τὸ θεῖον, ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα, εἶναι ὁ θάνατος. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ὁ θάνατος φαίνεται ὅτι εἶναι ἕνα σύμβολον — εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ Γιοργκ θὰ ἐλέγαμεν ἕνας ἀρχετύπος — διὰ τὸν χωρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα. Αὐτοῦ τοῦ χωρισμοῦ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ συνείδησίν μας — ἡ ἀν θέλετε — εἶναι καὶ αἰτία, γιὰ τὴν ὁποῖαν τόσον ὑπεροφανεύομεθα. Με ἄλλα λόγια τὸ βωσικὸ γεγονός διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ὅτι ἔχει πάρει ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ τὰ ἔχει «θ' ἔσει» ἀπέναντί του. Ἐχομεν ἐδῶ εἰς τὴν ὀγδόην ἐλεγεία μίαν ποιητικὴν ἔκφρασιν τοῦ περιβοήτου χωρισμοῦ ὑποκειμένου — ἀντικειμένου, ἔσω καὶ ἔξω, ζωῆς καὶ θανάτου. Ὁ θάνατος εἶναι μία μορφή — ἴσως ἡ πῶς δραματικὴ — αὐτοῦ τοῦ χωρισμοῦ καὶ γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸν χρησιμοποιοῦμε σὰ σύμβολο τοῦ χωρισμοῦ ἢ καλύτερα τοῦ ἀρχιχωρισμοῦ.

Ὁ θάνατος — καὶ κατὰ κυριολεξίαν — καὶ ὡς σύμβολον ὅπως ἀνεπιτύχθη ἀνωτέρω — ἔρχεται καὶ συσκοτίζει τὰ πράγματα παραμένει παντοῦ ὡς χωρισμός, ὡς διάκρισις, ὥστε τὸν «καθαρὸν χῶρον» τὸν σπάζει, τὸν κομματιάζει καὶ κάμνει ἀπ' αὐτὸν τὸν καθαρὸν χῶρον, ἀπὸ τὸ ἄπειρον δηλ., ἕνα κόσμον ἀποσπασματικόν' ὁ καθαρὸς χῶρος γίνεται κόσμος. Κόσμος σημαίνει ἐπαγωγὴν καὶ ἐπιθυμίαν· ἐπαγωγινόμεν γιὰ ἐκεῖνο πού δὲν εἶναι δικό μας κι' ἐπιθυμῶμεν ἐκεῖνο πού δὲν μᾶς ἀνήκει. Ἡ ἐπαγωγὴν, ἡ μέριμνα κι' ἡ ἐπιθυμία δηλ. εἶναι ἐπακόλουθον τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς ἀπωλείας τοῦ ἀπείρου.

Ἐμεῖς δὲν ἔχομε ποτὲ οὔτε μιὰ μοναδικὴ μέρα,
 τὸν καθαρὸ χῶρο μπρὸς μας, στὸν ὁποῖο μέσα τὰ λουλούδια
 ἀτελεύτητα ἀναλύονται. Πάντα εἶναι ὁ κόσμος.
 Καὶ ποτὲ τὸ πουθενὰ χωρὶς τὸ μὴ: ἡ καθαρὴ
 ἀμεριμνησία πού τὴν ἀναπνέει κανεὶς
 κι' ἀτέλειωτα γνωρίζει καὶ δὲ λαχταρᾷ

Ὁ κόσμος εἶναι σύμφωνα μὲ αὐτὰ ὁ καθαρὸς χῶρος, ἡ ἡ πρωταρχικὴ ἐνότης, τὴν ὁποῖαν ὅμως ἔχειν θρυμματίζει ὁ χωρισμός, ὁ θάνατος. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖον τοῦ χωρισμοῦ τὸ ἔχομεν προβάλλει κι' ἐπιβάλλει εἰς τὸ ἕνα (ἢ τὴν πρωταρχικὴν ἐνότητα) ἐμεῖς. Ὁ χωρισμός ἡ ἢ διάκρισις γίνεται ἔτσι καθοριστικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου.

Μὲ τὸν κόσμο πού ἀποσπασάμεν (ἐχωρήσαμεν) ἀπὸ τὸ ἕνα ἔχομεν γράφει τὴ μοῖρα μας: νὰ εἶμαστε χωρισμένοι ἀπὸ τὸν κόσμο, νὰ νοιώθωμε ξένοι σ' αὐτόν, νὰ εἶμαστε πάντοτε ἀπέναντι:

Αὐτὸ σημαίνει μοῖρα: νὰ εἶσαι ἀπέναντι
 καὶ τίποτα ἔξω ἀπ' αὐτό, καὶ πάντ' ἀπέναντι.

Ἡ μοῖρα αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ὁ χωρισμός εἶναι ἡ ἀνθρώπινη καταβολὴ καὶ οὐσία. Ἐδῶ σὰν νὰ μιᾶ ὁ Πλάτων — ἀπὸ τὴν ἀντίθετην ὅμως σκοπιᾶ — θέτων ὡς οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ὁρίζει ὡς τὴν εἶναι χωρὶς εἰς τὸν Πλάτωνα ὅμως τὸ τιθέναι χωρὶς, ὁ λόγος δηλ., εἶναι μιὰ θετικὴ καταβολὴ κι' εἶναι αὐτὸς πού ἀνοίγει τὸν κόσμο, κι' ἐνῶ εἰς μιαν φάσιν χωρίζει (τιθέναι χωρὶς) εἰς ἄλλην συνορᾶ (σύννοησις, συνοπτικὸς) κι' ἐνώνει. Εἶναι ἀλήθεια ὅμως ὅτι καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα ὁ λόγος δὲν ἐνώνει, παρ' ὅλην τὴν συνόρασίν του, ἰκανοποιητικᾶ, κι' ἔτσι ἔρχεται ὁ μῦθος νὰ ἐνώσῃ. Εἰς τὸν Ρώλε ὁ χωρισμός εἶναι ἀρνητικὴ καταβολὴ:

Ὅμως οἱ ζωντανοὶ κάμνουν
 ὅλοι τὸ λάθος ὅτι χωρίζουν ἢ διακρίνουν πολλὸ ἔντονα.

Ἐμείς οἱ ἄνθρωποι εἴμεθα οἱ ἀποστάτες τοῦ ἐνός· πήραμεν ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἓνα, τὸ ὑπερ-θήκαμε· μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπέροβαση χάσαμε τὴν ἐνότητα. Ἡ ὑπέροβή μας συνίσταται εἰς τὸν χωρισμόν, εἰς τὸ νὰ βλέπομεν τὰ πράγματα «χωρίζ». Τὸ ζῶον ὅμως βλέπει ὅλα μαζί, ζῆ μέσα σὲ ὅλα καὶ τὸ εἶναι τοῦ εἶναι συνεχές, ἀτελείωτον καὶ ἀσύλληπτον. Βέβαια τὸ ζῶον δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰδῇ τὴν κατάστασίν του, τὸν ἑαυτό του, δηλ. δὲν ἔχει αὐτοσυνειδησία. Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον διότι ὁ ἑαυτὸς γεννᾶται διὰ τοῦ χωρισμοῦ ἢ τῆς διακρίσεως πράγμα, πού δὲν ὑφίσταται ἢ δὲν διαγράφεται τὸ ζῶον· τὸ ζῶον δὲν ἔγινεν ἀκόμη ἀπόστασμα, δὲν ἀπεσπάσθη δηλ. ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν ἐνότητα ὅπως ἔμεις. Τὸ ὅτι ἔμεις συλλαμβάνομεν τὸν ἑαυτό μας εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ χωρισμοῦ μας ἀπὸ τὸ ἄπειρον, εἶναι συνέπεια τῆς ἀποσπασματικότητάς μας. Τὴ συνειδησὴν μας τὴν ἐξαγοράσαμε μὲ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἀπείρου καὶ τῆς αἰωνιότητος. Αὐτὴ ἡ ἀπώλεια ἄφησε βαθεῖα ἴχνη στὸ εἶναι μας πού γίνονται αἰσθητὰ σὰν νοσταλγία τοῦ ἀπείρου ἢ τοῦ ὄντος. Λέγομεν τοῦ ὄντος διότι πραγματικὸν ἢ ἀληθινὸν δὲν εἶναι τὸ ἄπειρον, ἐνῶ τὰ πεπερασμένα ἐπὶ μέρους ὄντα, παροδικὰ καὶ ἀσταθῆ, εἶναι σκιεὶ καὶ εἰδῶλα τοῦ ὄντος. Τὸ δὲν εἶναι ἐκεῖνο μέσα στὸ ὅποῖον ἡ ψυχὴ μας εὐρίσκεται οἴκοι, ἐκεῖνο μὲ τὸ ὅποῖον ἐνωμένη ἢ ψυχὴ εὐρίσκει τὸ ἀρχαῖον κάλλος καὶ λέγει «καλὸν ἡμᾶς ἔδε μείναι». Γι' αὐτὸ τὸ δὲν ἡ ψυχὴ διακατέχεται ἀπὸ μίαν ἀπέραντη νοσταλγία, τὴν ὅποιαν ἠμποροῦμε νὰ ὀνομάσωμεν ὄντολογικὴν νοσταλγίαν. Αὐτὴ τὴν ὄντολογικὴν νοσταλγίαν ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ὑποκαθιστᾷ συνήθως μὲ διάφορες ψευδονοσταλγίας.

Μέσα ἀπὸ τὴ «δύναμή μας» νὰ διακρίνομεν ἢ νὰ χωρίζομεν ἐγεννήθη ὁ χρόνος μὲ τὰς τρεῖς του διαστάσεις πού εἶναι τρόπον τινὰ τομῆς ἐπάνω εἰς τὸν καθαρὸν ἐνιαῖον χῶρον ἢ ἐπάνω εἰς τὴν αἰωνιότητα. Τὸ ζῶον δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον ἀπὸ κάποιο βάρος τοῦ χρόνου, διότι βλέπει τὸ παρελθόν κι' ἔχει κάποια μνήμην πού τὸ βαρύνει:

Γιατὶ καὶ σ' αὐτὸ κολλάει πάντα, αὐτὸ πού ἐμᾶς
συχρὰ καταδυναστεύει — ἢ θύμηση...

Δὲν τὸ καταδυναστεύει ὅμως τὸ ζῶον ἢ μνήμη ὅπως ἐμᾶς. Ἀκόμη πιὸ ἐλεύθερη ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ παρελθόντος εἶναι ἡ ἐφήμερη δημιουργία γιατί δὲν γνωρίζει, μέσα στὴν ἐφημερότητά της, τὴν ἀνάμνηση. Ἡ ἐφήμερη δημιουργία, πού μένει στὸ κόλπο πού τὴν γεννᾷ, δὲν γνωρίζει αὐτὴ τὴν ἀνάμνηση, γιατί δὲν παίρνει καμμιά ἀπόστασις κι' ἔτσι μένει εὐτυχισμένη μέσα στὴν πρωταρχικὴν ἐνότητα. Τὴν εὐτυχία τῆς ἐφήμερης δημιουργίας νοσταλγεῖ φαίνεται ὁ ποιητὴς ὅταν λέγῃ:

Ὡ εὐτυχία τῆς ἐφήμερης δημιουργίας,
πού πάντα μένει στὸ κόλπο πού τὴ βάσταξε,

Τὰ ζῶα (εἰς τὸ σύνολόν των) εἶναι ἐλεύθερα ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ χρόνου, τοῦ θανάτου ἢ ἐν γένει τοῦ χωρισμοῦ. Μόνον ἔμεις χωρίζομεν καὶ διακρίνομεν, μόνον ἔμεις βλέπομεν τὸν θάνατον.

Κι' ἔμεις θεατὲς πάντα καὶ παντοῦ
γυρισμένοι πρὸς τοὺς πάντας μὰ ποτὲ πιὸ πέρα.

Ὁ θάνατος ἔγινεν ἓνα διαχωριστικὸν τεῖχος πού μᾶς ἀποχωρίζει, μᾶς ἀποξενώνει ἀπὸ τὴν θεότητα, ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν ἐνότητα. Ἡ ἄλλως λεγόμενον: ὁ θάνατος ἢ ὁ διαχωρισμός, εἶναι τὸ πρῶσιμα κάτω ἀπὸ τὸ ὅποῖον βλέπομεν ὅλα ἀποσπασματικά. Μένομεν θεαταὶ τοῦ ὄντος· γὰρ νὰ εἴμεθα ὅμως θεαταὶ χρειάζεται ἡ ἀπόστασις. Μέσα ὅμως ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπόστασις καὶ τὸν διαχωρισμὸν ἐρημώνεται ὁ κόσμος κι' ἡ ψυχὴ μας, γιατί ὁ κόσμος κατακερματίζεται τόσο γύρω μας ὅσο καὶ μέσα μας· κατακερματίζεται τὸ δὲν σὲ ζωὴ καὶ θάνατο, σὲ ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ, σὲ ὑποκείμενο καὶ ἀντικείμενο, σὲ παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον. Προσπαθοῦμε νὰ ἀνασυνδέσωμε καὶ νὰ τακτοποιήσωμεν τὸν κόσμον, ἀλλὰ πάλιν κατακυλᾷ:

.....Τὸν τακτοποιοῦμε. Σωριάζεται.
Πάλι τὸν τακτοποιοῦμε καὶ σωριάζομαστε κι' ἔμεις.

γ) Ἡ ὑπερνίκησις τῆς ἀποξενώσεως.

Τὸ 1902 ἔγραψεν ὁ Ρίλκε τὸ «Φθινόπωρον» ὅπου ὁμιλεῖ πάλιν περὶ τῆς ἀπομονώσεως καὶ τῆς πτώσεως:

Μέσα στὰς νύκτες πέφτει ἢ βαρεῖα γῆ
μέσα ἀπ' ὅλα τὰ ἄστρα στὴ μοναξιά.
Κι' ἔμεις ὅλοι πέφτομε. Κι' αὐτὸ τὸ χέρι πέφτει.

Είναι μέσα σ' όλα.
Κι' όμως είναι ένας, ο οποίος αυτή τη πτώση,
άπειρα άπαλά μέσα στα χέρια του κρατεί.

Αυτό το ένα νοσταλγει ο Ρίλκε, αυτή την πρωταρχική ένότητα. Είναι μιὰ ένότης μέσα στην όποιαν αϊ αντιθέσεις αϊρονται. 'Η ζωή κι' ο θάνατος είναι ένα εις αυτήν την πρωταρχική ένότητα. "Όπως ο Νίτσε «υπερνικά» τὸ κενόν, τὴν άνοησία, τὸν χωρισμό με τὸν Διδυνοσο, τὸν θεὸ πὸυ μέσα στὸν ἐνθουσιασμὸν ἀποκαθιστᾷ τὴν ένότητα τοῦ ἀνθρώπου με τὸν κόσμον καὶ τὸ θεϊόν, ἔτσι καὶ ο Ρίλκε υπερνικά τὸν διαχωρισμό με τὸν 'Ορφέα, τὸν θνητὸ μουσικὸ πὸυ μετέθη στὸν Ἄδη ζωντανός. 'Ο 'Ορφείας είναι τὸ σύμβολον τῆς συνένωσης αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων, δηλ. τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Εἰς τὸ δωδέκατο σονέττο τοῦ πρώτου μέρους τῆς συλλογῆς «Σονέττα πρὸς τὸν 'Ορφέα» χαιρετίζει ο Ρίλκε τὸ πνεῦμα πὸυ ἐνώνει:

Χαίρε στὸ πνεῦμα, πὸυ μπορεῖ νὰ μᾶς συνδέση.
'Αλήθεια ζοῦμε μέσα σὲ σχήματα
Καὶ μὲ μικρὰ βήματα πηγαίνουν τὰ ρολόγια
δίπλα στὴ δική μας ἡμέρα.

Χωρὶς νὰ γνωρίζωμε τὴν ἀληθινὴ μας θέση
Πράττομεν μέσα ἀπὸ πραγματικὴν ἀναφορὰν
Οἱ κεραεῖς αἰσθάνονται τὲς κεραεῖς

Τὸ σονέττο αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν ἀντίποδα τῆς ὀγδόης ἐλεγείας πὸυ ἐξέφρασε τὸν διαχωρισμό· τώρα φέγγει ἡ χαρὰ τῆς ἐπαν-ένωσης, τῆς συνδέσεως. Γίνεται ἐπίσης λόγος διὰ τὴν θέση μας, τὴν ἀληθινὴ μας θέση εις τὸν κόσμο, τὴν όποιαν ὅμως δὲν γνωρίζομεν, παρὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ὅμως, ὅτι δηλ. δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀληθινὴ μας θέση, πρᾶττομεν μέσα ἀπὸ μιὰν πραγματικὴν ἀναφορὰν. 'Η ἀναφορὰ γίνεται θεμελιώδης κατηγορία τώρα διὰ τὴν ποίηση τοῦ Ρίλκε. 'Ο θάνατος δὲν είναι κάτι τὸ ξένο πρὸς ἐμᾶς: είναι κάτι τὸ ἰδικὸ μας· ἡ στάση τοῦ ποιητοῦ ἀπέναντι στὸν θάνατο δὲν είναι ἀπλῶς στάση συνδιαλλαγῆς πρὸς τὸν θάνατον, ἀλλὰ μιὰ ἀποδοχὴ καὶ κατάφαση αὐτοῦ, σὰν συνυφασμένη με τὴν ὑπορξή μας. "Όπως εις τὸν Νίτσε, ἡ ἀποξένωση υπερνικάται με τὴν κατάφαση τῆς σκληρότητος καὶ άνοησίας τῆς ζωῆς, ἔτσι καὶ στὸ Ρίλκε ἡ ἀποξένωση υπερνικάται με τὴν κατάφαση ἐκεῖνου πὸυ ἀποξενώνει, δηλ. τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαχωρισμοῦ. 'Ο χωρισμός, ἡ διαίρεση, ἡ ἀντίθεση καὶ ἡ ἀντίφαση υπερνικῶνται τώρα καὶ δίδουν τὴν θέση των εις μιὰν ὀλοκληρωμένην ὑπόψη. 'Ο ἄνθρωπος δὲν είναι πλέον τὸ ζῶον πὸυ είναι ἀποχωρισμένον ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ πὸυ βλέπει τὸ θάνατο, ἀλλὰ ἡ ένότης τῶν ἀντιθέσεων, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου — ο 'Ορφείας είναι τὸ κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τῆς ένότητος τῶν ἀντιθέσεων — καὶ ὡς τέτοια ένότης είναι τὸ ἄπειρον, διότι τὸ ἄπειρον είναι πέραν τῶν ἀντιθέσεων. Τὸ ἄπειρον ὅμως αὐτὸ δὲν είναι πλέον ἔξω ἀπὸ μᾶς ἀλλὰ μέσα μας. 'Εφ' ὅσον ο ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται καὶ συναισθάνεται τὸ ἄπειρον ἔξω τοῦ ἐαυτοῦ του είναι φυσικὸν νὰ είναι χωρισμένος ἀπ' αὐτὸ. Τὸ πρόβλημα ὅμως με τὴ μετάρθεση τοῦ ἀπείρου ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ μέσα είναι κατὰ πόσον ο ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ ζῆση καὶ νὰ κρατήση τὴν ένότητα τῶν ἀντιθέσεων μέσα του (ὡς π.χ. τῆς ἀντιθέσεως ζωῆς —θανάτου) καὶ μέχρι ποίου σημείου αὐτὴ ἡ ένότης ἠμπορεῖ νὰ συγκριθῆ με τὸ πρωταρχικὸν ἄπειρον. 'Όπωςδὴποτε ὅμως φαίνεται ὅτι με τὴν υπερνίκηση τοῦ ὄντολογικοῦ χωρισμοῦ, ἡ ὄντολογικὴ νοσταλγία σβήνει.

I. Γ. ΚΟΥΤΣΙΑΚΟΣ

ΜΕΘΥΣΙ

Τὰ τείχη τῆς 'Ιερουζῆς γκρεμίστηκαν.
'Η θάλασσα τῆς εὐτυχίας
δέχεται τὴν γυνὴ Καρυάτιδα.

Τὰ χέρια μου ψαχουλεύουν
μαρμαρένιες κολῶνες.
Δυὸ κοραλλένια χεῖλη
θολώνουν τὸν οὐρανὸ τῆς σκέψης μου.

Ρούφηξα ἠδονικὰ τὲς στάλες
τοῦ γλυκόποτου κρασιοῦ.
'Η ἀνάσα βαρεῖα
ἀραχνοῦφαντος πέπλος
σκεπάζει τὸ μυαλό μου.

ἜΩ Λεσβία, θὰ σὲ θυμᾶμαι πάντα
στὸ σεληνόφως.

ΠΡΑΞΙΤΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ

Ξεχωριστό και συμβολικό μαζί είναι τὸ προνόμιο, πὸν ἔχει ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς, νὰ γιορτάζει κάθε χρόνο τὴν Ἐθνικὴ του Ἀνάσταση μαζί με τὴν λυτρωτικὴ ἐπάνοδο τῆς Ἀνοιξῆς. Ἡ λαμπρότητα τῆς γιορτῆς ξευγαρώνεται με παναρισμένο τρόπο με τὴ γύρω φωτεινὴ συμφωνία.

Ἡ σκοτεινὴ, μονιτὴ ἀτμόσφαιρα, θολή, βαρειά, τινάζει τὴν καταχνιά της καὶ τρομογενῆ υποχωρεῖ μπροστὰ στὶς λαμπρὲς ἀχτίδες.

Σιγὰ -σιγὰ τὸ θεῖο, τὸ περιούσιο φῶς περιλούζει τὰ πάντα, τὸ βουνὸ καὶ τὸν κάμπο, τὴ στεριά καὶ τὴ θάλασσα. Βαθεῖα στὶς ρευματιῆς λεῖκες καὶ ροδοδάφνες ξαναφωτίζουν, ἀγράφτελες καὶ κισσοὶ παντοῦ ξεπροβάλλουν καὶ μυρωδιὲς σπάταλα εἶν' σκορπισμένες στὰ δάση καὶ στὶς βουνοπλαγιές.

Τὰ πάντα ἔχουν ἐτοιμαστῆ γιὰ πανηγύρι γιορτερὸ καὶ λαμπροκοποῦνε καὶ σφίζουνε ἀπὸ ζωή.

Μέσα ἀπὸ τὸ λαμπρὸ φῶς ξεπροβάλλουνε ἀτέλειωτες οἱ στρατιῆς τῶν δημιουργῶν τῆς ἔθνικῆς ἀνοιξῆς, ξεπηδούνε ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τὰ πέλαγα, ἀπὸ τὶς πολιτείες καὶ τὰ χωριά.

Γνώριμες καὶ ἀγαπητὲς μορφές, πὸν ἀπὸ τὰ παιδικὰ χρόνια χάραξαν στὴν ψυχὴ μας τὴν προσφιλῆ τους συντροφιά, καὶ μαζί τους πλῆθος ἄπειρο ἄλλες, ἀγνωστες, με διάφορα ὀνόματα, μὰ ὅλες με τὴν ἴδια ἔκφραση, τὸν ἴδιο ἥρωικὸ τόνο, με τὴν ἴδια ἀδόουλη ψυχὴ καὶ ἀκόμητῃ τὴ φλόγα γιὰ τὴ λευτεριά.

Καὶ ξαναζοῦμε μαζί τους σ' αὐτὲς τὶς χώριες ὄρες με τὸν ποιητὴ «κάποια δράματα σκληρὰ ξετυλιγμένα πὸν ἄγραφα κι' ἀφάνταστα τὰ παλαιτῶν οἱ Αἰσχύλοι». Ἡ λαϊκὴ μῦσα τὰ ἱστόρησε, τὰ ἔμνησε, τὰ θέρησε καὶ τ' ἔφηκε ζωντανὰ σὰν πυρωμένες ἀναμνήσεις, αἰώνιους καὶ φωτεινοὺς καθοδηγητὲς στὴ μνήμη τοῦ ἔθνους.

Τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ἀποτελέσει τὴν ζωντανὴ ἱστορία τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους στοὺς μαύρους χρόνους τῆς σκλαβιάς καὶ εἶναι ἡ πῦλ πολύτιμη κληρονομιά γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα, ὅταν γιὰ πάνω ἀπὸ τρεῖς αἰῶνες σκοτεινός, βαρὺς καὶ καταθλιπτικός ὁ πέπλος τῆς σκλαβιάς σκέπασε τὴ χώρα ὀλόκληρη κι' ὅταν φαινομενικὰ τίποτα δὲν εἶχε μείνει ὀρθὸ σ' αὐτὴ τὴν ἰσὴ γῆ, τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ἔγινε ὁ κρυφὸς καὶ περιπαθὴς σύντροφος τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους, πὸν, νομίζει κανεὶς, ὀλόκληρο ἔγινε ἕνας ἐμπνευσμένος Ραφαηλός.

Σὲ ταπεινὲς ἐκκλησίτσες, σὲ κρυφὲς σπηλιές, σὲ σκοτεινὰ σπιτάκια ὁ βασιανισμένος λαὸς τραγουδοῦσε με περιπάθεια τοὺς καιμούς του, τὶς ἀγάπες του, τὰ ὄνειρά του, τοὺς ἥρωές του....

Σὲ μὰ χώρα, ὅπου ὁ σίφουνας τῆς καταστροφῆς ξερίζωσε κι' ἐρήμωσε τὰ πάντα, τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ἦταν σὰν ἕνα λουλούδι, πὸν φυσικὰ κι' αὐθόγημα, λὲς ἀπὸ μιὰ θεῖα οἰκονομία, ξεφύτρωσε στὴ μέση τῆς ἐρημιάς γιὰ νὰ δώσει τόνο καὶ χροῖμα, νὰ φέρει μιὰν ἀχτίδα φωτὸς στὸ σκοτάδι, γιὰ νὰ χαράξει τὴ σφραγίδα τῆς ἐλπίδας στὴ ψυχὴ, νὰ θέρπει τὸν πόθο γιὰ τὴν ἐλεύθερη κι' εὐτυχιωμένη ζωή.

Ἐπῆξε ἀληθινὰ, ἡ γλυκύτατη προσδοκία τοῦ λαοῦ.

Κι' ἦταν μαζί ὁ μεγάλος Διδάσκαλος πὸν διατηροῦσε με ἀκόμητῃ φροντίδα τὸ φῶς τῆς παραδόσεως ζωντανό, πὸν κατάρθανε νὰ κρατῆσει στὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους ἀκέραση αὐτὴ τὴ μουσικὴ, τὴν ἀδιόρατη συνείδηση τῆς ἱστορίας του, τῆς καταγωγῆς του, καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐπιβίωσει μ' ἕνα καινούργιο λυτρωτικὸ ξανάνωμα.

Μέσα ἀπὸ τὴ σκοτεινὰ τῆς ἀναγκαστικῆς ἀμάθειας ξεπροβάλλει τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι σὰν μοναδικὴ τριχοφός, σύντροφος τρυφερὴ τοῦ κρυφοῦ σκολεῖο, πὸν με τὴ γλυκίτητα τοῦ μέλους καὶ τὴ βαθυστόχαστη λαϊκὴ σοφία της χάριζε στὰ Ἑλληνόπουλα τὰ ἀνεκτίμητα μαργαριτάρια της.

Ἐπῆξε πάνω ἀπ' ὅλα ὁ μυστικὸς ἐξομολογητὴς τῶν κρυφῶν ἐλπίδων τοῦ λαοῦ, πὸν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἀθώου τραγοῦδιου διωχέτετο σ' αὐτὸ ἐλεύθερα ὅ,τι δονοῦσε μέσα τὴν ψυχὴ, ὅ,τι δὲ μπορούσε νὰ πάρει τὴ μορφή μιᾶς φανερῆς σκέψης.

Ἔτσι, μπορούσε ὁ λαὸς ἐλεύθερα νὰ τραγουδαί μ' ὄλη του τὴν ψυχὴ καὶ νὰ λέει, καὶ στοὺς Τούρκους κατακτητὲς ἀκόμα:

«Διψοῦν οἱ κάμποι γιὰ νερὰ
καὶ τὰ βουνὰ γιὰ χόνια
Διψὰ κι' ὁ δόλιος Ζαχαριάς
γιὰ Τούρκικα κεφάλια»

«Τὸ τραγοῦδι τὸ λέει, ἀγὰ μου» ἦταν ἡ ἀθώα δικαιολογία!

Ἡ νεοελληνική δημοτική μουσική κατά μεγάλο μέρος ἔχει τις ρίζες της στοὺς χρόνους τῆς σκλαβιάς, κ' ἀποτελεῖ ὡς Τέχνη τὴ μοναδικὴ μουσικὴ ἐκδήλωση ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Πόλης ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς ὀργανώσεως τοῦ νέου ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους στὸ 1830. Μιὰ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σκλαβιάς δὲν ὑπῆρξε — καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρξει — καμμιά ἔντεχνη μουσικὴ δημιουργία, τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἀποτελεῖ τὸν πολὺτιμο συνεκτικὸ κρῖκο, ποὺ συνδέει τὴν βυζαντινὴ καὶ τὴν παλιὰ παράδοση μὲ τὴ σημερινὴ μουσικὴ ζωὴ,

Μεγάλος ὁ πλοῦτος καὶ ἀπειρη ἢ ποικιλία τῶν θεμάτων τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ὀλότελα ξεχωριστὴ θέση ἔχουνε τὰ κλέφτικα τραγούδια, ποὺ ἀνθήσαν κυρίως στὸ Μωρητῆ, τὴ Ρούμελη, τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Ἠπειρὸ κ' ἀποτελοῦνε πολυτιμώτατο ἔθνικὸ θησαυρὸ, ποὺ παρόμοιό του δὲ συναντοῦμε στὴν παγκόσμια μουσικὴ λαογραφία.

Ἄλλα ἀπὸ τὰ τραγούδια αὐτὰ ἔχουνε ἡρωϊκὸ τόνο, ἀγέρωχο καὶ περήφανο χαρακτήρα, ἄλλα ἔχουνε ἀπειρη τρυφερότητα κ' ἀγάπη, κάποτε καὶ νοσταλγία τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς. Οἱ ποιητικὲς εἰκόνες εἶναι συχνὰ ὀμηρικῆς δυνάμεως καὶ κάλλους.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἦταν τυρλοὶ ραψωδοί, ποὺ γυρνοῦσαν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, σὲ γιορτές καὶ πανηγύρια, καὶ τραγουδοῦσαν τὰ κατορθώματα καὶ τὴν ἱστορία τῶν πρὸ φημισμένων κλεφτῶν καὶ καπεταναίων. Κάποτε ὅμως καὶ γνωστοὶ ὄπλαρχηγοὶ — ὅπως ὁ Κολοκοτρώνης — εἶχαν τὸ χάρισμα νὰ δημιουργοῦν, ἀκόμα καὶ νὰ αὐτοσχεδιάζονε τραγούδια. Τόσο μεγάλη ἔθεωρεῖτο ἡ τιμὴ γιὰ ἓνα καπετάνιο νὰ τοῦ «βγάλουν τραγούδι», ὥστε ἡ πρώτη εὐχὴ, ποὺ ἔκαναν στὴ μητέρα ἐνὸς ἀγοριοῦ, ἦταν «νὰ σοῦ ζήσει, νὰ γίνῃ καπετάνιος καὶ νὰ τοῦ βγάλουν καὶ τραγούδι».

Αὐτὰ τὰ τραγούδια, ἐμπνευσμένα: λὲς ἀπὸ τὴν ἀπεραντοσύνη καὶ τὸ ἀνυπότακτο τοῦ βουνοῦ, ἔχουν ἐλεύθερη μελωδικὴ πλοκή καὶ μεγάλῃ οὐθμικὴ ἀνεξαρτησία. Ὅλα εἶναι διαποτισμένα μ' ἓνα αἶσθημα βαθεῖας μελαγχολίας, πόνου ἴσως τὸ κυριώτερο γνώρισμα τῶν τραγουδιῶν τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας.

Μέσα ὅμως ἀπὸ τὸν πόνο ὑπάρχει μιὰ ἀδάμαστη δύναμη, μιὰ ἀκαταμάχητη ἐμμονὴ σ' ἓνα ἰδανικόν, ποὺ, ὅσο μακρυνὸ κ' ἀπαστο κ' ἂν φαίνεται, ἀποτελεῖ τὴν ἐσώτερη οὐσία τους, τὸν κεντρικὸ πυλῶνα βαθεῖα μέσα στὸ ὑποκειμενικόν.

Συγγενικὴ τάξη ἀποτελοῦνε τὰ ἱστορικὰ τραγούδια, ποὺ σὰν ἀληθινὰ μνημεῖα θυμίζονε μερικὰ ἀπὸ τὰ κυριώτερα γεγονότα, τὰ τραγικώτερα ἐπεισόδια τῆς σκλαβιάς καὶ τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀντιστάσεως. Τέτοια λ.χ. τὸ τραγούδι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου.

Παράλληλα μ' αὐτὰ ἔχουμε τὸ τεράστιο πλῆθος τῶν θρησκευτικῶν, οἰκιακῶν καὶ κοινωνικῶν τραγουδιῶν, ποὺ ὁ λαὸς τραγουδοῦσε στίς πολιτείες καὶ τὰ χωριά, ὅπου ἡ ζωὴ ἐξακολοθοῦσε τὴ φαινομενικὰ κανονικὴ καὶ ἤρεμῃ πορεία της. Τὸ τραγούδι ἦταν ὁ μοναδικὸς σύντροφος, ἡ μόνη παρηγοριὰ τοῦ σκλαβωμένου λαοῦ. Κάθε ἔκφραση τῆς ζωῆς του μετουσιώνεται σὲ ποίηση καὶ μουσικὴ. Κάθε δημόσιο γεγονός μὲ κάποια σημασία γίνεται, καθὼς λέει ὁ Φωριέλ, ἀμέσως τραγούδι. Κι' αὐτὰ τὰ συμβάντα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς εἶχαν ἀποτελέσει στὴν ἐποχὴ τῆς σκλαβιάς, ὅπως καὶ σὲ ἄλλῃ ἐποχῇ, θέματα στὴ δημιουργία δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ἔτσι συναντοῦμε θρησκευτικὰ τραγούδια, ποὺ βοηθοῦν στὴ διαφύλαξη τῆς ἀκεραιότητος τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος, γαμήλια τραγούδια, ἐρωτικά, ἐπιτραπέζια, νανουρίσματα, μοιρολόγια, τραγούδια τῆς δουλείας, τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ, τῆς ξενιτειᾶς... ὅλα βγαλμένα ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ καὶ ὅλα, τὸ καθένα στὴν εἰδικὴ περιοχὴ του, ἔπαυαν τὸ ὅλο τους στὴ διατήρηση τῆς ἐνότητος τῆς φυλῆς, στὴν ἐπιβίωση τῶν βασικῶν χαρακτηριστικῶν της καὶ στὴ διαώνιση μιᾶς ζωντανῆς παραδόσεως.

Τὸ τραγούδι ἡμέρευε τὴν ψυχὴ, ἔδινε γιὰ μιὰ στιγμή τὴν παρηγοριὰ τῆς ἐλεύθερης ζωῆς. Μ' αὐτὸ ἡ μητέρα νανουρίζει, ὅπως πάντα, τὸ ἀγόρι της, ποὺ στὸ βάθος τὸ προορίζει γιὰ τὸν ἀγῶνα. Ἀπ' αὐτὸ ἀντλεῖ τὸ παιδάκι καθοδήγηση καὶ θάρρος σὰν πηγαίνει στὸ κρυφὸ σχολεῖό του. Οἱ νέοι τραγουδοῦνε τὴν ἀγάπη τους, ἡ μητέρα κλαίει τὸ χαμὸ τοῦ παιδιοῦ της, οἱ γέροι ἀναπολοῦν τὴν ὀνειρεμένη χαρούμενη ζωὴ.

Ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς χρονολογοῦνται πολλὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς. Φεύγοντας τὴ μαύρη σκλαβιά οἱ ξενιτεμένοι ζοῦσαν μὲ τὴν πικρία τοῦ χωρισμοῦ καὶ στὸ τραγούδι διωχέτευαν ἕμους στίς ὀμορφῆς τῆς μακρυνῆς καὶ πονεμένης πατρίδας μαζί μὲ τὴ βαθύτατη νοσταλγία τους.

«Ποῦ νὰ βαλθοῦν τὰ δάκρυά μου γιὰ τὸν ξεχωρισμό σου;
 Ἄν πέσουνε στὴ μαύρη γῆς, χορτάρι δὲ φυτρῶναι.
 Ἄν πέσουνε στὸν ποταμό, ὁ ποταμὸς θὰ στίψει.
 Ἄν πέσουνε στὴ θάλασσα, πνίγονται τὰ καρᾶβια
 Κι' ἂν τὰ σφαλίσω στὴν καρδιά, γλήγορα σ' ἀνταμώνω».

Στὸ ἀδούλωτο βουνὸ ὁ βοσκὸς μὲ τὴ φλογέρα του πασαίξει νὰ φέρῃ πίσω τὴ χαμένη εἰδυλιακὴ γαλήνη καὶ νὰ ὀδηγήσῃ πίσω στίς γνώριμες γωνιές τους, στὰ δάση καὶ στίς ἀκρο-

ποταμές, τις νύμφες, που άλαφιασμένες σκόρπισαν μακριά.

Έτσι, παντού, στις πολιτείες και τα βουνά, στα νησιά και τα καράβια, το δημοτικό τραγούδι, πήρε την κύρια θέση στη ζωή του σκλαβωμένου Έθνους και έπαιελούσε ένα ρόλο λυτρωτικό, ένα λειτούργημα μοναδικό, δίδοντας έκφραση και νόημα σε κάθε σκέψη κρυφή, σε κάθε πόθο που έκαιγε μυστικά μέσα στην καρδιά, χαλυβδώνοντας το φρόνημα, κρατώντας άσβεστη τη φλόγα, αξιοποιώντας με μιá λέξη τις θυσίες και τις ελπίδες του Έθνους.

Κι' έγινε μιá άληθινή νεότερη Άογώ, μέσα άπ' την όποία δάλαζερο το Έθνος πομποροούσε για αιώνες, κυνηγώντας με άδάμαστη έμμονή τη χρυσή άκτι της άπολυτρώσεως, που θριαμβικά στο τέλος έφτασε.

Σ ΟΛΩΝ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Όμιλία άπό τον Ραδιοφωνικό Σταθμόν Θεσσαλονίκης, 25 Μαρτίου.

ΑΡΙΘΜΟΙ

Περπατώ με πόδια δετά, βλέπω με μάτια δεμένα, άκούω με άκοή περιορισμένη.

Σε ποιό Σηκό την ήρεμία μου να βρώ;

Σε ποιόν άπό τους χειμώνες μου ν' άσκηθώ;

Άγαπητέ Κύριε, ή Κυρία, έρωτήσατε ποτέ τον έαυτό σας,

άν άξιζετε να φοράτε τη μάλλινη αυτή ένδυμασία

κατωμένην άπό την προσφορά του ζώου ή τη θυσία,

με των συνανθρώπων σας το μόχθο ζυωμένην;

Θά σās ρωτήσουν κάποτε. Δέν ξέρω που θά σās ρωτήσουν.

Θά σās ρωτήσουν όμως, έγίνατε άξιοι του μικρού που σās έδόθη Άπειρού;

Άρχίζουμε συνεχώς άπό το πλήν μηδέν, έπειτα στο πλήν ένα,

περνούμε πάλι άπό το πλήν μηδέν, σ' όλους τους Άπειρους άριθμούς

για να φτάσουμε στον πλήν Άπειρο.

Πάλι άρχίζουμε άπό το συν μηδέν, για να καταλήξουμε

μέσα άπό τους συν άριθμούς στο συν Άπειρο.

Τό μηδέν είναι ή κνοφορία.

Τό συν και το πλήν τα πρόσωπα και οι εικόνες των άριθμών.

(Ός αισιοδοξία λοιπόν άς έχουμε της καθαρής Λογικής το θάρρος.)

ΠΕΡΑΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Με προστάξετε στο Άουσβιτς, άξιότιμοι άρχηγοί του πολιτισμού σας
να στραγγάλισω τον πατέρα μου,

Μās αναγκάσατε να πνίξουμε άδερφούς συγκρατούμένους
στο στρατόπεδό σας,

έμένα που δέν πρόφτασα ν' άφαιρέσω έγκαίρως τον πύλο μου

και ν' άποκαλυφθώ στη μεγαλειότητα του προσκλητηρίου σας

παρευθής μου σφηνάσατε μιá σφαίρα του περιστρώφου σας στο κρανίο.

Πώς να παραδεχτούμε τον πολιτισμό σας;

Πώς να πιστέψουμε στην ύστερία της ήθικής σας;

Σ ΑΡΑΝΤΟΣ ΠΑΥΛΕΑΣ

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ»

Η ΣΤΟΧΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ

(ΑΛΚΗ ΘΡΥΛΟΥ)

Με πολύ ενδιαφέρον παρακολουθούμε τελευταία την συγκέντρωση της πνευματικής εργασίας της κ. 'Ελένης Ουράνη, σε μία σημαντική σειρά τόμων.

Η πνευματική δημιουργία μᾶς ολόκληρης ζωής, σκορπισμένη σε περιοδικά κι' εφημερίδες ολόκληρων δεκαετιῶν, βρίσκεται τώρα ἔτσι συγκεντρωμένη, ὥστε μπορεί νὰ μελετηθεῖ καὶ νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο κρίσεων, θετικῶν κατατάξεων, κριτικῶν ἀναλύσεων καὶ θέσεων.

Ἡ κ. 'Ελένη Ουράνη χάραξε τὴν πορεία της στὸ πᾶθος τῆς ἐλληνικῆς κριτικῆς με συνέπεια, σοβαρότητα καὶ πνευματικὸ πάθος, δικαιωματικὰ δὲ ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια κατέχει μὴ ἀπὸ τίς πὺδ σημαντικὲς θέσεις στὴν Ἑλληνικὴ κριτικὴ δημιουργία καὶ Τέχνη. Ἡ Λογοτεχνία καὶ τὸ Θέατρο στάθηκαν ὁ στόχος τοῦ κριτικοῦ λειτουργήματος τῆς συγγραφῆς μας αὐτῆς.

Τὸ καθιερωμένο Θέατρο καὶ ἡ Λογοτεχνία, ἀλλὰ καὶ κάθε νέα κίνηση, κάθε διάθεση καὶ δημιουργία τῆς νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας καὶ τοῦ Θεάτρου, μελετήθηκαν καὶ κατατάχθηκαν κριτικὰ με τὴν ἀπαιτούμενη εὐθύνη, σοβαρότητα, εὐλικρίνεια καὶ προσωπικὴ συνέπεια ἀπὸ τὴν κ. 'Ελένη Ουράνη. Ἐκεῖνο ποὺ σημαδεύει ὅλο τὸ κριτικὸ της ἔργο, ἔργο δημιουργικῆς κριτικῆς, τόχουμε σημειώσει κι' ἄλλοῦ αὐτό, εἶναι ἡ εὐλικρίνεια.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς εὐλικρίνειας στάθηκε ἀσφαλῶς καὶ ἡ αὐστηρότητα τῆς κριτικῆς γιὰ κάθε ἔργο τέχνης ποὺ ἔκρινε καὶ κρίνει, καὶ ἀλήθεια δὲν εἶναι ἀρετὴ γιὰ τὸν κριτικὸ ἢ αὐστηρὴ κρίση; δὲν δείχνει στὸ βάθος, βάθος, ἀγάπη, στὸ ἔργο ποὺ κρίνεται καὶ τὴν Τέχνη γενικώτερα, ὅταν γράφεται με τὴν διάθεση νὰ συνετήσῃ κι' ὄχι νὰ πικράνῃ, νὰ διορθώσει καὶ νὰ κατατάξῃ κι' ὄχι νὰ ἀδικήσῃ; Ἡ κ. 'Ελένη Ουράνη, μαζί μ' ἕνα δυὸ κριτικούς ἀκόμα, στάθηκαν αὐτοὶ ποὺ ἔβωλαν με τὴν πέννα τους κάποιο ἀόρατο φράγμα στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, στὰ σύγχρονα Ἑλληνικὰ γράμματα, ποὺ ἔχουν γίνει ξεφραγο ἀμπέλι γιὰ κάθε ἀπίθανο συγγραφέα — κι' εἶναι πολλοὶ — ποὺ μουντζουρώνοντας διάφορα χαρτιά, χωρὶς κανένα ταλέντο παρουσιάζεται σὰν μεγάλος ποιητής, πεζογράφος, θεατρικὸς συγγραφέας κλπ.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νομίζουμε πὼς ἡ νεώτερη Ἑλληνικὴ Τέχνη πολλὰ ὀφείλει σ' αὐτὴ τὴν κριτικὴ. Ἴσως πολλὲς φορὲς νὰ πικρανε μερικoύς, ἐκφράζοντας πάντα τὶς προσωπικὲς ἀπόψεις της, ἴσως νὰ στάθηκε καμμιὰ φορὰ με περισσή αὐστηρότητα μπροστὰ σὲ μερικὰ ἔργα. Ἐμεῖς προσωπικὰ προτιμοῦμε αὐτὴ τὴ θέση, ἀπὸ τοὺς διυθροαμβους ποὺ ψάλλει ἡ σύγχρονη ἐλληνικὴ κριτικὴ σημειωματογραφία ἐπὶ δικαίους — ἐλάχιστες φορὲς — καὶ ἐπὶ ἀδίκους — κατὰ κανόνα.

Ἐκεῖνο ἐξ ἄλλου ποὺ σημαδεύει ἰδιαίτερα τὸ ἔργο τῆς κ. 'Ελένης Ουράνη εἶναι ἡ μεστή στοχαστικὴ τῆς διάθεσης, διάθεση ἀκόμα με φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο.

Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο τῆς συγγραφῆς τὸ συναντᾷς σὲ κάθε τῆς σελίδα, ἔντονα ὅμως ὑπάρχει μέσα στὸ με ἀπόλυτα προσωπικὸ τόνο γραμμένο βιβλίο της «Συζητήσεις με τὸν ἐαυτὸ μου». Βέβαια τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον στοχασμῶν καὶ σκέψεων, κριτικῶν ἀπόψεων καὶ θέσεων ἀπάντα σ' ἡ ζωὴ καὶ στὴν τέχνη, ὑπάρχει καὶ σ' ἄλλα βιβλία της, ὅπως στὸ «Μορφὲς καὶ θέματα τοῦ Θεάτρου», α' καὶ β' τόμος, μὰ τὸ βιβλίο «Συζητήσεις με τὸν ἐαυτὸ μου», γιὰ μᾶς τοὐλάχιστον, στέκεται ἰδιαίτερη μαρτυρία τῆς σοφίας τῆς συγγραφῆς.

Μὴ ἰδιαίτερη γέυση, γέυση ζωῆς, φιλοσοφικῆς διάθεσης καὶ στοχασμοῦ,* καρπὸς πολλῆς ἐπεξεργασίας καὶ διεργασίας, εἶναι τὸ βιβλίο αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ προσωπικὴ μας προτίμηση.

Διαβάζοντας τὶς «Συζητήσεις με τὸν ἐαυτὸ μου», ἀκολουθεῖς τὴν πορεία ὄχι ἀπλὰ ἐνὸς προσωπικοῦ ἄς ποῦμε κριτικοῦ στοχασμοῦ, ἀλλὰ τὴν ἔμπνευση ἐνὸς δημιουργικοῦ νοῦ.

Τὰ θέματα τοῦ βιβλίου ἔχουν εὐρύτητα, δίνονται με ἐνάργεια καὶ ποικίλου τρόπου πεζογραφικοῦ ὕφους.

Σταματοῦν τὸν ἀναγνώστη με τὸ ἐνδιαφέρον περιεχόμενό τους, παρμένο κυρίως ἀπὸ τὴν ζωὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, ἀπὸ τὴν πορεία τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς. Με τὸ βιβλίο «Συζητήσεις με τὸν ἐαυτὸ μου» θὰ σταθοῦμε κοντὰ σ' ἕνα πλῆθος προσώπων καὶ πράγματα τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας μας, παρακολουθώντας τὶς ἀπόψεις γύρω ἀπὸ αὐτὰ ἐνὸς πνεύματος ποὺ με ὀξύτητα διαβλέπει πλευρὲς καὶ ἐπόψεις ποὺ δὲν μπορεί νὰ σημαδεύῃ τὸ κοινὸ μάτι.

Τὸ πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἔχει ἕνα εἰδικὸ βάρος, γιὰτὶ ἀναλύει στὴν οὐσία θέματα αισθητικῆς καὶ οὐσιαστικὰ προβλήματα Τέχνης. Ἡ μεθυστικὴ διέγερση, ὁ κλοιὸς τῆς

σιωπής κι' ακόμα τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας, μᾶς σταματοῦν γιὰ τὸ μεστὸ περιεχόμενό τους.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου στεκόμαστε μπροστὰ σ' ἕνα πλήθος ζητήματα θεγανικά καὶ οὐσιαστικά, γύρω ἀπὸ πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης.

Τὰ θέματα αὐτὰ ὅμως, ακόμα καὶ τὰ πρόσωπα θίγονται μ' ἕνα τρόπο προσωπικὸ ἀπὸ τὴν συγγραφέα.

Ρευστὴ εἶναι ἡ ἐποχὴ μας, πολύχιμα, πολύπλευρα καὶ πολυέδρα ρεύματα διατρέχουν τὸν κόσμον μας, ἀφίνοντας συνήθως μὰ πικρὴ γεύση στὸ σύγχρονον σκεπτόμενον ἄνθρωπον. Ὁ ἀστάθμευτος ἄνθρωπος, ἡ ὀμλία μὲ τὴν συνείδησή του, οἱ βιογραφίες, οἱ ἀρνητικοὶ ἄνθρωποι καθὼς καὶ ὀρισμένα ἄλλα κεφάλαια τοῦ δευτέρου μέρους ἐκφράζουν αὐτὴ τὴ στοχαστικὴ διάθεση τῆς συγγραφῆς πάνω στὴν πορεία τοῦ σύγχρονου σκεπτομένου ἀνθρώπου, πάνω στὸ στενὸ φλοιὸ τῆς γῆς μας.

Μὰ ἐκεῖ ποῦ ἡ κ. Ἑλένη Οὐράνη δίνει ὀλόκληρον τὸ στοχαστικὸ ἑαυτὸ της, γιὰτὶ βοίσκεται ἄλλωστε μέσα στὸν ἀγαπημένον κῶρον τῆς τῆς κριτικῆς, εἶναι τὸ τρίτον μέρος τοῦ βιβλίου ποῦ φέρνει τὸν τίτλον Συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὴν κριτικὴν.

Τὸ πάθος τῆς κριτικῆς, τῆς οὐσιαστικῆς κριτικῆς ποῦναι λειτουργήματα σοβαρὰ καὶ δημοσυργικά, ποῦ ἐκφράζει τὴν συγγραφέα κ. Ἑλένη Οὐράνη εἶναι διάχυτον μέσα στὸ τρίτον αὐτὸ κεφάλαιον.

Οὐσιαστικὴ, τόλαμε καὶ στὴν ἀρχή, στέζεται ἡ κριτικὴ παρουσία τῆς κ. Ἑλένης Οὐράνης μέσα στὰ σύγχρονα γράμματά μας.

Ἡ στοχαστικὴ διάθεση ποῦ διακρίνει τὸ ἔργον της εἶναι δείγμα τῆς βαθύτερης φιλοσοφικῆς ὑπόστασης τοῦ χαρακτήρα της, ποῦ σινηθίζει νὰ κρίνει ὄχι ἐπιθετικὰ ἕνα ἔργον, ἀλλὰ σὲ βάθος καὶ μὲ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον. Ἀναλύει τὴ θέσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν προέκτασιν ἑνὸς ἔργου, καὶ σὺν ἄνθρωπος ἔχει βέβαια τὶς προσωπικῆς της προτιμήσεις καὶ ἀποτιμήσεις, ὅμως ἡ θέσιν της εἶναι πάντα εἰλικρινῆς καὶ μὲ συνέπεια διατυπωμένη. Τὸ ἔργον της τὴν κατατάσσει μέσα στὴν πλειάδα τῶν πῶ σημαντικῶν σήμερον κριτικῶν μας, τὴν κ. Ἑλένη Οὐράνη, γνωστὴ μὲ τὸ ψευδώνυμον Ἀλκὴς Θυρίλος.

ΠΑΝΟΣ Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥΝΗΣ

Υ Π Ο Τ Α Γ Η

Πλαγιάσαμε σὲ μὰ πέτρα πλάι στοὺς τάφους

τῶν προγόνων μας

βλέποντας τὸν οὐρανὸν νὰ μᾶς κοιτάζει ἔτσι σκερπτικὸς σὺν κάθε μέρον ὅποις καὶ πρῶτα.

Ἡ θύμησιν μᾶς ἔφρασε ἱστορίες παλῆς τῶν παιδικῶν μας χρόνων,

ἤχους χαρούμενους

ποῦ τώρα εἶναι σπασμένοι μέσα στὴ λήθη τοῦ χρόνου..

ᾠ! Ν' ἀκούσαμε ξανά τοὺς ἤχους ἐκείνους τοὺς γλυκοὺς,

νὰ ἦτανε πάλι ἡ σκέψιν μας γεμάτη ἀπ' τὰ παιδικὰ ἐκεῖνα ὄνειρα!...

Ὅμως, ὁ χρόνος μᾶς γέλασε ὁ ἀσυλλόγιστος

καὶ τὸ ὄνειρον ἔσθησε κι αὐτὸ μέσα σὲ τόσα ἄλλα

ποῦ λημονήσαμε ἔτσι ἀπερίσκεπτα.

Γιατὶ νὰ περπατοῦμε στὸν δρόμον σὺν ἀλκοολικοί;

Γιατὶ τάχα νὰ μὴ ρωτοῦσαμε πρὶν πέσουν τὰ φύλλα στὴ γῆ καὶ σαπίσουν

τί σχῆμα εἶχανε;

Δειλιάσαμε τὸν ἑαυτὸν μας καὶ μείναμε — ἀλλοίμονον —

ἔτσι νικημένοι γιὰ πάντα...

Σ Ω Τ Η Ρ Η Σ Σ Ω Τ Η Ρ Ι Ο Υ

ΣΠΟΝΔΕΣ

ΚΡΙΣΗ

Κι όταν θ' άναφωνήση ό Κριτής: «Ό έπόμενος»,
θά μπορούμε στολισμένοι οί φίλοι.

”Άλλος θά σέρνη άπ' τó λαιμό
περασμένες στολίδι σά χάντρες
τά βόλια που του πήραν τó σώμα.
”Άλλος θά σέρνη ένα κομμάτι
σκοινί ματωθαμμένο άπ' τó λαιμό,
τό σκοινί τής κρεμάλας.
Κι όλοι μαζί στεφανωμένοι
μέ συρματοπλεγμα στεφάνι
Δέν θά μιλήσουμε.
Δέν χρειάζεται νά μιλήσουμε...
Θ' άπλώσουμε τίς χούφτες
μέ τó ξεφτισμένο δέρμα
καί τίς σκισμένες σάρκες...

Και ό Κριτής θ' άποφανθή: «Στά δεξιά».

(Χειμώνας τού 1958)

ΑΓΟΡΙ ΤΩΝ ΔΕΚΑΞΗ ΧΡΟΝΩΝ

”Α, άγόρι μου, τών δεκάξη χρόνων,
τούτη τήν ώρα που σε ξεπροβοδάν
μέ τέσσερις κρατήρες αίμάτου στά στήθη,
θά μπορούσες, σχεδόν, νάπαιζες έφτάπετρο.

”Α, άγόρι μου, τών δεκάξη χρόνων,
τίς ώρες που έστηνες τίς ένέδρες σου
θά μπορούσες νά καθόσουν στό θρανίο
ή νά κυνηγάς τά κοριτσόπουλα στους δρόμους.

”Α, άγόρι μου, τών δεκάξη χρόνων,
τούτη τήν ώρα που ή δύστυχή σου μάνα
σε κλαίει, θά μπορούσε νά σοῦ έτοιμάζε
τό μπλέ σου κοστούμι μ' ένα ρόζ γαρυφαλλο.

”Αγόρι μου, που σήκωσες στά τρυφερά
τά χέρια σου τήν μοίρα αύτου του τόπου,
άγόρι μου, που φεύγεις για τó μακρυνό
ταξίδι του θανάτου, σε προσκυνώ.

ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΔΗΣ

”Εφηβος στην κρεμάλα

Σās άφήνω γειά φίλοι μου...
Νά ξέρετε πως τó «ύπάρχει άκόμα έλπίδα»
καί τó «που ξέρεις... ό Θεός»,
έγώ δέν τά πιστεύω. Ξέρω καλά

πώς θέλουν τὸ αἷμα τῶν δεκαοχτῶ
μου χρόνων. Τὸ θέλουν μὲ μιὰ ἀνένδοτη
ἐπιμονή. Τὸ θέλουν γιὰ νὰ υπογραμμίσουν
μ' αὐτὸ τὴ νίκη τους, ἢ τὸ θέλουν
γιὰ νὰ υπογραμμίσουν τὸ αἶσχος τους; (Προσέξτε,
ὄχι τὸ αἶσχος ποῦ μὲ κρεμᾶνε, — αὐτὸ εἶν'
ἐπακόλουθο τοῦ ἄλλου αἶσχους: Νὰ πατᾶνε
στὸ λαϊμὸ ἐσᾶς, ἐμᾶς, τ' ἀδέλφια μου,
ὄλους μας).

Ἄδελφια μου...

Τούτη τὴν ὥρα ποῦ ξαγρυπνῶ σᾶς σκέφτομαι.
Τούτη τὴν ὥρα ποῦ μέλλεται νὰ δρασκελίσω
τὴν ὄχτη τῆς ζωῆς σᾶς σκέφτομαι.
Τούτη τὴν ὥρα ποῦ μὲ συνθλίβει
τὸ κελλί μου «ἕνα ἐπὶ δύο» σᾶς σκέφτομαι.
Τούτη τὴν ὥρα ποῦ μ' εὐγένεια (δὲν εἰρωνεύομαι,
μ' εὐγένεια!) μ' ἐρώτησαν τί θέλω γιὰ ὑστατή ἐπιθυμία
(εἶπα πὼς τίποτα σκεφτόμουν νὰ ζητήσω κάτι γιὰ σᾶς,
μὰ σίγουρα δὲν γινόταν) σᾶς σκέφτομαι.
Τούτη τὴν νύχτα ποῦ προχωρεῖ τόσο γοργὰ καὶ ξέρω
πὼς θᾶναι γιὰ μένα ἀξημέρωτη σᾶς σκέφτομαι.
Τούτη τὴν ὥρα ποῦ ζυγίζω τὰ χρόνια μου
μὲ τὸ τί χάρηκα σᾶς σκέφτομαι.
Τούτη τὴν ὥρα ποῦ τὰ τύμπανα τῶν αὐτιῶν μου
ἐτοιμάστηκαν γιὰ τὸ «ἐμπρὸς πᾶμε» σᾶς σκέφτομαι.
Σᾶς σκέφτομαι καὶ σᾶς μακαρίζω. Ὅχι ποῦ θὰ ζήσετε
(κι ἐγὼ ξέρω πὼς δὲν θὰ πεθάνω, κι ἂς μὲ κρεμάσουν).
Σᾶς μακαρίζω γιατί σᾶς σκέφτομαι στὸ μεγάλο πανηγύρι
τοῦ λυτρωμοῦ — μπροστάρηδες κατάματα στὸν ἥλιο.
Δοσμένους στὸ χορὸ στὰ πλακόστρωτα μ' ἀγῶνες
ἀλώνια τῆς νίκης. Γι' αὐτὸ σᾶς μακαρίζω.

Ἡ ὥρα! Τί λέει τὸ ζῦγι τούτου τ' ἄπιαστου;
Ἄ, ναί: Δώδεκα παρά πέντε. Σχεδὸν μεσάνυχτα.
Λοιπόν, σὲ πέντε λεπτὰ ἔρχονται, μὲ παίρνουν, μὲ κρεμᾶνε.
Τούτη τὴν ὥρα, τὴν οὐδέτερη οἱ δυὸ ἀδελφοῦλες μέρες
παράπονο δὲν ἔχουνε κανένα. Τέλειωσε ἢ μιὰ τῆς ζήσης της
(ῶρες εἰκοσιτέσσερις ἢ δυὸ ὀλόγεμα δωδεκάωρα
ἂν προτιμᾶτε), ἔρχεται ἢ ἄλλη: Δροσερὴ καινούργια
καὶ χαρούμενη τὸν κύκλο της ν' ἀρχίση.
Λοιπόν, ἐγὼ θὰ σθῆσω τούτη τὴν ὥρα τὴν οὐδέτερη,
ἔχοντας συμπληρώσει ἕνα κύκλο
ἀπὸ δεκαοχτῶ ὀλάνθιστους Ἀπρίληδες,
Ἀπρίληδες ἐκεῖ στὰ μέρη
τῆς Ἀφροδιτογεννήτρας Πάφος.
Δὲν ξέρω ἂν ἄλλοι τὰ βρίσκουνε τούτα τὰ χρόνια
ἄρκετὰ γιὰ νὰ ζήση ἕνας ἄνθρωπος καὶ νὰ χαρῆ.
Ξέρω μονάχα πὼς στοὺς κριτές μου φάνηκαν
ὕπερπολλα γιὰ νὰ τελειώσουν τὴν ἐτυμηγορία τους
μὲ τὰ λόγια «εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν».
Λοιπόν ἀπόψε σᾶς ἀφήνω, στὰ δεκαοχτῶ μου χρόνια
χωρὶς νὰ ξέρω ἂν τὸ σκοτάδι ποῦ μὲ παίρνει
θὰ μείνη ἀξημέρωτο ἢ ἂν ὁ δικός μου
ὁ χαμὸς θὰ γίνῃ φῶς.

Πού νά προλάβη μέσα σ' ένα πεντόλεπτο
 νά σεριανίση τούτο τὸ μυαλό.
 Νά πάη στὰ θρανία τοῦ σκολειοῦ τῆς Πάφος
 νά χαιρετίση τοὺς συμμαθητὲς νά διδάσκωνται
 τὸ παραμῦθι τούτου τοῦ τόπου.
 Νά πάη στὰ στάδια
 ποὺ ὁ κότινος τῆς νίκης μὲ τίμησε,
 ἢ στὸ βουνὸ νά τρέξη ποὺ ἀντάρτης
 δρασκέλιζα βουνὰ καὶ ρεματιές.
 Ἐκεῖ ποὺ τραγουδοῦσα «Θὰ πάρω μιὰν ἀνηφοριὰ
 θὰ πάρω μονοπάτια». Τὴν πῆρα τὴν ἀνηφοριὰ,
 πέρασα μονοπάτια. Ὅσο κι ἂν ἔψαξα
 δὲν βρῆκα τὰ παλάτια καὶ τὴν κόρη τὴν πανώρια.
 Ἐδῶ, πιστέψτε ἀδέλφια ἔψαξα, μόχτησα,
 λαβώθηκα, περπάτησα νυχτοήμερα
 μὰ δὲν τὴν βρῆκα. Ξέρω πὼς θὰ τὴν βρῆτε ἐσεῖς.
 Ξέρω πὼς ὑπάρχει. Τὴν εἶδα χτὲς στὸν ὕπνο μου.
 Ἦταν ἡ ἴδια ὅπως τὴν τραγούδησα,
 ἦταν ἡ ἴδια ὅπως τὴν φανταζόμουν
 ὅταν τὴν ἀναζητοῦσα.

Ἄδελφια μου...
 τούτα τὰ βαρεῖὰ βήματα ποὺ σιμώνουν
 εἶναι... γειά σας λοιπόν, γειά
 καὶ χαρά σας...

ΑΠΟΡΙΑ

Σήμερα ὁ πυρωμένος κύκλος τοῦ ἴλιου
 μᾶς βρῆκε πίσω ἀπὸ μιὰ σειρὰ
 ἀκάνθινων σκοιινῶν.
 Φτάνει ὡς ἐδῶ ὁ δικός σας ὁ ἥλιος
 —ἕνα ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ περνοῦν
 τὰ συρματοπλέγματα χωρὶς ἔλεγχο.

Κι ἔτσι μιὰ καὶ τὸν πετύχαμε
 ἀνύποπτο εἶδαμε τὴν ἔκφρασή του.
 —Ἄν ἦταν πλάσμα θὰ τοῦπερναν
 τὴν ἔκφραση στὸν ἔλεγχο.
 Στὴν πυρωμένη του μορφή
 ξεκρίναμε κάτι σὰν πόνο
 κάτι σὰν κλᾶμα, ἀπορία,
 μὰ κείνο ποὺ εἶδαμε ξεκάθαρα
 ἦταν περηφάνεια—μιὰ χρυσὴ περηφάνεια.

Τί νά σκεφτόταν ὁ ἥλιος
 τούτο τὸ πρωῒνό, τὴν ὥρα
 ποὺ μᾶς ἀντάμωνε γιὰ πρώτη φορὰ
 πίσω ἀπ' τὸ ἀκάνθινο κλουβὶ
 τοῦ μαρτυρίου μας;

(Μάρτης τοῦ 1958)

ΜΙΣΕΜΟΣ

(Στὸ νεκρὸ μου φίλο Κ. Καραολῆ)

Ἄδέρφι ἀκριβό, θά σέ κλάψω
(ὡς πότε μισεμοῦς θά ψάλλω;)

Θά πῶ γιά μιὰ λεβεντιά,
ποῦσθησε τὴν ὥρα ποῦ ὁ ἥλιος
τὴν θάμαζε περήφανος.
Θά πῶ γιά μιὰ μάνα,
ποῦ τῆς πήσαν τὸν λεβέντη τὸν γιου
καὶ τὸν θάψαν στὸ χῶμα.
Θά πῶ γιά ἓνα ἀδελφι,
ποῦ μονάχο σέ κλαίει.
Θά πῶ γιά ὅλους ποῦ σταθῆκαν
καὶ σέ εἶδαν
τὴν ὥρα ποῦ ἡ γαλήνη τῆς μορφῆς σου
ἔγραφε τὴν ὀμορφιά της
στὸ χρῶμα τῶν νεκρολούλουδων.
Θά πῶ... Θά πῶ... Θά πῶ...

Ἄδέρφι ἀκριβό σέ προσκυνῶ.
(Ἄς μὴ μοῦ δώση ἡ μοῖρα
νὰ κλάψω ἄλλους μισεμοῦς).

ΥΠΟΔΟΧΗ

Θάμουνα εὐτυχῆς νὰ ἐξακριβώσω
τὰ αἰσθήματα τῶν πεθαμένων στὴν ὑποδοχὴ τους
στὸν νιοφερμένο σύντροφό τους.
Δὲν ξέρω πῶς αἰσθάνονται,
θαρρῶ μονάχα πῶς θά δείχνουν ἀδιαφορία
σὰν δέχονται γερόντους καὶ πνιγμένους.
Ἄλήθεια θά ἤμουν εὐτυχῆς νὰ ἐξακριβώσω
τὰ αἰσθήματα τῶν πεθαμένων στὴν ὑποδοχὴ τους
στὸν νιοφερμένο σύντροφό τους,
ποῦ κατεβαίνει νέο παλληκάρι
μὲ μιὰ χούφτα βόλια στὴν καρδιά.
Δὲν ξέρω πῶς αἰσθάνονται, μὰ ὑποθέτω
θά στήνουνε οἱ σκελετοὶ ὀστέϊνη ἀψίδα
γιά νὰ διαβῆ ἀνάμεσά τους
τὸ ματωμένο τὸ κορμί...

(13 τοῦ Νοέμβρη 1958)

ΜΙΣΕΜΟΙ

Σήμερα ἀπὸ τὴν ξενητεία ἔλαβα γράμμα
φίλου γκαρδιακοῦ.
Καὶ μὲ ρωτᾷ πῶς τὰ περνᾶμε ἴδῶ.
Πῶς εἶν' οἱ φίλοι; Γλεντάμε;

Τί νὰ τοῦ πῶ; Τί νὰ τοῦ πῶ;
Νὰ τοῦ πῶ πῶς ἀπὸ τὴν παρέα

ὁ φίλος ὁ ἕνας μίσεψε γιὰ ξενητεία
μακρύτερη ἀπὸ τὴν δική του,
ξενητεία ἀγύριστη;
Νὰ τοῦ πῶ πῶς ὁ ἄλλος ἔμεινε
τετράγωνο σῶμα;
Χωρὶς χέρια, χωρὶς πόδια
χωρὶς μάτια;
Πῶς δυὸ ἄλλοι ἔφυγαν γι' ἄλλο σπίτι
ἕνα σπίτι ὄλο σίδερα
ὄλο συρμάτινα ἀγκάθια;

Δὲν θ' ἀπαντήσω στὸ γράμμα τοῦ φίλου.
Θὰ τὸν ἀφήσω νὰ θρηνησῇ
τοὺς μισεμοὺς τῶν φίλων μαζεμένους...

(Ὀκτώβρης τοῦ 1958)

ΟΜΟΙΩΜΑ

Αὔριο, ποὺ θάρθουν οἱ φωτεινὲς μέρες,
θὰ πρέπει ν' ἀναρτήσουμε — οἱ ζωντανοὶ —
ἀπὸ τὸ λαϊμὸ μας στολίδι,
δίπλα ἀπὸ τὸ χρυσὸ σταυρὸ μας
ἕνα μικρὸ ὁμοίωμα κρεμάλας.
Θάναι χρυσὸ κι αὐτὸ καὶ θάχει
μιὰ κλωστή θηλειὰ στὴν ἄκρη.
Θὰ τὸ προσκυνᾶμε κι αὐτό.
Κι ὅταν ξανακινδυνέψουν τὰ χρώματά μας
θὰ προσκυνήσουμε τὸ ὁμοίωμα
καὶ δρασκελώνοντας τὴν ὄχθη τοῦ φόβου
θὰ ρίξουμε γροθιά
στὰ μοῦτρα τοῦ Μήδου...

(Χειμῶνας τοῦ 1958)

Η «ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ» ΜΑΣ

Ἡ σημερινή μας «δολοφονία»
ἢ σημερινή μας «ἄνανδρος
ἐκ τῶν νότων ἐπίθεσις»
ἦταν γιὰ νὰ πάρουμε
τὸ αἷμα σου πίσω νεκρὲ φίλε.
Μὲ τὸν σμηνίτη τῆς ΡΑΦ
δὲν εἶχαμε τίποτα (οὔτε τὸν ξέραμε)
ἀπλῶς ἡ τύχη τὸν ἔφερε στὸν δρόμο μας.

(Ὀκτώβρης τοῦ 1958)

ΜΑΤΩΜΕΝΕΣ ΜΝΗΜΕΣ

Μνήμες ἀθάνατες γεννοῦν τὴν περηφάνεια
καὶ μᾶς τὴν στέλνουν μπουκέτο.

Ἦρθανε σήμερα οἱ μνήμες τῶν χαμένων
ματωμένες, περήφανες, θεϊκές...
Καὶ βάλθηκαν νὰ βλέπουν τὸ εἶδωλό τους
στὸν καθρέφτη τοῦ νοῦ μας.
Ἦρθανε σήμερα οἱ μνήμες
τῶν μεγάλων χαμένων...
Σήμερα πού, πιότερο ἀπὸ ἄλλοτε,
στὴν ψυχὴ μας δὲν εἶναι νὰ χωρέση
οὔτε τόσος δὲ πόνος — καθόλου —
οὔτε τόση δὲ περηφάνεια.
Θὰ τίς κρατήσουμε...

Καλοτυχίζω τὰ βράχια πού πήραν
δυὸ σταγόνες ἀπ' τὸ μῦρο σας αἷμα.
Τοῦτα τὰ βράχια θὰ σταθοῦνε
ἀπείραχτα — σὰν ψυχὴ — στὸν αἰῶνα.

Καλοτυχίζω τὸν ἥλιο πού σὰς καμάρωσε
τὴν ὥρα πού ἐχάνατε τὸ σῶμα
καὶ κερδίζατε τὴ δόξα
καὶ σὰς στόλιζε μ' ἓνα στεφάνι ἀχτίδες.

Καλοτυχίζω τὸ χῶμα πού λακούθωσε
ἀπ' τὸ ὕστατο σπαρτάρισμά σας.
Τοῦτο τὸ ματωμένο βαθούλωμα,
θὰ τὸ φυλάξουμε, μὴ γεμίση.
Νὰ τὸ κλείσουμε σὲ ναό,
σὰν θάρθουν οἱ γαλάζιες μέρες.

Καλοτυχίζω τὰ πεῦκα πού φύλαξαν
στὴ φυλλωσιά τους τὴ λαλιά σας
καὶ θὰ τὴν στέλνουν, σὰν ὕμνο,
ὅταν θὰ πνέῃ ὁ ἀγέρας.

Ἦρθανε σήμερα οἱ μνήμες
τῶν μεγάλων χαμένων.
Σήμερα πού, πιότερο ἀπὸ ἄλλοτε,
στὴν ψυχὴ μας δὲν εἶναι νὰ χωρέση
οὔτε τόσος δὲ πόνος — καθόλου —
οὔτε τόση δὲ περηφάνεια.
Θὰ τίς κρατήσουμε...

ΜΑΤΩΜΕΝΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Θὰ ἐξακριβώσω τὴν ἀντοχὴ τῶν συματοπλεγμάτων
στὴν πύρινη οὐσία τοῦ αἱμάτου.
Θὰ ἀναλύσω τὴν ὁμορφιά τῆς ψυχῆς αὐτῶν,
πού ἀντικρύζουν τὸν ἥλιο ν' ἀνατέλλῃ
γιὰ μῆνες μέσα ἀπὸ ἓνα ἀκάνθινο κλουβί.
Θὰ ἀναλύσω τὴν δραστικότητα τοῦ αἱμάτου
τῶν πληγῶν στὶς ξεφτισμένες τους παλάμες.
Ἐτοῦτοι, ὅταν αὔριο τοὺς ζητήσουν
χαρτιὰ ἀνθρωπιᾶς
Σὰν αὔριο τοὺς ἀμφισβητήσουν τὸ ὕψος τους,

ὅταν θ' ἀνταμώσουν τοὺς ἀνθρώπους
 γιὰ τῆς περηφάνειας τὸ δρόμο,
 θ' ἀπλώσουν τὶς ροζιασμένες τοὺς χουφτες,
 μὲ τ' ἀποτυπώματα τῶν συρματοπλεγμάτων
 καὶ θ' ἀναφωνήσουν:
 «Δεῦτε ἄνθρωποι».
 Θ' ἀπλώσουν ματωμένα ἓνα ἓνα
 τὰ τεκμήριά τους
 καὶ θὰ περάσουν.

Τὴν δραστικότητα τοῦ αἱμάτου θ' ἀναλύσω,
 πὺ πέφτοντας ἀπάνω στὴ σκουριά
 τῶν συρματοπλεγμάτων
 τὰ τρώει, τὰ λιώνει, τὰ λυγᾶ.
 Μὰ ὡς πόσο; Τὸ αἶμα στάζει, στάζει...

Θᾶθελα νᾶξερα τὴν ἀνθεκτικότητα
 τοῦ ἀτσαλιοῦ τῶν συρματοπλεγμάτων
 στὴν πύρινη οὐσία τοῦ αἱμάτου.

Θᾶθελα νᾶξερα ὡς πόσο
 ἢ φωτιά τῆς ἀδικίας θὰ τσουρουφλίξει
 τὴ γροθιά τοῦ δίκηου.

Θᾶθελα νᾶξερα ὡς πόσο
 οἱ νιοὶ μας θὰ σκαλίζουν στὸ σανίδι
 τ' ὁμοίωμα τῆς λευτεριάς.

Αὐτοὺς δὲν τοὺς λυπᾶμαι. Τοὺς ζηλεύω.
 Γιατὶ σὰν αὐριο ἀνταμώσουν τοὺς ἀνθρώπους
 στὸ δίστρατο τῆς περηφάνειας
 καὶ τοὺς ζητήσουν χαρτιά, θ' ἀποθέσουν
 τὰ ματωμένα τοὺς τεκμήρια ἓνα-ἓνα,
 θ' ἀπλώσουν τὶς παλάμες
 καὶ θὰ καλέσουν τοὺς ἀνθρώπους
 νὰ βάλουν τ' ἄπιστά τοὺς χέρια
 ἐπὶ τῶν τύπων τῶν ἤλων.
 «Δεῦτε ἄνθρωποι»
 καὶ θὰ περάσουν...

ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ

Μὲ ρωτᾶς, μάνα, τί θέλω
 νὰ μοῦ φέρης ἐδῶ στὴ φυλακή μου.

Τί νὰ σοῦ πῶ; Κόψε ἓνα
 τριαντάφυλλο ἀπὸ τὴν τριανταφυλλιά
 τοῦ πηγαδιοῦ, καὶ νὰ τῆς πῆς
 πὼς τὸ ζητάω ἐγώ.

ΔΙΚΟ ΜΑΣ

Μόλις πού πρόλαβε ν' άκουστῆ
 για πρώτη φορά κι έσθήστη εϋτύς
 τὸ «κὸτ' ἄλκιμον ἔξετε θυμὸν ὦ νέοι;»
 Καὶ τὸ «τεθνάμεναι καλὸν» κ.λ.π.
 ἔκ τῶν ὑστέρων τὰ μάθαμε
 καὶ βρήκαμε πὼς ἦταν δικά μας ἀπόλυτα,
 ταίριαζαν στὴν περίπτωσή μας.

(Καλοκαίρι τοῦ 1958)

ΠΩΣ ΕΓΙΝΕ

Πὼς ἔγινε καὶ σθήστη καταμεσήμερο
 τὸ μέγα ἄστρο, ὁ ἥλιος;
 Πὼς ἔγινε καὶ τὰ νερὰ σταμάτησαν
 στὶς ἀγκαλιές τῶν ρυακιῶν;
 Πὼς ἔγινε καὶ χλώμιασαν τὰ δέντρα;
 κι ἀναρριγήσαν τὰ βουνά;
 Πὼς ἔγινε κι οἱ μυγδαλιές τοῦ Μαχαιρᾶ
 ἀπόρριξαν μὲ μιᾶς τὸν ἄνθινο καρπὸ τους;

Πὼς ἔγινε; Πὼς ἔγινε;

Ἄ, ὁ Γρηγόρης πολεμῶντας ἄλλαξε
 τοὺς νόμους κι ὅ,τι ἀπὸ καιροὺς
 πῆρε μιὰ τάξη.
 Κι ἀκόμη πολεμῶντας ἄλλαξε
 κι ἔδωσε οὐσία στὸ «ἄνθρωπος».

ΘΑΡΘΩ

Νὰ καρτερᾶτε. Θάρθω.
 Καλή μου μάνα, θάρθω κάποιο δειλινὸ
 τὴν ὥρα πού θὰ συδαυλίξης τὰ ξύλα γιατὸ δεῖπνο.
 Θαρρῶ θάχουν ἀνθίσει οἱ βασιλικοὶ στὸ λιακωτὸ μας
 κι οἱ κρίνοι γύρω ἀπ' τὸ πηγάδι.
 Θὰ κόψω ἕνα φυλλαράκι μικρὸ,
 μικρὸ ὅπως τὴν καλωσύνη τῶν ἀνθρώπων,
 καὶ στ' ἄρωμά του θὰ πλέξω
 τίς θύμησες τοῦ χτέος.

Καλὲ πατέρα, δουλευτή, θὰ τρέξω
 νὰ σ' ἀλαφρώσω ἀπ' τὸ βαρὺ τ' ἀλέτρι,
 τὴν ὥρα πού θὰ γυρνᾶς, ἦρωας τῆς ζωῆς,
 ἀπ' τὰ χωράφια.

Θάρθω, καλὲ ἀδελφέ, τὴν ὥρα πού ὁ ἥλιος
 θάχῃ χάσει στὸ παιγνίδι τῆς ἡμέρας,
 νὰ σὲ βοηθήσω νὰ ποτίσουμε τὰ ζωντανά μας.
 Ἄληθεια, πόσα μᾶς ἔχουν μείνει;

Θάρθω, σύντροφος τῆς νίκης
 κι ἄγγελος τῆς χαρᾶς.
 Δὲν ξέρω πότε θάρθω — ποιὸς ξέρει;
 Μὰ ξέρω: τὴ μέρα ἐκείνη ὁ ἥλιος
 θᾶναι λαμπρὸς ὅσο ποτέ.

Νὰ καρτερᾶτε. Θάρθω.

Σ' ΕΝΑ ΗΡΩΑ

Κάθε νύχτα στὶς δέκα σὲ σκέφτομαι, φίλε,
 κάθε νύχτα στὶς δέκα σὲ βλέπω.

Σὲ βλέπω στὸν ἀπέραντό σου πόνο,
 στὴν ὀδύνη ἑνὸς κουτσοιρεμένου κορμιοῦ,
 σὲ βλέπω ξαπλωμένο στὴ γῆ
 νὰ σπαρταρᾶς στὸ αἷμα σου
 καὶ σὲ στήνω στὴ σκέψη μου.

Ἡ κραυγὴ σου — κραυγὴ πόνου κι ὀδύνης
 ἀντηχεῖ στ' αὐτιά μου σὰν πρόσταγμα μάχης.
 Ἄμοιρε φίλε, μαράθησαν οἱ κρίνοι
 στὸ μέτωπό σου — οἱ κρίνοι τῆς νιότης.
 Μὰ ἡ μοῖρα — ἀκριβὴ — σοῦχει πλέξει
 στεφάνι ἀπὸ δάφνη αἰώνιο.

Δὲν σὲ κλαίω, ἀκριβέ σύντροφε,
 σὲ θαυμάζω μονάχα.
 Τὸ κλάμα εἶναι γιὰ τοὺς ἀνάξιους,
 ὁ θαυμασμός γιὰ σένα...

Θὰ μᾶς ποῦν: ποῦναι τὰ πόδια,
 ποῦναι τὰ χέρια,, ποῦναι τὰ μάτια;
 Θὰ τοὺς ποῦμε: Δοθῆκαν ὄλα
 γιὰ μιὰ ἰδέα.
 Τῆς δώσαμε σάρκα ἀπ' τὶς δικές μας
 κι αἷμα ἀπ' τὸ αἷμα μας
 γιὰ νὰ βγῆ στὸ φῶς τῆς ζωῆς.
 Πῆγαν τὰ χέρια γιὰ τὴν Πατρίδα
 νὰ κρατήση τὸ σπαθὶ τῆς τιμῆς της.
 Δοθῆκαν τὰ πόδια σ' ἐκείνη
 νὰ σταθῆ ἀψηλὰ — ἐκεῖ ποῦ τῆς πρέπει.
 Ποῦναι τὰ μάτια; Θυσία σ' ἐκείνη
 νὰ δῆ πιά τῆς μέρας τὸ φῶς.

Ἔτσι ἀγαπήσαμε ἐμεῖς τὰ χώματά μας,
 ἔτσι ἀγαπήσαμε τὴ γῆ μας, μ' αἷμα.

ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΑΥΓΟΡΟΥ

Μάνα τοῦ Αὐγόρου,
 μάνα τοῦ Ἄντρεα καὶ τοῦ Γιώργου Κάρου
 ποῦ ἔθαψες σὲ σαράντα μέρες μέσα
 τοὺς δυὸ σου γιουὺς. Ποῦ δυὸ φορὲς
 ὁ χάρος σοῦσκισε τὴν καρδιά
 μέσα σὲ δυὸ εἰκοσαήμερα.

Ποῦ τὴν ὥρα ποῦ τὰ δάκρυά σου
 δὲν στέγνωσαν ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Ἄντρέα
 σὲ πῆραν νὰ μοιρολογήσης
 καὶ τὸν Γιώργο (ποῦ βρήκες
 τοῦτο τὸν ποταμὸ τὸ δάκρυ;)
 Μάνα τοῦ Αὐγόρου,
 ποῦ σὲ εἶδα, ὄχι καιρὸ πολὺ
 ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τῶν γυιῶν σου,
 νὰ μοῦ ἱστορήσῃς τὸ παραμῦθι
 τῆς ζωῆς καὶ τοῦ χαμοῦ τους,
 ἦρεμα, δίχως σπαραγμὸ καὶ δάκρυ,
 σὰ νὰ μοῦ μίλαγες γιὰ τὴν γαμήλια
 στέψη τους καὶ τὸ γλέντι στὴν πλατεία αὐλὴ σας.

Μάνα τοῦ Αὐγόρου,
 μάνα τοῦ Ἄντρέα καὶ τοῦ Γιώργου Κάρου,
 ἐσὺ ἴσαι ἢ μάνα ὀλάκαιρης τῆς Κύπρου.

ΡΙΕΤΑ

Σοῦταξε ἡ φύση μιὰ φορὰ
 νὰ δίνης τὴ ζωὴ στοὺς γιουὺς σου.

Ἄ, νὰ μποροῦσες θᾶσκιζες τὸ γέρικό σου στήθος
 νὰ στράγγιζες τὴν κουρασμένη σου καρδιά
 νὰ πάρης δυὸ σταγόνες ζωὴ
 νᾶδινες γιὰ τὸ γυιό σου.
 Δὲν εἶν' γι' αὐτὸν ἡ λύπηση, τὸν πῆρε
 ὁ θάνατος μέσ' τὴν γαλήνη τὴν αἰώνια.
 Μὰ εἶναι γιὰ σέ, ποιὸ δὲ θὰ βγῆ
 ξανά, ἄλοϊ, ὁ ἥλιος.

Σοῦταξε ἡ φύση μιὰ φορὰ
 νὰ δίνης τὴ ζωὴ στοὺς γιουὺς σου.

ΜΑΝΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Τὴν ὥρα ποῦ ὁ θρῆνος σου γραφόταν
 στὴν ἄσπρη σιωπῇ τοῦ χώρου,
 τὴν νύχτα τῆς τιμῆς,
 τ' ἀστέρια ἔγραφαν τὴν περηφάνεια σου
 στὴν σιγουράδα τ' ἀνέφελου θόλου.

Μάνα τῆς Κύπρου — Παναγιά,
 ποῦχυσες δάκρυ κατ' ἀπ' τὸ σταυρὸ
 τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἰησοῦ σου.
 Ποῦ διάβηκε μπροστά σου ὁ Ἰούδας.
 Ποῦ εἶδες νὰ γελοῦν τὴ δίψα τοῦ γυιοῦ σου
 μὲ ὄξος — ἄμοιρη μάνα.
 Νὰ τοῦ λογχίζουν τὴν πλευρά.
 Μάνα ποῦ μάτια περιμένεις
 νὰ δώσης φιλὶ στὸ νεκρὸ Ἰησοῦ σου,
 νὰ τοῦ φτιάξης καὶ μνήμα.
 Ἄλοϊ τὸν πῆραν καὶ τὸν θάψαν

σ' άπρόσιτο χῶρο. Τὸν φυλᾶν.
 Τὸν φυλᾶν; Ὁχι. Τὰ κόκκαλά του.
 Μάνα πὸς δὲν ἔβρεξες τὸ χῶμα
 τοῦ τάφου τοῦ Ἰησοῦ σου
 μὲ τὸ μῦρο σου δάκρυ.

Μὰ σιμώνει ἡ τρίτη τῆς ταφῆς του ἡ μέρα.
 Ἡ τρίτη ναί. Τῆς ἀνάστασης μέρα.

Τὴν ὥρα πὸς ὁ θρῆνος σου γραφόταν
 στὴν ἄσπρη σιωπῇ τοῦ χῶρου,
 τὴν νύχτα τῆς τιμῆς,
 τ' ἀστέρια ἔγραφαν τὴν περηφάνεια σου
 στὴν σιγουράδα τ' ἀνέφελου θόλου...

ΠΑΝΑΓΙΑ

(Ἀπὸ ἓνα πίνακα)

Κλαδί κομμένο γέρνει τὸ κεφάλι.
 Στὸ πρόσωπο ὁ πόνος δὲν τοῦ γράφει
 ἔκφραση ἀγωνίας τοῦ θανάτου.
 Σφραγίσαν στὸ «τετέλεσται» τὰ χεῖλη,
 τὰ χεῖλη πὸς — πῶς — μπόρεσαν νὰ ψιθυρίσουν
 «ἄφες αὐτοῖς» πρὶν λίγο.

Μάνα τοῦ κόσμου, μάνα τοῦ Χριστοῦ,
 δὲν εἶναι μπορετὸ νὰ δώση
 ἡ ζέστα τῆς παλάμης καὶ τὸ χᾶδι
 πνοῇ στὸ πεθαμένο στήθος.
 Κι ἡ φλόγα τῆς ματιᾶς σου δὲν βολεῖ
 ν' ἀνοίξη τοῦ βλεφάρου τὴ ρυτίδα.

Μάνα τὸ κλάμα σου πὸς κλαίς
 τὸ νοιώθει ὁ ἥλιος,
 τὸ νοιώθουν τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ
 ἡ γῆ κι ἡ μέρα.
 Τὸ νοιώθει τὸ καυτὸ τὸ κλάμα σου
 κάθε τῆς γῆς μητέρα.

ΠΕΝΤΕ ΣΟΝΕΤΤΑ

1

ΜΑΝΑ

Στὸ μέτωπό σου λάμπουνε χιλιάδες
 ἥλιοι χρυσοί· καὶ ἡ ματιὰ θλιμμένη
 ἀπὸ τὸ κλάμα πὸς ψηλὰ νὰ μένη
 βλέπω· Εἶν' κι ἄλλες σὰν καὶ σὲ μονάδες;

Τοῦ γιοῦ σου τὸ κουφάρι οἱ ἀφεντάδες
 ἄπονα κλείσανε σ' αὐλὴ τριγυρισμένη
 γύρω μὲ συρματοπλεγμα' θαμμένη
 μιὰ θύμηση δὲν μένει ὄντας μυριάδες

λαὸς κλουθάει τὸν δρόμο τους π' ἀνοίξαν
 μ' αἶμα καὶ μὲ φωτιά στὴν μάχη
 π' ἀπ' τὴν κλαγγή της τὰ βουνὰ βουίξαν.

Μάνα, μὴν κλαῖς τοὺς μισεμοὺς τῶν γυιῶν σου.
 Αὐτῶν τὸ χῶμα πάντοτε θὲ νᾶχη
 λουλούδια, καὶ τὴν δρόσο τῶν φιλιῶν σου.

2

ΜΑΝΑ ΚΥΠΡΟΣ

Σ' ἄλυσοδέσαν τὸ κορμὶ οἱ τυράννοι
 κι' οἱ σάρκες σου ματώσανε στὴν πάλη.
 Μὰ ἡ καρδιά σου, μάνα, μέσα πάλλει
 κι ἂν ἡ γλυκειά μορφή σου ἔχει μαράνει.

Δὲν ξέρω ποιά χρυσὴ σ' εἶχε μοιράνει
 μοῖρα ὅταν γεννιόσουν — μὰ ποιά ἄλλη
 ἀπ' τῶν ἡρώων τὴν μοῖρα τὴν μεγάλη
 ποὺ ζοῦν... καὶ ζοῦν κι ἂν τὸ κορμὶ πεθάνει.

Τ' ἅγιο σου κλᾶμα ἀκοῦνε τὰ παιδιὰ σου
 κι ὀρκίζονται νὰ σ' ἀναστήσουν, μάνα.
 Οἱ χτύποι φέρνουν ρίγος τῆς καρδιάς σου.

Ἄν πλήγωσαν τὴν μιὰ ζωὴ οἱ ἐχθροὶ σου
 οἱ μύριες μέσα σου ζωὲς πεθάναν;
 Ὅχι. Θαρθοῦν οἱ λεύτεροι καιροὶ σου.

3

ΑΝΑΚΡΙΣΗ

Κόρη, δὲν εἶν' ντροπὴ ἡ κραυγὴ τοῦ πόνου
 κι ἡ σάρκα ποὺ φαντάζει ἀπ' τὰ σκισμένα
 τὰ ροῦχα σου. Ντροπὴ εἶν' τὰ λυσσασμένα
 τὰ χέρια ποὺ ξεδιάντροπα ἀπλώνουν

πάνω σου. Μὴ θαρρεῖς πὼς βεθελώνουν
 τὰ νεανικά σου κάλλη τὰ παρθένα.
 Στὴν πάλη τὴν τρανὴ τὰ τιμημένα
 τὰ ἔργα σου μὲ φῶς σὲ δικαίωνουν.

Θαρθοῦν καιροὶ ποὺ κάθ' ἓνα σημάδι
 θᾶναι ταυτότητα τιμῆς γιὰ σένα
 θὰ τὸ κοιτᾶς σὰν ζηλευτὸ σμαράγδι.

Δὲν εἶν' ντροπὴ ὁ πόνος σου κι ἡ ὀρφάνια
 κι ἡ σάρκα σου ποὺ τὰ κουρελιασμένα
 τὰ ροῦχα δείχνουν· εἶναι περηφάνεια.

4

ΤΑ ΔΥΟ ΜΑΝΤΗΛΙΑ

Τὰ δυὸ τ' ἄσπρα μαντήλια π' ἀνεμίζουν
σὲ φόντο τὴν ἀπόγνωση τῆς φυλακῆς σας
δὲν εἶν' σημάδι τῆς ἀνακωχῆς σας
μὰ τὴν λευκότητα τοῦ ἀγῶνα σας θυμίζουν

Τ' ἀνέμισμα τὸ τέτοιο συνηθίζουν
αὐτοὶ ποὺ φεύγουν ὅμως ἡ δική σας
ἢ στάση γράφει τὴν ὑπονομή σας
στ' ἀκάνθινα σκοιινιά ποὺ τριγυρίζουν

τὸν ὄμιλό σας, νέοι ἡμιθέοι.
Καμιὰ φωνὴ δὲν βγαίνει ἀπὸ τὰ χεῖλια,
—εἶναι βουβοὶ οἱ ἀγῶνες οἱ ὠραῖοι.

Κουνᾶνε τὰ μαντήλια αὐτοὶ ποὺ φεύγουν.
Τοῦτοι πίσ' ἀπ' τὴν φυλακὴ μαντήλια
μ' ἐπιμονὴ κουνῶντας τί γυρεύουν;

5

ΘΑΝΗ

Σφραγίσαν στὸ «τετέλεσται» τὰ χεῖλη,
τὰ μάτια κλείσαν στὴν στερνὴ τους ὥρα.
Μὰ εἶναι χαρὰ ὅταν στοῦ χαμοῦ τὴν μπόρα
ἢ μοῖρα μέσα στὴν φωτιά σου στείλη

τὸν θάνατο. Ἄπ' τὴν στάχτη θ' ἀνατείλη
ἄλλη ζωὴ ἀπέθαντη ἀπὸ τώρα.
Σὰν τὴν δική σου τὴν φωτιά στὴν χώρα
πολλὲς σκωθῆκαν χάνονται οἱ φίλοι.

Τὸ ἓνα χέρι τὴν πληγὴ κρατάει,
τ' ἄλλο σὲ μισοκάθισμα στηρίζει
τὸ σῶμα ὁ ἀγκῶνας δὲν λυγάζει.

Δὲν δείχνει ἢ ὄψη δισταγμοῦ, μὰ δείχνει
στὸ ψυχorrhάγημα τὸ αἷμα ποὺ ἀχνίζει
τῆς δόξας πῶς ἀκλόυθησες τὰ ἔχνη.

ΤΕΛΟΣ

Φύγανε οἱ παλιοὶ καιροί...
Νὰ κλάψω ἢ νὰ τραγουδήσω πρέπει;

(4 τοῦ Μάρτη 1959)

ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Τὰ ποιήματα αὐτὰ βραβευτήκαμε μὲ τὸ Α' βραβεῖο τοῦ Δεύτερου Πιερίδειου Ποιητικοῦ Διαγωνισμοῦ τοῦ περιοδικοῦ «Πνευματικὴ Κύπρος».

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Τη λ. Άλαβέρα: 'Οδοστρωτήρας (μυθιστόρημα), Θεσσαλονίκη, 1963 — Γάκη Βαρβιτσιώτη: Τό πέπλο και τó χαμόγελο (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1963 — Ντ. Χριστιανοπούλου: Τό κορμί και τó σαράκι (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1964 — Σαράντου Παυλέα: "Ελξη και δίχτυ (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1963 — Ί. Θ. Κακριδής: Φώς ελληνικό, Άθήνα, 1963 — Ίφιγένεια Διδασκάλου: Άπλός Κόσμος (διηγήματα), Θεσσαλονίκη, 1963, Μήμες και παρουσίες (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1964 — Χρυσάνθης Ζιτσαίας: Με τόν άχό τού τραγουδιού (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1964 — Τό περιοδικό «Τέχνη»: άναμνηστικό τεύχος, 1963.

Είχα πάντοτε συχνό πνευματικό διάλογο με τήν πνευματική Θεσσαλονίκη, όχι μόνο ιδιαίτερα με τήν άλληλογραφία αλλά και με τήν εϋθύνη τών κριτικών σημειωμάτων σε περιοδικά κι' εφημερίδες. Ωστόσο ξυνοίθα βαθειά μου ένα χρέος νά βαραινή. 'Ονειρευόμουν από χρόνια μια πό πλατιά κι' άσφαλώς γονιμότερη άνταλλαγή άπόφρων και ύλικού άνάμεσα στην Κύπρο και τή Θεσσαλονίκη, κυρίως μες τόν περιοδικό μας τύπο. Πέρισυ ήταν μια εύκαιρία. Δυστυχώς έμεις εδω δέν τήν έμμεταλλευτήκαμε πνευματικά.

Είνου μια καλή σύμπτωση τώρα πού έχω στά χέρι μου διαφόρων τύπων βιβλία Θεσσαλονικιωτών έπιστημόνων και λογοτεχνών. Άποφάσισα νά δώσω μαζεμένη τήν άποψη κι' αυτά σ' ένα κριτικό σημείωμα κι' έτσι νάχω τήν φευδαίσθηση πως ξεπληρώσα ένα έλάχιστο κομμάτι από τó χρέος μου.

Θάταν λογικό ν' αναφερθώ σε περιοδικά σαν τή «Νέα Πορεία» και τó «Περιοδικό Έλληνίδων Βορείου Έλλάδος», ιδίως στο τελευταίο, πού διευθύνεται από τήν Ρούλα Παπαδημητρίου και πού δέν περνάει φύλλο του χωρίς νά καταπιάνεται πλούσια κι' ένθουσιαστικά για καθετί τó κυπριακό σε μέρος ήρεμίας και σε δύσκολους καιρούς. Άλλά τούτο άποτελεϊ ένα άλλο κεφάλαιο και παρουσιάζει πολλές δυσκολίες, άφου δέν έχουμε εδω στην Κύπρο μαζεμένο σε μια βιβλιοθήκη τόν περιοδικό τύπο τής Θεσσαλονίκης (Κριτική, Διάλογος κλπ).

* * *

'Ο έσωτερικός μόνολογος υπήρξε ή λογοτεχνική σπειαλιτέ τών Θεσσαλονικιωτών. Είναι τούτος ένα είδος, άπου άναμνύονται πολλά στοιχεία: ψυχογραφία, αισθητικές άπόψεις, πολιτικές ιδέες κλπ. Κι' εδω άκριβώς χροιάζεται ή συγγραφική ικανότητα πού θά δώσει μια ίσοροπία σε όλα τά στοιχεία αυτά για νά μη

είναι τó κείμενο δοξίμο ή πολιτική προσούρα ή εκλαϊκευμένη ιστορία και τά όμοια. Στο είδος αυτό έχει κι' όλος διακριθή κατά γενική όμολογία ό Στέλιος Ξεφλούδας.

Στό είδος αυτό άνήκει και τó μυθιστόρημα τού Τηλέμαχου Άλαβέρα «'Οδοστρωτήρας». Στην πραγματικότητα τó μυθιστόρημα αυτό είναι τó ψυχογράφημα τού Κλέαρχου, ένός πλούσιου μοναχοπαιδιού από τή Θεσσαλονίκη. Με άρκετά άπρόοπτα προχωρεί ή ιστορία τού ήρωα κυρίως από τόν άνταρτοπόλεμο (τά χρόνια τής Κατοχής είναι γρήγορα και δέν τούς δίνεται βαρύτητα σχετικά με τήν έπίδρασή τους στον χαρακτήρα του) και φτάνει ως τελευταία. 'Ο τυχερός αυτός άνθρωπος, άπου τά πάντα άπανωτά τόν βοηθούν νά άναβαίνει συνεχώς στον οικονομικό τομέα, στα τελευταία πραγματοποιεί κάποια όνειρα μ' ένα πλήρες ξεγύμνωμα τής ψυχής του και προπαντός με τήν φειχτή άπογοήτευση από συναισθηματική άποτυχία, έκει άκριβώς πού θοιράμβει κατά τή γνώμη του. Έξαιρετικόν εύρημα είναι στην όλη ιστορία ή Βεατρίκη, πού προκάλεσε τήν συναισθηματική ήττα στον Κλέαρχο και πού ό συγγραφέας με όλα τά καθέκαστα στην πορεία τής άφηγήσώς του άπόκρυψε τόν πραγματικό χαρακτήρα τής για νά δημιουργήσει πραγματικώς «έκπληξη» όταν τήν ξεσκεπάσει. Τάραχουν δίπλα σ' αυτούς τούς χαρακτήρες μερικοί άλλοι μικρότερης σημασίας, ίσως και άνοκληρωτοι αλλά χρήσιμοι για νά διαγραφη ό κεντρικός ήρωας σε πολλές του λεπτομέρειες.

Η γλώσσα στο μυθιστόρημα αυτό παρουσιάζει συχνά και τύπους τής καθαρεύουσας αυτούς πού σήμερα από έπίδραση τής εφημερίδος, σχολείου και τής έπίσημης γλώσσας τού κράτους χρησιμοποιούμε και στην καθημερινή μας ζωή. Έπίσης πολύ συχνά συναντάς τις μεγάλες περιόδους με πολλές έξαρτημένες προτάσεις. Στοιχεία από τή φιλοσοφία, τέχνη, ιστορία, έπιστήμη διανθίζουν τή διήγηση είτε για νά έπεξηγήσουν και αίτιολογήσουν κάτι είτε για νά προσπασιάσειν για κάτι πού ακολουθεί. ('Εδω δέν παίγνο θέση ύπερ ή κατά τών στοιχείων πού αναφέρω, γιατί δέν κάνω κριτική τών μέσων αυτών).

Γενικά τó βιβλίό αυτό με τά ερωτήματα πού θέτει κάθε λίγο στην πορεία του και με τις διάφορες άπαντήσεις πού δίνονται είτε άπ' εύθείας είτε έν τών πραγμάτων και τών γεγονότων δημιουργεί σκέψεις και οδηγεί προς συζητήσεις σε πλείστα σημεία τών πνευματικών τομέων κι' ένδιαφερόντων. Αυτό είναι τó μεγαλύτερο προσόν τού έργου.

* * *

Τά «μοντέρνα ρεύματα» είναι πιά ένας άσαφής όρος, γιατί δε βρέθηκε ως τώρα (άπ' ότι

ξέρω) κανείς πού νά μάς δώση ξέχωρα τὰ χαρακτηριστικά τῶν διαφόρων διαρέσεων, αἰρέσεων καί υποδιαρέσεών τους μέσα στό νεοελληνικό χώρο. Δυό τρεῖς ἐργασίες (τοῦ Π. Σπανδωνίδα καί ἄλλων) νομίζω πὸς μάς συγχίζουν περισσότερο παρὰ νά μάς κατατοπίζουν. Ἐνα ὅμως εἶναι καθαρά ξεχωρισμένο (ὄχι ἀπό τοὺς μελετητές): ἡ καθαρή ποίηση ἢ ὁ ἄδολος λυρισμός. Τοῦτο τὸ στερεοπαίδι τοῦ συμβολισμοῦ μὲ τὴν πολὺ μεγάλη του ἐκλεχτικότητα στὶς ἐκφράσεις καί τὴν ἐλλειπτικότητα του ἐξακολουθεῖ νάχη πολλοὺς ὁπαδοὺς στὰ γραμματὰ μας.

Στὸν «ἄδολο λυρισμὸ» ἀνήκει ἡ ποίηση τοῦ Τάκη Βαρθιτσιώτη, αὐτὴ πού μάς δίνεται μὲ τὴ συλλογὴ του «Τὸ πέπλο καὶ τὸ χαμόγελο». Εἶναι μιὰ ποίηση πού κινηγὰ τὴν πρὸ λυρική καὶ σύντομη φράση, χωρὶς ὑπὸ πνοή πολλὴ πού θὰ βοηθοῦσε νὰ ξεθυμάνη τὸ συναίσθημα. Κατὰ βάθος κυριαρχεῖ τὸ «σκοτεινὸ στοιχεῖο» (γκοῖζα, νύχτες, ὄμβρες, χιμῶνες κλπ.), τὸ βόρειο γιατί πουθενὰ δὲν ξεχωρίζει τὸ φωτεινὸ καὶ πλαστικὸ τοῦ τόπου μας: μιὰ φῶση κρῖα σὰν ἀποσπάσματα ὄνειρου ὀμιχλώδους ἢ σὰν ἀπὸ καθρέφτη μισοχαλασμένο καὶ μισοφωτισμένο προερχόμενη. Τ' ὄνειρο καὶ τὰ ὑπολείμματά του παίζουν πρωτεύοντα ρόλο. Ἡ ἔλλειψη πίστεως καὶ βεβαιότητος, τὸ αἶσθημα τῆς μετατόπισης καὶ μιὰ μεγάλη νοσηρότητα κυριαρχοῦν. (Τάχα τ' ὄνειρο μὲ τίς σπασμένες του εἰκόνας δὲν εἶναι μιὰ ἐλλειπτική — καὶ ἀσφαλῶς ἐλαττωματική — ἐκφραση τῆς λογικῆς, κ' ὁ συναισθηματισμὸς του δὲν εἶναι διασπασμένος σὲ ράκη ἐδῶ κ' ἐκεῖ κάποιων συναισθημάτων;) Κι' ὅμως κάπου - κάπου κάποιες μισόφωτες προβολές αἰσιοδοξίας ἐμφανίζονται ὅπως π.χ. ἡ «μελλοντική μας γέννηση», στὸ ποίημα «Ἐκεῖνη πού κλάθει τὴν ἡμέρα», στὸ τελευταῖο πεντάστιχο τοῦ ποιήματος «Ὁμορφιά δίχως πρόσωπο» στὸ ποίημα «Ἀνοιξη» καὶ «Καλοκαίρι» (ὅπου κ' ἡ ἐλληνική φύση λάμπει καθαρή). Μήπως οἱ φωτανῆς αὐτὲς γραμμὲς δὲν τονίζουν μὲ τὴν ἀντίθεσή τους τὴν δυστυχία καὶ τὸ σκοτάδι;

Τὰ οὐσιαστικά καὶ τὰ ὀρήματα πού χρησιμοποιοῦνται εἶναι αὐτὰ πού ἡ καθημερινὴ χρῆση κ' ἡ νεορωμαντικὴ καὶ συμβολικὴ σχολὴ τοὺς ἔδωσε μιὰ ἀπλότητα καὶ μιὰ εὐγένεια. Τὸ ἐπιθετο ἀνήκει στὸν ἴδιον κύκλο, μουσικό, ἀπαλὸ πού χροματίζει τὸ οὐσιαστικὸ γιὰ νὰ δηλωθοῦν κ' οἱ πρὸ μικρὲς παραλλαγές του (ὑποχθόνια ἀνοιξη, διάφανο χιόνι τοῦ Μαρτιοῦ, χλωμὴ ἀντηλιά κλπ.) καὶ σπάνια εἶναι ἄλλως διακοσμητικὸ. Ἡ κατάγηση τῶν σημείων στίξεως (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐρωτηματικὸ) δίνουν στὸ ποίημα μιὰ ρευστότητα, αὐτὴ πού ἐπαδιώνει κ' ἡ ὅλη διάθεση.

«Τὸ κορμί καὶ τὸ σαρῶα» τοῦ Ντίνου Χριστιανόπουλου εἶναι ἕνα μικρὸ βιβλίον μὲ πολλὴ λίγα λεγόμενα ποιήματα. Τρία χαρακτηριστικὰ ξεχωρίζω: α) τὴ χρῆση φτη-

νῶν καὶ κακόηχων λέξεων, β) τὴν ἀηδία τῆς σάρκας καὶ γ) τὴν ἀπελπισία μὲς τὴ μοναξιά.

Ἡ χρῆση φτηνῶν καὶ κακόηχων λέξεων (καὶ λιγώτερο ἐκφράσεων) φαίνεται πὸς σκόπημα γίνεται γιὰ νὰ δοθῇ τὸ αἶσθημα τῆς ποταπότητος. (Π.χ. ματαρημένο κορφεῖο, στάξε μου τὸ σάλιο σου, κ' ἐγὼ τὸ βιολί μου, στὸ ἴδιο ξεροσφύρι, τοῦ ἔρωτα ρετάλια, καταλήγουν στὸ νταβὰ). Ἡ «ἀηδία τῆς σάρκας» εἶναι ὀλοφάνερη στὰ πλείστα ποιήματα. Ἀλλὰ ἡ ἀηδία αὐτὴ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ αἶσθημα κορφισμοῦ κατόπιν ἀπὸ ἕνα φυσιολογικὸν ἔρωτα ἢ ἀπὸ ἀπέχθεια πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔρωτος. Ἡ ἀπελπισία ἀπὸ κάτι πού δὲν γίνεται σύμφωνα μὲ τὰ παραδεδομένα κ' ἀπὸ τὴν μοναξιά ἢ ὅποια δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἰδεολογικῆς ἢ πολιτικῆς διαφωνίας ἢ φιλοσοφικῆς θέσεως, κυριαρχεῖ καταθλιπτικά καὶ σοῦ γεννᾷ δυσάρεστες ὑπομῆες ἢ σοῦ κινεῖ ἀντίδραση.

Ἀντιθέτως βροῖακα ἀρετὴ ποίηση στὴ συλλογὴ τοῦ «Ποιήματα», παρ' ὅλο τὸ ἠθικῶς, κοινωνικῶς καὶ φυσιολογικῶς ἀπαράδεκτο τῶν θεμάτων τους. Ὁ καθαρισμὸς μὲ ὅλες του τίς πλευρὲς βασιλεῖε στὰ πρὸ πολλὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς αὐτῆς, ἀρετὲς φορὲς κάπως μὴ μεταουσιωμένους ἀπὸ κάποιο προσωπικὸ τόνον τοῦ Χριστιανόπουλου καὶ μὲ πολλὴ τολμηρότητα (σχεδὸν κινικότητα) πού τὸ ποιητικὸ γούστο τοῦ Καθάρη δὲν ἐπέτρεπε. Εἶναι φανερὸ πὸς στὸ πάθος τοῦ Χριστιανόπουλου συχνὰ ὑπάρχει τὸ δράμα, πού δὲν ξεχωρίζω στὸν Καθάρη (προπαντὸς ἀν ἀναλογιστῶ τὴ διαφορά ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἐποχὲς καὶ τίς ἀντιλήψεις πάνω στὰ ζητήματα τοῦ ἔρωτα πού κυριαρχοῦσαν σ' αὐτὲς ἀκόμα καὶ τὴ διαφορά στὰ μέρη πού ζήσανε οἱ δυὸ αὐτοὶ ποιητές).

* * *

Ὁ Π. Σπανδωνίδης σὲ μιὰ παλιὰ του μελέτη γιὰ τὴν ποίηση τῆς Σαλονιάτικης χαρακτηρισε τὴν ποίηση τοῦ Σαράντου Παυλέα σὰν «ἀνανεωμένη παράδοση». Νομίζω πὸς ὁ Σπανδωνίδης εἶναι δίκαιος. Στὰ ποιήματα τοῦ Παυλέα τὸ θέμα εἶναι σαφὲς καὶ συχνότατα ἔχει ἀνάπτυξη κατὰ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο καὶ κατάληξη. Δὲν τὰ σφαλίζουν ὅμως αὐστηρὰ καλοῦνα. Ἐνα εἶδος μεγαλαστομίας πού δὲν τὴν περιφράζει κανένας νόμος (μεγαλαστομία Οὐτμανικῆς ὑφῆς) τὰ διασείει παντοῦ καὶ τοὺς δίνει ἔκταση καὶ μέγεθος.

Καὶ ἡ ποιητικὴ του συλλογὴ «Ἐλξη καὶ δίχτυ» παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ πού ἀναφερα πρὸ πάνω καὶ πού τὰ συναντᾶμε σταθερὰ στὶς πολλὲς προηγούμενες του συλλογές: μεθυμένη μεγαλαστομία, πάρα πολὺ φῶση ζωγραφισμένη (πολὺ ἐπαναλαμβανόμενη), πολλὴ παραγωγή (γι' αὐτὸ ἐξηγοῦνται κ' οἱ ἐπαναλήψεις κ' ἴσως μερικὲς ἀντιφάσεις — γιὰ τὸ τελευταῖον δὲν τὸν κατηγορῶ, γιατί ἡ ἀντίφαση στὴν ποίηση, πού εἶναι τέχνη συναισθημάτων δὲν ἀπαγορεύεται), αἰσιοδοξία γιὰ τὴν ζωὴ, ἀφοῦ ὠραιοποιεῖ καὶ τὸν θάνατον καὶ δὲν τὸ

θεωρεί σὺν ἐξαφάνῳ ὀμοιοδότητε εἶδους.

Ἡ συλλογὴ διαφεύγει σὲ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο ἀποτελεῖται ἀπὸ ποιήματα μὲ σαφέστατο θέμα: Πάρα πολὺ ἐλευθερῆς χρήσῃ τοῦ ὀτιδήποτε γιὰ τὸ δημιουργία ποιητικῆς ἐντυπώσεως (διαστημόπλοια, ὄξυγόνο, τὸ φαινόμενο τῆς ὕλης κλπ.): θέσῃ καὶ συζήτησῃ προβλημάτων τοῦ μέσῳ κόσμου καὶ μὴ ἑλληνικῆ ἀτμόσφαιρα πλαστικῆ, φωτεινῆ, γεμάτῃ ὕψει.

Τὸ δεύτερο μέρος τῆς συλλογῆς μὲ τίτλο «Τὸ δίχτυ», εἶναι μὴ σύνθεσῃ χωρὶς κεντρικὸ μῦθο, θὰ μπορούσα νὰ τὴ χαρακτηρίσω «Ἐπὸς μὴ προβλήματα». Ἀλλεπάλληλα θέματα (ποῦ χωροῦν καὶ σ' ἓνα στίχο ἀκόμα) νύξεις προβλημάτων μ' ἐρωτηματικὸ τρόπο, ἀσύνδετα μεταξὺ τους ἐπιφανειακά, ἀλλὰ μὲ συνδέουσα γραμμὴ ἐσωτερικῆ, ἐπιγραμματικῆς ἀπόψεως, κοφτερῆ καὶ πολλὰς φορὰς ἀδυσώπητης, ἀποτελοῦν τὴ σύνθεσῃ αὐτῆς ποῦ τὴ θεωρῶ σὰ μὴ νέα προσφορά τοῦ Παυλῆ στὴν ποίησῃ του καὶ στὴ νεοελληνικῆ ποίησῃ γενικά. Ὅταν τελειώσῃ τὴ συλλογὴ αὐτῆ (τὴ μελέτῃ της θὰ μπορούσα νὰ πῶ) σοῦ μένει στοιβαγμένο μὲς τὸ μυαλὸ ἓνα πλῆθος ἐρωτηματικὰ, προβλήματα, διάθεσῃ πνιχτικῆ ἀπὸ πολὺ φρόσῃ κ' ὄχι ἔλλειπτικότητα, ἓνα κάτι ποῦ καλεῖται ἢ λογικῆ, ἢ πείρα καὶ μὴ νέα μελέτῃ νὰ τὸ ἐρευνήσῃ καὶ ν' ἀπαντήσῃ.

* * *

Ἄν μπορούσα νὰ συμπυκνώσω σὲ μὴ λέξῃ τὴν ἐντύπωσῃ μου ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ι. Θ. Καζοῦ ἢ «Φῶς ἑλληνικὸ» (πανεπιστημιακοὶ λόγοι) θὰ τὴν ἔλεγα «δάκρυ» ἓνα δάκρυ νεανικὸς. Τὸ ἀρχισα ἀπὸ τὴν πρώτη σελίδα, τὸ συνέχισα ἀράδα μὲ τὶς σελίδες ὡς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου καὶ τὸ κρατῶ βαθειά μου τώρα ποῦ γράφω τὴν ἐτύπωσῃ μου (ὄχι τὴν κρίσῃ μου, πρὸς Θεοῦ). Κι' ἔχω τὴν πίστῃ πρὸς τὸ «δάκρυ» αὐτὸ θὰ τὸ διασώσῃ ἢ σὺγκίνησῃ μου πολὺ καιρό. Δὲν εἶναι ὅλα αἰτῆ ἢ σὺγκίνησῃ μου ἀποτελεσμα ἀναδρομῆς στὸ προσωπικὸ μου φοιτητικὸ παρελθόν (ποῦ στὸ κάτω - κάτω δὲν θὰ ζῆμιανε ἢ σὺγκίνησῃ μὲ τὴν ἐξήγησῃ αὐτῆ τῆς ἀναδρομῆς). Εἶναι ἢ πίστῃ τοῦ συγγραφέα—ὀμιλητῆ (ἐφ' ὅσον λόγοι κάποτε ἦταν τὰ τωρινὰ τυπωμένα κείμενα) πρὸς κάποιες αἰώνεις ἰδέες, ποῦ ὅσο κ' ἂν τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα κ' οἱ κοινωνικοὶ—πολιτικοὶ λαίλατες κοιτάζουν νὰ τὶς ἀπογυμνώσουν, στὸ βάθος ἐπιτείνουν τὴ σημασία τους καὶ μᾶς καλοῦν πρὸς κάποιες προσπάθειες γιὰ νὰ τὶς ξαναλαμπρύνουμε. Κι' ἢ πίστῃ αὐτῆ ἐκδηλώνεται μ' ἓνα πολὺ ἑλληνικὸ πάθος, ποῦ εἰσδύει πολὺ βαθειά μας καὶ μᾶς ἀναταράζει.

Καὶ συγκεκριμένα ὁ «χαρτισμὸς στοὺς νέους φοιτητῆς» μὲ τὸν ἐξαιρετικὸ παλμὸ του ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴ σημασία τοῦ ὄρκου στὸν ἐπιστημονικὸ τομέα, τοῦ ὄρκου τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου ποῦ ἂν τὸν παραβῆ ἔχει τὴ δώσῃ λόγῳ στὸν ἑαυτὸ τὸ ὡς ἐλεύθερος ἠθικῆ προσωπικότητα. Στὸ «παιδεία δύνامي θεραπευτικῆ ψυχῆς» ἐξετάζει τὶς σχέσεις δασκάλου μὲ τὸ

μαθητῆ ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως κ' ἐρμηνεύει τὴ στάσῃ καὶ τὸν δυὸ ἐναντι ἀλλήλων. Στὸ λόγο «τὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας» ἀναπτύσσεται ἢ κλασσικῆ ἑλληνικῆ ἀποψη γιὰ τὸ ὑψηλὸ αὐτὸ ἰδανικὸ καὶ ἢ πορεία ποῦ ὀδήγησε τὸν Ἕλληνα στὴν ὑψηλῆ αὐτῆ σύλληψῃ. Στὴ «Σωκρατικῆ δικαιοσύνη» ἀναπτύσσει τὴν σωκρατικῆν αὐτῆ ἀποψη μεταφράζοντας σχετικὰ κομμάτια ἀπὸ τὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα καὶ συσχετίζοντας τὸ ὅλο θέμα μὲ τοὺς νέους. Τέλος στὸ «ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ἕλληνες τοῦ Εἰκοσιένῳ» ἐπεξηγεῖ πειστικὰ τὴν προέλευσῃ τοῦ ὀνόματος Ἕλληνας στὰ χρόνια τοῦ Εἰκοσιένῳ καὶ τὴ διαστολῃ του ἀπὸ τὸ ὄνομα Ρωμῶς, δείχνοντας πὸς ὁ Ἕλληνας προερχόταν ἀπὸ τὸ μυθοπλαστικὸ χῶρο τοῦ λαοῦ κ' ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴν ἔννοια τῶν ὑπερανθρώπων ὄντων.

Οἱ λόγοι τοῦ Ι. Καζοῦ ἢ εἶναι πανηγυρικοὶ, μὲ τὴ γραμμὴ ὄμως ποῦ θέτει ὁ ἴδιος: «Σ' αὐτοῦ τοῦ χρόνου τὴν ὑψηλεία στέκει ὁ λόγος: μέσα στὴν ἐροταστικῆ ἀτμόσφαιρα ἀπαιτεῖ μὴν ὄμα περισυλλογῆς καὶ στοχασμοῦ πάνω σὲ ἑλληνικὰ θέματα οσιαστικὰ. Καὶ πραγματικὰ τὸ βάθος τοῦ κάθε λόγου του εἶναι τὸ ἑλληνικὸ στοιχείο κ' ἢ προσκοιλῆ μας σὺν Ἕλληνων. Ἐλληνολατρεία, χριστιανολατρεία, πατριδολατρεία μὲ τὴν ὕψῃ μορφή της. Καὶ δίπλα σ' αὐτὰ ἀξεχώριστα μὲ τὶς ἔννοιες αὐτῆς ἐξυπηρετεῖ ὁ λόγος του τὴν πίστῃ καὶ τὴν ἀγάπῃ στοὺς ἀνθρώπους (τὴν φιλανθρωπία μὲ τὴν ἀρχαία της ὕψῃ ἔννοια), τὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ χρός μὲ γνώμονα τὴ συνείδησῃ τῆς ἐλεύθερης ἠθικῆς προσωπικότητας, τὴ λατρεία πρὸς τὴν ἐλευθερία μὲ τὴν ἔννοια ποῦ τῆς ἔδωκε ὁ Ἕλληνας, τὴν πίστῃ πρὸς τὸ γνήσιο λαϊκὸν καὶ ὄμα πολιτισμὸ καὶ τὴ λαϊκῆ μας γλώσσα. Καὶ δια αὐτὰ καὶ ὄλλα δευτερεύοντα λέγονται μὲ μὴ ἀπλή δημοτικῆ, πολὺ οἰκεία καὶ θερμῆ, χωρὶς ἐπακίνδυνους γλωσσικοὺς καὶ φραστικοὺς διανθισμοὺς ἀπὸ τὸ ρητορικὸ κενολογικὸ χῶρο.

* * *

Προτιμῶ τὴν πεζογράφῃ Ἰφιγένεια Διδασκάλου καὶ προσιαντὸς αὐτῆ ποῦ γνώσῃσα μὲς τὰ «Καστοριανά» της (ἠθογραφίες). Ἐκεῖ εἶχε παρουσιάσει ἓνα ἀπλό, σὺγκνημένο ἑαυτὸ καὶ κατόρθωσε νὰ μᾶς ζωντανέψῃ μὲ τὸν λόγο κάποια περιστατικὰ, ἰστορίες καὶ τοπία τοῦ γενέθλιου τόπου της.

Ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς διηγημάτων «Ἀπλὸς Κόσμος» ἀνταποκρίνεται πέρα γιὰ πέρα στὸ περιεχόμενον του. Σὺνήθως οἱ τίτλοι συλλογῶν δίνονται τυχαία ἢ ἀπὸ τὸν τίτλο κάποιου διηγήματος. Στὰνὰ ἑαυτὰ περιεπτικοὶ καὶ δηλωτικοὶ. Στὴν παρούσα ὄμα περίπτωση — ὄπως ἀνέφερα — ὁ τίτλος ἀνταποκρίνεται πέρα γιὰ πέρα στὸ περιεχόμενον. Τὰ διηγήματα μὲ τὴν ἀπλή φόρμα τους καὶ τὸ ἀπλό, λιτὸ τους ὄφος ἀφοροῦν ἀπλὰ περιστατικὰ τοῦ «ἀπλοῦ κόσμου» σὲ μὴ ἐπαρχιακῆ πόλῃ τῆς χώρας μας. Ἄνθρωποι ἀπλοὶ (ἓνας κωτσός, μὴ λωλή, κάποιος κωφάλαλος, ἓνα ἔκθετο) καὶ ζῶα (ἔ-

νας κόμορας, ὁ κύρ-Μαθιὸς ὁ γάιδωρος) ζοῦνε τὴν περιορισμένην τὴν ζωὴν καὶ τὰ μικρὰ ὄνειρά τους. Τίποτε τὸ τραγικόν. Τὰ μικροδράματα περιγράφονται μὲ τέτοιον τρόπον πού τὸ τραγικὸ τέλος μπαίνει σὲ πολλὰ δευτερεύοντα μοῖρα καὶ γι' αὐτὸ δὲν συνταράζουν ἀπλῶς ἐνδιαφέρουν.

Στὶς «Μνήμες καὶ παρουσίες» πού κυκλοφόρησε φέτος ὁμολογῶ πὼς μάταια προσιαθῶ νὰ ῥῶ τὴ συγγραμμένη γυναικεία ψυχὴ. Εἶναι ποιήματα (θὰ μπορούσα νὰ πῶ γραμματικῶς — συντακτικῶς) ῥεθὰ, μὲ λιγοσύλλαβους κατὰ τὸ πλείστον στίχους, μὲ ἀπλῆς λέξεις, μὲ σπάνια ξαφνιασμάτα στὸ ἐπίθετο ἢ τὴν παρομοίωση, ἀλλὰ γεμῆτα μὲ ἐπαναλήψεις ἐκφράσεων κοινοτόπων, αὐτῶν πού καθιέρωσε ἢ τάχα μοντέρνα ποίηση. Κοιμῆμα ἐλλειπτικότητα (δὲν συζητῶ τὴν ἀξία τῆς ἐλλειπτικότητος), κανένας παραγωγὸς (πού θὰ δικαιολογῆτο μὲ τὸ περιβόητο ἄγγος, πού τόσο ἄρεξε στὸ Σπανδωνίδη καὶ τὸ θεωροῦσε βασικὸ στοιχεῖο τῆς σύγχρονης τέχνης). Γι' αὐτὸ βρισκῶ μὴ ικανοποιητικὴ ἀπλῶς παρουσία ποιήσεως στὰ ποιήματά της, μὲ περιγραφικὸ χαραχτήρα ὅπως π.χ. στὸ «Δυστύχημα» καὶ σ' αὐτὰ πού ὑπάρχει ἢ προσωπικὴ μνήμη κ' εἶναι στὴν πραγματικὴ παρουσία στὸν ἐλεύθερό τους στίχο, π.χ. τὰ ποιήματα «Στὸ παιδί μου» (σελ. 36), «Ὁ παππούς» (σελ. 38). Ἀσφαλῶς δὲν ἀμφιβάλλω γιὰ τὴν εὐλικρίνεα τῆς συγγραφῆς, ἀλλὰ ἄλλο εὐλικρίνεα στὴ ζωὴ κ' ἄλλο εὐλικρίνεα στὴν τέχνην καὶ προπαντὸς εἶναι πολλὴ διάφορο πρῶμα ἢ ἔκφραση στὴν τέχνην ἐνὸς σπαραγμοῦ μὲ βάθος καὶ πλάτος κ' ἄλλο ἢ κατὰ συνθήκη περιγραφῆς του.

* * *

Ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαῖα μᾶς τίμησε συχνά, γι' αὐτὸ ἔχει ξεχωριστὰ συνδεθῆ μετὰ τὴν Κύπρο καὶ μὲ πνευματικούς — καλλιτεχνικούς δεσμούς διπλά στοὺς οἰκογενειακούς. Ἀσφαλῶς δὲν ὑποτιμᾶται ἡ σημασία ἐνὸς οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ σὲ κάποιες προτιμήσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲ λιγοστεύει τὴν ἀξία τῆς προτιμήσεως. Ἡ παρουσία τῆς ὑπῆρξε θεομὴ σὲ κάθε κίνηση τῆς Θεσσαλονίκης πού ἔχει ἐπίκεντρο τὸ κυπριακὸ ζήτημα. Ἀπὸ τὰ πρῶτα παλιὰ χρόνια, πού περνοῦσαν ἀναπρωσοπίεις ἄνεκός μας γιὰ νὰ μεταφέρουν τὸ αἴτημά μας τῆς «Ἐνώσεως» στὶς τότε κλειστὲς θύρας τῆς βρετανικῆς πρωτεύουσας, ὡς τὰ κατοπινὰ καὶ τὰ τωρινὰ μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ ἔντονο παλμό τους, ἡ Ζιτσαῖα δαπανοῦσε ἓνα μεγάλο κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ της γιὰ νὰ μᾶς ἐξυπηρετήσῃ. Ὁμιλίες, συγκεντρώσεις, ἄρθρα, ἀπαγγελίες, ὅτι μπορούσε νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ γυναικεῖο χεῖρ της δὲν τ' ἀρνῆθηκε. Καὶ σὺν ἐπιστέγασμα τοῦ ἐθνικοῦ της αὐτοῦ ὄραμοῦ στέκοντε τὰ ποιήματά της γιὰ τὴν Κύπρο, εἴτε παλμῶδη πατριωτικὰ εἶναι, εἴτε ζωγραφικὰ καὶ περιγραφικὰ, εἴτε ἠθογραφικὰ περιεχομένου.

Σὲ παράλληλη γραμμὴ πορεύονται καὶ τὰ δημιουργήματά της (πεζὰ καὶ ποιητικὰ) πού

ἔχουνε κεντρικὸ πυρῆνα τοὺς τὴν ἰδιαίτερόν της πατρῶδα πέρα ἐκεῖ στὴν Ἠπειρο. Ἀναμνήσεις τῶν παιδικῶν χρόνιων ἀπὸ πρόσωπα, τοποθεσίες, γεγονότα καὶ συνήθειες παρελαύνουν μὲς τὰ μικρῆς συνήθως ἐκτάσεως ἀφηγήματά της καὶ στὰ ποιήματά της, ἄλλοτε μὲ τὴ στενότητα τῆς ἠθογραφίας κ' ἄλλοτε μ' ἓνα πρῶ πέρα ἀπλάσμα, πάντοτε ὅμως γεμῆτα λυρισμὸ καὶ παλμό. Θυμᾶμαι πόσο μὲ συγκίνησε ἡ πραγματικὴ μεταλλάντα τῆς «Ὁ θρόλος τοῦ Θεογέφυρου», μὴ ἀναβίωση μεταλλάντας δημοτικοῦ καὶ ἔντεχνου τύπου συγκερασμένων.

Στὴ συλλογὴ τῆς «Μὲ τὸν ἀχὸ τοῦ τραγουδιοῦ», πού ἀφιερῶνει στὴν Ἠπειρο καὶ τὸν ξενητεμένον Ἠπειρώτη, ἡ πατριδολάτραισα ψυχὴ τῆς τραγουδοῦ μνήμης παλιῆς, τὸ ἠπειρωτικὰ βουνά, τὸν ἥλιο καὶ τὴς αἰωνοβίους τοὺς βελανιδιές, τοποθεσίες, πρόσωπα ἱστορικὰ ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ὡς τὰ χτεσινὰ. Συχνὰ ἀνακατεῖνται δημοτικὸ ἦχος καὶ πολλὰ σπάνια κῆποις ἀπηχῆσεις ἀπὸ τὴν ἔντεχνην ποίηση (Παλαμᾶς). Δὲ διαφαίνεται προσοχάθεια τάχα γιὰ πρωτοτυπίες ἢ καινοουργίους ἤχους. Ἡ ποιήτρια ικανοποιεῖται μὲ τὴ συγγραμμένη τῆς φωνῆ, ἔνταξι μὲς τὸ γνώριμο παραδοσιακὸ κλίμα, κ' ὡς τέτοια μᾶς μεταδίδεται, λυρικὴ, εὐλικρινῆ, ἑλληνικὴ. Πολλὴ βοήθῃ πρὸς τοῦτο ὁ δημοτικὸς δεκαπεντασύλλαβος (χωρισμένος σὲ ὀκτασύλλαβο κ' ἑπτασύλλαβο) στὴν ἰστιχὴ μορφή του (ἔστω κ' ἂν τυπῶνται σὲ τετράστιχη στροφή), στὸν ὅποιον εἶναι γραμμένα ὅλα τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρῶτο μὲ τὸν εἰσαγωγικὸ χαραχτήρα του. Ἡ συνεχῆς χρησιμοποίησι τοῦ στίχου αὐτοῦ δημιουργεῖ κάποια μονοτονία, ἀλλὰ αὐτοχρόνως δίνει καὶ τὴν ἀτιμῶσαίρα.

* * *

Τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» ξεχωριστὰ ἀσχολήθηκε κατὰ καιροὺς μὲ τὰ δημιουργήματα τῆς βόρειας συμπρωτεύουσας. Λογοτέχνες, ἔστω καὶ λίγοι, σὺν τὸν Σαράντο Παυλέα, Τάκη Γκασιόπουλο, Νανά Κοντοῦ, Ντίνο Χριστιανοπούλου, Ζωὴ Κασέλλη συνεργαστήκανε στὶς σελίδες μας. Ἀλλὰ κυρίως τὸ περιοδικὸ ἀφιέρωσε σχόλια καὶ κριτικὰ σημειώματα γιὰ κινήσεις καὶ βιβλία βορειοελλαδικῶν καὶ συγκεκριμένα γιὰ βιβλία τῶν Π. Σπανδωνίδη, Σαράντου Παυλέα, Ζωῆς Καρέλλη, Τάκη Γκασιόπουλου, Τηλ. Ἀλαβέρου.

Ἐπῆρξε καὶ ἀπὸ μέρος τῶν βορειοελλαδικῶν περιοδικῶν κ' ἐφημερίδων (λογοτεχνικῆς στήλης) ἀρετὴ ἀνταπόκριση. Στὴ «Νέα Πορεία» ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ κυπριακὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον δύο κριτικοί, ταχτὰ στὶς στήλες τῆς ἐφημερίδος «Ἑλληνικὸς Βορᾶς» (Στ. Χρυσός) ὑπῆρχαν ἀναφορὲς κ' ἀναδημοσιεύσεις ἀκόμα ἀπὸ κυπριακὰ κείμενα καὶ στὸ «Περιοδικὸ Ἑλληνίδων Βορείου Ἑλλάδος» δημοσιεύτηκανε ποικίλα ἄρθρα, μελετήματα, σχόλια καὶ εἰδήσεις γύρω ἀπὸ τὰ κυπριακὰ γενικῶς.

Τέλος οἱ παρουσίες ἐδῶ στὴν Κύπρο τοῦ Λίνου Πολίτη, τοῦ ἐξύγου Ι. Κακρυδῆ καὶ τῆς

Χρυσάνθης Ζιτσαίας υπήρξαν γόνιμες και συμβάλανε στην αλληλοκατανόηση και δημιουργία φιλίας, χωρίς με αυτή τη δήλωση να παραγνωρίζω την επίσημη παρουσία της συγκλήτου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. (Για τους τελευταίους έγραψε το περιοδικό μας· επίσης δημοσίευσε συνεντεύξεις και κείμενα των Λίνου Πολίτη και Ί. Κακριδή).

Χωρίς ν' αδικώ οργανισμούς και κινήσεις της βόρειάς μας συμπρωτεύουσας, αναφέρω εδώ το σωματείο «Τέχνη», στο οποίο προεδρεύει από την ημέρα της ιδρύσεώς του ο Λίνος Πολίτης. Πήρα το «Αναμνηστικό τεύχος Δεκαετηρίδος» (1952—1962), όπου εκτίθεται η κίνηση του όμιλου και τα του γιορτασμού. Έκθε-

σεις ζωγραφικής, διαλέξεις πάνω σε θέματα τέχνης κυρίως, μουσικές συγκεντρώσεις αποτελούν την κύρια δράση του σωματείου αυτού που τελευταίως διαθέτει και έντυκτο υλικό. Στα δέκα χρόνια του, απ' ό,τι διαβάζω στην όμιλία του προέδρου κατά τους έορτασμούς της δεκαετηρίδος, ή «Τέχνη» έδωσε 118 συναυλίες, 80 όμιλίες και διαλέξεις. Είναι μια δράση αξιοσημείωτη.

Ας θεωρηθούν τα γραπτά μου αυτά ή άπαρχή ενός θερμότερου και συχνότερου πνευματικού διάλογου μεταξύ του βόρειου και του νότιου άκρου του Έλληνισμού.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΦΕΤΟΣ ΑΝΟΙΞΗ

Φέτος
τά χελιδόνια άράξανε
σε λόγχες και σταυρούς
κι οί μυγδαλιές
στρωθήκαν νεκροσέντονα
στο κοιμητήρι.
Τά νέφη φάθυμα
δέν βιάζονται
τόν τόπο τούτο να διαβούν.
Μαύρα μαντήλια φράσσουνε
τό φως της χαραυγής
μήν αντικρύσει
τίς βαθιές πληγές
της γής μας
μήν αντικρύσει τίς καρδικές
πού σέρνει τες τό ρέμα
μέσ' την κοιλάδα
μέ τίς ανθισμένες λεμονιές.
Φέτος

πικρές χορδές
πλεχτήκανε σε δίχτυ
γύρω απ' τόν κάθε πόθο
βόλια τσακίζουν
τή φτερούγα της άνάσας μας
και τ' άηδόνια άσυντρόφιαστα
τή σιωπή τους κρύβουν
μέσ' τούς θάμνους.
Δέν είναι φέτος άνοιξη.
Δέν είναι για σεργιάνι
οί νύχτες.
Στόν ούρανό μας
ξεπαγιάζει μά καρδιά σκυθρωπή
άτημέλητη
ξεριζωμένη απ' τά στήθια τού νησιού
κι είναι τ' άστέρια
ίδια μάτια τών νεκρών
πού ψηλαφούν
τό έπιτάφιο μοιρολόι.

ΝΑΣΟΣ ΦΛΟΓΑΣ

ΑΡΝΗΣΗ

Έρριξε ένα πέπλο στα χρόνια,
πού έζησε.
Τά σκέπασε με τη βαριά κάπα της λήθης
κι' είπε πως γ' αυτόν
δέν υπήρξε παρελθόν.
Ένα υπερκόσμο φώς τόν τύλιξε
στην Άρνησή του.
Άρνήθηκε την άμμο,
πού έκτισε τό σπίτι του.
Άρνήθηκε τό Ζάχαρι τών χειλιών του.
Έ ψυχή του έκλεισε,
σαν ένα λούλουδο,
μέσα στη νύχτα

και σκέπασε τό παρελθόν.
Τίς παλιές άγάπες
κι' ύστερα άνοιξε παρεθένα
να δεχτή τούς νέους θεούς
Γυμνώθηκε στο παρό να ντυθή
τά φροσάματα τού μέλλοντος.
Έ άρνησή του ήρθε
άπό τόν έλικό χορτασμό.
Ήταν ή άρνηση της άπογοήτευσης.
Κι' ή κατάφασή του προς την στέρεα
των ανθρώπινων θεώρηση.
Έ πορεία προς τό πνεύμα.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ

ΑΥΤΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΙΟΧΑΝΙ ΜΑΤΙΚΑΝΝΕΝ

Τὸ δειλινὸ ἦταν γαλανὸ σὰν καὶ τὸν οὐρανὸ τῶν εἴκοσι του χρόνων.

Γλυκεῖα ποῦ εἶναι τώρα ἡ ὥρα. Ὅμως μ' ἕνα ποτήρι δάκρυ στὸ χέρι μου πρέπει νὰ ἔρθω ἀπὸ τόσο μακριὰ νὰ σοῦ κρατήσω τὸ κεφάλι ὀρθό, πατέρα Φύλλανδέ, πατέρα τοῦ Γιοχάν Ματκaiήνεν τοῦ ἀγοριοῦ ποῦ ἔπεσε στὸ χῶμα τοῦ νησιοῦ μου. Ἡ καρδιά σου ἀπὸ τότε μὰ χαίνουσα πληγῆ στὸ στήθος σου ἐν' ἀσάγαστο παράπονο: «Σὰν κρίνω στήν πρώτη του ἀνθιση σὰς τὸν ἔσταιλα μου τὸν σκοτώσετε». Ἐμεῖ ποῦ τὸν ἔρριξαν ἀνθισε κιάλας τὸ αἷμα του ἔτσι θὰ ἔπρεπε ν' ἀρχίσω, ἔτσι θὰ ἔπρεπε μὰ ἔξω καλὰ πὼς σὲ κανένα λουλούδι δὲν στέκεσαι πιά, δὲν σταματᾶς σὲ κανένα τραγοῦδι. Εἶναι οἱ μέρες ποῦ στή χώρα σου ἡ φάκλα βγαίνει στὸν ἥλιο νὰ λιασθῆ καὶ ἐσὺ μὲ τὴν ἀσπρη σου φορεῖα, μὲ τὸν ἄσπρο σου σκούφο ἀπαρατήρητος τὴν πλησιάζεις. Φορωμένος τῆ θλίψη σου βαδίζεις βουλιάζοντας μὲς τὰ λυωμένα χιόνια τῆς ἀνοιξῆς. Σοῦ ἀπλώνω τὸ χέρι, ἡ ψυχὴ μου σοῦ δίνεται σὰν μὰ φηγούρα σὲ πόλα. Εἶχες ἐν' ἀγόρι καὶ μᾶς τὸ ἔστειλες εἶχες ἐν' ἀγόρι καὶ τὸ ἔσπρωξαμε στοὺς ματωμένους λόφους τοῦ Κιόνελλι καὶ μᾶς τὸ πήραμε μὲς' ἀπ' τὰ χέρια μας, εἶχες ἐν' ἀγόρι, ἀλήθεια, ποῦ βάδιζε ἀπλὸ καὶ γελαστὸ μὲς' τὰ γαλάζια του στοὺς δρόμους τῆς πατρίδας μου ποῦ πέρασαγ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα μου καὶ ἀνέμωζε ἀδελφικὰ τὸ χέρι του εἶχες ἐν' ἀγόρι ἡμερο σὰν τοὺς τάρανδους τῆς τούνδρας στὸ βόρειο τμήμα τῆς πατρίδας του δοκιμασμένο στὸ ψῆχος τοῦ ἀρκτικού μὰ καὶ στὸ σάουνα δίπλα στή λίμνη τοῦ χωριοῦ του στὰ χιόνια, ὡς ἀνέβαινε τῆς βόρειας Φύλλανδιας ἀσπρίζε σὰν ἀγιοθασιλης καὶ τὸ γέλιο του μὲς τὸ Ἐλσίνκι, μὲς τις σειρήνες τῶν παγοθραυστικῶν, μὲσα στις ἀνοιγμένες διόδους εἶχες ἕνα περιστέρι ἀγόρι ποῦ οἱ Τοῦρκοι τὸ σημάδεψαν πάνω ἀπ' τοὺς λόφους τῆς πατρίδας μου ὡς ἀνέμελα πετοῦσε.

Ὁ γιὸς σου σκοτώθηκε (ποιὰν ὥρα, ποῖα μέρα) στὸ νησι τῆς Κύπρος γιὰ τὴν εἰρήνη.

Σκοτώθηκε.

Τώρα κάθε προῖ ποῦ ἀνοίγεις τὰ μάτια νομίζεις πὼς βλέπεις τὰ χέρια του ξάνοικτα ν' ἀγκαλιάζουν τις τέσσερις ἄκρες τοῦ ὀρίζοντα. Τὰ μάτια του εἶναι δυὸ λίμνες ἀτάραχες. Ὁ οὐρανὸς τοῦ μετώπου τοῦ ἴδιο. Τὰ χεῖλη του ἕνα παράπονο ποῦ δὲν θὰ δοθῆ ποτὲ στοὺς ἀνθρώπους.

Τὸ στήθος του μόνο

πελώριο σὰν ἕνα ἀπαλλοτριωτο κτήμα τοῦ Κίρκου μὲ μὰ παπαρούνα στὸ βάθος ἐκεῖ, κατακόκκινη, ἴσως ἀπὸ αἷμα. Θέλεις νὰ τὴν φροντίσης — μὰ σάλα νερὸ ἔστω δάκρυ. Γυρίζεις ξεροβά, γυρίζεις δεξιὰ, πηδᾶς τὰ χανδάκια — πρέπει νὰ φθάσης. Ἡ φωνὴ σου μοῦ εἶναι μὲ ἀξέπεραστη μνήμη. Δὸς μου τὸ χέρι σου αὐτὸ τὸ λουλούδι στὸ στήθος του, αὐτὸ τὸ λουλούδι στὸ χῶμα τοῦ τόπου μου μᾶς εἶναι, πατέρα, μὰ θέση κοινὴ — παίζει ὁ πόλεμος μαζί μας, πηδᾶ ἀπὸ τὰ ξάνοικτα παραθύρια τῆς καρδιάς μας, κρύβεται στοὺς τριανταφυλλῶνες τῶν κήπων μας, κληνηᾶ τὰ παιδιὰ μας — ὁ πόλεμος μᾶς τὰ παίρνει, πατέρα.

Γιοχάνι, στέλλω γιὰ σὲ μιὰν ἀλυσίδα γιασεμί μισάνοικτο. Πάνω ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πάνω ἀπ' τις πατρίδες καὶ τὰ σύνορα πάντα θὰ μένη τὸ μῆμα σου ἕνα μαῦρο κρέπα

γύρω ἀπ' τὴν καρδιά μου

καὶ στὰ βάθη τῆς νύκτα καὶ πένθος. Φέρνω τὰ χέρια στὸ στόμα, ρέει ποτάμι τὸ αἷμα σου, πλημμυρίζει, χωράζει μιὰν πελώρια γραμμὴ στὸν ὀρίζοντα: —Γιοχάνι!... Γιοχάνι!... Γιο—χά—νι!... Τίποτε. Μόνο μὲσα στὸ χῶμα οἱ τυφλοπόντικες καὶ στίς ρωγμὲς ὁ ἀγέρας.

Τώρα ἐσὺ ἀναπαύεσαι στή σιωπῆ. Κι-ἐγὼ ποῦ ζῶ ἀκόμα μὲς' τὸν πόλεμο σοῦ στέλλω ἀπόψε κρύα νερὸ ἀπ' τὰ πηγάδια τῶν ἀγρῶν γιὰ τὸ φρουγμένο χῶμα τοῦ τάφου σου. Σοῦ στέλλω δυὸ πήχεις ὀλομέταξο ἀπὸ τοὺς ἀργαλειοὺς τοῦ τόπου μου νὰ σοῦ δροσίξῃ τὸ κτυπημένο στήθος καὶ γιὰ τὸ μέτωπο τριανταφυλλόνερο. Γιὰ τὰ μαλλιά σου ἕνα διαφνόκλωνο τῶν ρεματιῶν τοῦ Μαχαρά καὶ γιὰ τὰ χέρια σου στέλλω αὐτὸ τὸ ποίημα νὰ σάξῃ δρόσο τὴν αἰώνια θύμηση καὶ τὴν ἀγάπη. Τὸ εἶχα μονάκριβο σὰν ὅλα τὰ τραγοῦδια μου. Σοῦ τὸ χαρίζω νὰ σοῦ κρατᾶν συντροφιά στήν χώρα τοῦ θανάτου.

ΕΙΡΗΝΗ ΠΑΝΑΓΗ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΣΧΟΛΙΟ ΤΟΥ ΡΙΚ
ΤΗΣ 28 ΜΑΪΟΥ, 1964
ΔΙΑ ΤΟΝ ΑΓΓΛΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ

Ἡ ἐπ' αὐτοφώρῳ σύλληψις Ἕλλησι στρατιωτικοῦ, τοῦ Κέιθ Μάρλεϋ, μεταφέροντος εἰς τοὺς Τούρκους στασιαστὰς ὅπλα καὶ ἔγγραφον μεγάλης στρατιωτικῆς σημασίας ἀποδεικνύει καὶ εἰς τοὺς πλέον δυσπίστους ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἀντιληφθῆ ὁ μέσος ἄνθρωπος ἐν Κύπρῳ, ὅτι δηλαδὴ αἱ ἐν τῇ νήσῳ ἀγγλικαὶ δυνάμεις βοηθοῦν ὄχι μόνον ἀρνητικῶς, ἀλλὰ καὶ θετικῶς, θετικώτατα, τοὺς Τούρκους στασιαστὰς. Τοῦτο συνέβαινε καὶ ὅταν αἱ ἀγγλικά δυνάμεις εἶχον ἀναλάβει νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως εὐθὺς μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῶν ταρχῶν καὶ ὅταν βραδύτερον ἀπετέλεσαν τμήμα τῆς εἰρηνευτικῆς δυνάμεως τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Πολλοὶ εἶναι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι περιπτώσεις πλήρους ἀλληλεγγύης Ἕλλησι στρατιωτικῶν πρὸς τοὺς Τούρκους στασιαστὰς, ἀλλ' ἐξ ὧν τῶν γνωστῶν περιπτώσεων ἡ πλέον προσηλωτὴ εἶναι ἡ προχθεσινῆ, ὄχι μόνον διότι ὁ Ἕλλησι στρατιωτικὸς μετέφερε βραβέα ὅπλα, ἀλλὰ καὶ διότι ἐνήργει ἐπὶ τῇ βάσει καλῶς προετοιμασθέντος καὶ ἐπιμελῶς μελετηθέντος σχεδίου πρὸς παραπλάνησιν τῶν κυπριακῶν ἀρχῶν. Οὕτω, φέρων πολιτικὴν ἐνδυμνασίαν ἐχρησιμοποίησεν ἰδιωτικὸν αὐτοκίνητον, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐθεσε τὴν ἐπιγραφὴν «Τύπος», διὰ νὰ θεωρηθῆ ὡς δημοσιογράφος. Τοῦ αὐτοκινήτου ἐπέβαιναν ὄχι μόνον ἡ σύζυγός του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἡλικίας δέκα μηνῶν βρέφος τῶν. Ὁ Ἕλλησι οὗτος, ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ ἀπομακρύνῃ πᾶσαν ὑπόνοιαν περὶ τῆς ἐνόχου ἐνεργείας του δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκθέσῃ εἰς περιπέτειαν καὶ τὸ ἄθῶν βρέφος.

Ἀρκετοὶ εἶναι αἱ διὰ τὴν στάσιν τῶν Βρετανῶν ὑποβληθεῖσαι ὑπὸ τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως διαμαρτυρίαι καὶ ἐπομένως οὐδεμία ἐπιτρέπεται δικαιολογία ὅτι αἱ Βρετανικαὶ Ἀρχαὶ δὲν ἐγνώριζον τὰς ὑπερ τῶν Τούρκων στασιαστῶν δραστηριότητας τῶν Ἕλλησι στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ἀντιθέτως τὰ πράγματα ἐμφαίνουσι ὅτι πρόκειται περὶ ὀργανωμένης καὶ ὀλοπλεύρου συμπαραστάσεως πῶν Ἕλλησι πρὸς τοὺς Τούρκους στασιαστὰς. Ἐπὶ τὰς περιστάσεις ταύτας δέον νὰ κριθῆ ὡς πολὺ συζητημένη ἡ φράσις τοῦ Ἕλλησι Ἐσωτερικῶν καὶ Ἀμύνης κ. Γιωρκάτζη ὅτι «οἱ Ἕλλησι δὲν δύνανται πλέον νὰ ἀποτελοῦν ἐποικοδομητικὸν στοιχεῖον εἰς τὸν ρόλον τῆς ἐν

Κύπρῳ εἰρηνευτικῆς δυνάμεως τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν». Ἄλλ' ὁ κύριος Ἕλλησι πρὸς ἐπιδοκίμασιν: «Διποῦμαι — εἶπεν ὁ κ. Γιωρκάτζης — διότι οἱ Βρεττανοὶ ἀκολουθοῦν τακτικὴν, ἡ ὁποία οὐδόλως συμβάλλει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὁμαλότητος ἐν Κύπρῳ. Ἡ τακτικὴ αὕτη — προσέθεσεν ὁ κύριος Ἕλλησι — ὄχι μόνον δὲν ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀποβαίνει εἰς βάρος τῶν πραγματικῶν συμφερόντων τῶν ἰδιῶν τῶν Βρεταννῶν».

Ὡς γεγονός, οἱ Βρεττανοὶ καὶ μερικοὶ ἄλλοι πρέπει νὰ ἀντιληφθῶν ὅτι ἀδικούντες τὸν Κυπριακὸν Ἕλλησισμὸν στεροῦνται τῆς φιλίας καὶ ἐμπιστοσύνης ὄχι μόνον τῶν ὅπου γῆς Ἕλλησι, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν λαῶν οἱ ὅποιοι εἶτε ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἡπιστεύουσι εὐμενικῶς εἰς τὰς ἀρχαίας περὶ ἐλευθερίας ἀρχάς. Τὸ Κυπριακὸν ζήτημα εἶναι ἡ λυθία λίθος τῆς τιμότητος καὶ τῆς διεθνοῦς ἠθικῆς. Ἄς τὸ κατανοήσουν οἱ Ἕλλησι. Ἄς τὸ κατανοήσουν διὰ τὸ ἰδιῶν τῶν συμφέρον.

Καὶ πῶρα ἡ τραγικὴ εἰρωνεία. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο καὶ τοῖς τυφλοῖς δηλόν, ὅτι οἱ Ἕλλησι μεταφέρουσι ὅπλα εἰς τοὺς Τούρκους στασιαστὰς καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι λαμβάνουσι τακτικῶς ὅπλα ἐκ Τουρκίας καὶ ἐπίσης ἐνισχύονται διὰ στρατιωτικῶν ὁμάδων ἐκ Τουρκίας, ὁ ἐν Κύπρῳ Ἕλλησι Ἀρμιστῆς τῆς Ἕλλησι κ. Μπίσιπ καὶ ὁ Τούρκος πρεσβευτὴς κ. Ὀρζὸλ ἐπισκέπτοντο τὸν Ἕλλησι Ἐξωτερικῶν κ. Κυπριανοῦ καὶ προσέβαινον εἰς διάβημα ἐν σχέσει μετὰ τὴν διὰ νόμον ἴδρυσιν ἐθνοφρουρᾶς. Ἀλλὰ τί θέλει ἡ Ἕλλησι; Μήπως νὰ ἀφεθῆ ὁ Κυπριακὸς Ἕλλησισμὸς εἰς τὸ ἔλεος τῆς πλήρους ἀποδειχθείσης Ἕλλησιτοῦρκικῆς συμπαιγνίας; Καὶ τί θέλει ἡ Τουρκία; Μήπως νὰ ἐτοιμάσωμεν ἀψίδας ὑπὸ τὰς ὁποίας νὰ διέλθουν αἱ ἔνοπλοι δυνάμεις τῆς πού καθημερινῶς ἀπειλεῖ ὅτι θὰ στελεῖ διὰ νὰ κατακτῆσιν τὸν τόπον μας; Ὀχι, ἔντιμοι κύριοι. Ἡ Κύπρος εἶναι πολὺ μικρὰ διὰ μίαν τόσο μεγάλην ἀτίμωσιν. Ἐάν ὑποστώμεν ἐπιθεσίν, θὰ πολεμῶμεν. Ἐπιβίβωμεν ὅτι τελικῶς οἱ ἐπίδοξοι ἐπιδρομῆς θὰ μεταβάλουν σκέψεις, ἀλλ' εἶναι ἐθνικὸν καθήκον νὰ προετοιμαζώμεθα διὰ πᾶν ἐνδεόμενον, ἀφοῦ ἐκείνοι, οἱ ὅποιοι διὰ μάλα ἀπλῆς κινήσεως τοῦ μικροῦ τῶν δακτύλου ἡδύναμιτο νὰ ματαιώσουν ἅπαξ καὶ διὰ παντὸς τὰ ἐπιδρομικὰ σχέδια τῆς Τουρκίας, διαμαρτύρονται ὄχι διὰ τὰ ἐπιδρομικὰ ταῦτα σχέδια, ἀλλὰ διότι ὁ Κυπριακὸς Ἕλλησισμὸς, ἀπειλούμενος συνεχῶς, ἐτοιμάζε-

ταί να υπερασπίση τὸ πάτριον ἔδαφος. Σαφέστατα ὠμίλησε χθὲς ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν κ. Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς δημοσιογράφους μετὰ τὰς ἐπισκέψεις τῶν κυρίων Μπίσιου καὶ Ὁζκόλ: «Ἡ Κυβέρνησις τῆς Δημοκρατίας — ἐτόνισεν ὁ κ. Κυπριανοῦ — θὰ ἐθεώρει περιττὴν τὴν σύστασιν οἰασθήποτε δυνάμεως, ἐὰν δὲν ἐξεδηλοῦτο ἀπειλὴ ἐπιδρομῆς κατὰ τῆς Κύπρου. Ἐφ' ὅσον ὅμως ὑφίσταται τοιαύτη ἀπειλὴ, ἡ Κυπριακὴ Κυβέρνησις, ἥτις φέρει τὴν εὐθύνην διὰ τὴν περιφρούρησιν τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς νήσου ἔχει ἀναφαίρετον δικαίωμα νὰ προβῇ εἰς τὴν λήψιν ὧτων τῶν ἀπαραιτήτων μέτρων διὰ τὴν ἀμυνάν της».

Ἡ περὶ τῆς ἐθνοφρουρᾶς νομοθεσία περιλαμβάνει καὶ τὸν ὄρκον τοῦ Ἐθνοφρουροῦ. Ἀλλὰ τὸν ἴδιον ὄρκον δίδουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου, εἴτε ἀνήκουν εἴτε ὄχι εἰς τὴν ἐθνοφρουράν, εἴτε εἶναι ἄνδρες, ἢ γυναῖκες, παιδῖα ἢ γέροντες: Ὁρκιζόμεθα πίστιν εἰς τὴν Πατρίδα καὶ σεβασμὸν πρὸς ὅλους τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ ὅτι πιστῶς θὰ ὑπηρετήσωμεν ταύτην».

I. ΣΤ. ΜΑΡΚΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΔΩΡΕΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Ὁ κ. Εὐστάθιος Λαγάκος, Σύμβουλος τῆς Β. Πρεσβείας Ἑλλάδος, ἀπέστειλε, ὡς προσωπικὴν δωρεάν του, εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν Ἀκαδημίαν σειρὰν 14 ὡραιότατων ἑλληνικῶν πινάκων. Τὴν δωρεάν του ὁ κ. Λαγάκος συνώδευσε μὲ ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«Ἀγαπητέ μου κ. Βράχα»,

Ἀπὸ καιροῦ αἰσθάνομαι ἔντονα τὴν ψυχικὴν ἀνάγκη νὰ ἐκδηλώσω μὲ κάποιο τρόπο, τὴ βαθειά μου ἀγάπη καὶ στοργὴ γιὰ τὴ Σχολὴ σας. Στὸ ἀκτινοβόλο καὶ φιλόξενο αὐτὸ πνευματικὸ Ἰδρυμα ἔζησα πολλές ἑλληνικὰς στιγμὰς, ποὺ τίς θυμᾶμαι μὲ ἰδιαίτηρὴ συγκίνησιν.

Τώρα ποὺ πλησιάζει τὸ κυπριακὸ μου τέλος, ἐσκέφθηκα νὰ πλασιώσω λίγες μορφὰς καὶ χροῶμα ἀπὸ τὸ Ἄστυ καὶ νὰ τὰ στείλω στὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία, σὰν ἕνα ἐλάχιστο ἀπεχαιρετιστήριον δῶρο.

Σὰς παρακαλῶ νὰ τὰ δεχθῆτε καὶ ἐλπίζω νὰ ἐπιτρέψετε νὰ στολίσουν κάποια ἀπὸ τίς αἰθούσας τῆς Σχολῆς».

Μὲ πολλὴ φιλία,

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΛΑΓΑΚΟΣ

Φίλε κ. Λαγάκο,

Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐκφράσω μὲ λόγια τὴ συγκίνησιν τῶν συναδέλφων μου, τῶν σπουδαστῶν μας καὶ ἐμοῦ γιὰ τὴν τόσο εὐγενικὴ καὶ μαζὺ τόσο συμβολικὴ δωρεάν σας στὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία. Αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸ φῶς ποὺ θὰ σκορπίσουν μέσ' ἀπὸ τὴν Αἴθουσα Τελετῶν τῆς Σχολῆς καὶ πάνα ἀπὸ τίς συνειδήσεις ὄλων μας οἱ 14 πίνακες — ἕνα φῶς ποὺ τόσο

εὐεργετικὸ νόθημα πάντα οἱ πάντες νὰ ἀκτινοβολῇ ἡ δική σας ἑλληνοκράτη παρουσία — θὰ καταυγάζη πρὸ σαφῆ καὶ πρὸ αἰθριοῦ τὸν μεγάλο ἔθνικὸ σκοπὸ μας.

Μπορῶ νὰ σὰς ἐκμυστηρευθῶ καί; Ὅλοι σὰς βλέπαμε σὰν ἐνωστικῶς τῆς ὡραιότερης καὶ ἀνθρωπινότερης Ἑλλάδας καὶ σὰς νόθημα σὰν πολ' ἴτιμο ἔρεισμα πίστης γι' αὐτὸ ποὺ ὀλόψυχα ἀγωνιζόμεσθε. Ἔτσι, ἡ ἀποχώρησις σας ἀπὸ τὴν Κύπρο — καὶ δὴ αὐτὲς τίς κρίσιμες ὥρες — θὰ μᾶς γίνῃ ὅσο τίποτε ἄλλο αἰσθητῆ. Βεβαιωθῆτε, ὅμως, ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῆς ἀγάπης σας θὰ εἶναι πάντα γιὰ τὴν Σχολὴ αὐτῆς σταθερὴ πρόκλησις ἑλληνικῆς Ἀρετῆς.

Ἐλπίζω πὸς θὰ μποροῦσαμε νὰ ὑπολογίζωμε πὸς πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησίν σας θάχωμε, σὰν φίλοι καὶ σὰν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία, τὴ χαρὰ νὰ εἰποῦμε τὸ «χαίρετε» καὶ ἀπὸ κοντά.

Μὲ τίς καλύτερες εὐχὰς, καὶ

Μὲ βαθύτατη ἐκτίμησιν

ΦΡΙΞΟΣ Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Ἀγαπητέ μου Κε Χρυσάνθη,

Στὸ Φιλολογικὸ σημείωμά μου στὸ τελευταῖο τεῦχος τῆς Πνευματικῆς Κύπρου θὰ εἶχα νὰ προσθέσω καὶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο ἀπὸ τίς ἑξιτίδες τοῦ Δισχύλου:

Κυσὶν δ' εἶπειθ, ἔλωρ καταχωρίους
ὄφρ' ἵσι δ' εἴπνον οἶκ' ἀνάνομαι πέλαν,
ποὺ εἶναι μιὰ ἀκόμα ἰσχυρὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ὁρθότητα τῆς γραφῆς στὸν Ὅμηρον (Ἰλ. Α, 5)
«αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεύχε κύνεσαι
οἰωνοῖσί τε δαῖτα»

Ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο (Η, σ. 347 ε) εἶναι γνωστὸ πόσο ὁ Δισχύλος ἔνωθε τὸ χρέος του πρὸς τὸν ἑπικὸ ποιητῆ, ὥστε νὰ ὀνομάζει τίς τραγωδίαι του Τεμάχια τῶν Ὀμήρου μεγάλων δειπνῶν.

5.6.1964

Φιλικά,

Κ. Α. ΠΙΛΛΑΒΑΚΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ

ΕΛΕΝΗ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Ἡ πανελλήνια ἀνταπόκρισις στὸ μεγάλο αἷτημα τῆς Κύπρου ὑπῆρξε εὐρύτατη καὶ συγκινητικώτατη. Καὶ δὲν μετριέται ἡ ἀνταπόκρισις μόνο μὲ τὸ χροῖμα μετριέται καὶ μὲ τὸ πνεῦμα.

Ἐχομε στὴ διάθεσίν μας ἐπιστολὰς, κείμενα, δηλώσεις, ποὺ μιλοῦν περὶτρικα γιὰ τὸ πόσο θεσμὰ τὸ ζήτημα τῆς Κύπρου ἀναμοῦζεται ἀπὸ ὁμάδες καὶ άτομα τῶν ὅπου γῆς Ἑλλήνων.

Ἐνα οὐσιαστικὸ παρὸν ὑπῆρξε ἡ αὐτόβουλη ἀνταπόκρισις τῆς Ἑλένης Καζαντζάκη, συζύγου τοῦ μεγάλου νεοέλληνα Νίκου Καζαντζάκη. Ἀπέστειλε κείμενα τοῦ ἀντρα της, δικές της διαμαρτυρίες καὶ τέθηκε πνευματικῶς καὶ ὕλικῶς στὴ διάθεσιν τοῦ κυπριακοῦ ἀγώνα. Τὸ περιοδικὸ μας «Πνευματικὴ Κύπρος» στὸ προσεχές του τεῦχος ἐτοιμάζει μεταξὺ τῶν ἄλλων

κειμένων και τὰ τῆς Ἑλένης Καζαντζάκη.

Καὶ πὼς νὰ μὴ συμπεριλάβουμε στὶς σελίδες μας ὁμολογίες τῆς σάν αὐτές: «Εἶναι γιὰ μᾶς ὅλους τοὺς Ἕλληνες ὄχι μονάχα μεγάλη τιμὴ ἀλλὰ καὶ καθήκον νὰ ἀντικριθῶμε τὸν ἀγῶνα σας καὶ ὅσο μπορούμε, νὰ βοηθοῦμε, ν' ἀκουστή ἐπιτέλους σ' αὐτὸν τὸν ἀτιμο κόσμο, ἡ φωνὴ τῆς Κύπρου». (Γράμμα 14 Ἀπρ. 1964) — «Δὲν ξέρω τί νιώθω. Μόνο ἔνα: "Ἄν εἴμουν γερὴ κ' ὄχι ἄρρωστη, ἂν εἴμουν νέα κ' ὄχι παλιόγρη, ἂν εἴμουν ἄντρας κ' ὄχι γυναῖκα θάρχομαι νὰ ζήσω ἢ νὰ πεθῶνω μαζί σας». (Γράμμα 1 Μαΐου 1964).

Ἀπὸ ἕνα γράμμα τῆς Ἑλένης μαθαίνουμε πὼς ὁ Καζαντζάκης δημοσίευε κάτι γιὰ τὴν Κύπρο. Γράφει: «Ξέρω πὼς ὁ Νίκος ἔχει γράψει ἕνα ἄρθρο γιὰ τὴν Κύπρο ποὺ δημοσιεύτηκε ὅσο ζούσε, σὲ κάποια ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα...» (Γράμμα 1 Μαΐου 1964).

Συνεπῶς τ' ὄχι κατέχουμε εἶναι καὶ ἀρκετὰ χρήσιμο γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία, γι' αὐτὸ εἶναι ὑποχρέωσή μας νὰ τὸ δώσουμε στὴ δημοσιότητα.

ΔΥΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΕΩΣ

Ἡ σημασία τῆς τηλεοράσεως τόσον ὡς μέσου μαζικῆς διαφωτίσεως, ὅσο καὶ ὡς ἄριστου μορφωτικοῦ (ὅταν καταλλήλως χρησιμοποιεῖται) ἀρχισε πᾶ νὰ φαίνεται κ' ἐδῶ στὴν Κύπρο. (Δὲν ἔχει σκοπὸ τὸ σχόλιό μας νὰ συζητήσῃ τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τῆς τηλεοράσεως). Δυὸ προγράμματα τῆς Τηλεοράσεως τοῦ ΡΙΚ ἐξυπηρετοῦν σαφῶς τὸν συνδυασμὸ «διαφώτιση — μόρφωση». Αὐτὰ τὰ δυὸ προγράμματα εἶναι τὸ «Ἀπαντήστε, παιδιά» καὶ οἱ ἐπιδείξεις μουσικῆς καὶ χοροῦ τῶν Ὁδῶν καὶ Σχολείων μας.

Στὸ πρῶτο δίνονται εὐκαιρίες στὰ παιδιά τῶν δημοτικῶν νὰ συναγωνιστοῦν στὸ στίβο τῶν γνώσεων. Δὲν εἶναι μόνο ἡ κρίση, τὸ ἀκόνισμα τοῦ μυαλοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώση, πὸ βαίνει παράλληλα, ὁ σκοπὸς κὶ ἡ ἐπιδίωξη τῆς πρὸ δημοκρατικῆς μας ἐκδηλώσεως, τῆς δημοτικῆς μας παιδείας. Ἐπὶ πλέον, τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ξυπνᾷ μικρὸς φιλοδοξίες, δημιουργεῖ τὴν εὐγενῆ ἀμιλλα ὄχι μόνο στὸν ἀτομικὸ τομέα ἀλλὰ στὴν ομάδα ὅπως εἶναι τὸ σχολεῖο. Τὸ παράδοξο εἶναι πὼς ἡ ὥρα αὐτὴ δὲν ἐλκύει ἀποκλειστικὰ τὸν μαθητόκοσμο, ἀλλὰ καὶ τοὺς μεγαλύτερους, ἰδίως τοὺς γονιοὺς, καὶ πιθανὸ νὰ τοὺς ξυπνᾷ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐπιβλέπουν τὰ παιδιά τους καὶ νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς σχολικὲς τους ἐπιδόσεις.

Στὸ δεύτερο πρόγραμμα ἐκπληρώνεται ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς σκοποὺς τῆς ἀπασχολήσεως μὲ τὴν τέχνη: ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸ κοινὸ καὶ ὅταν δημιουργῆς καὶ ὅταν ἐρμηνεύς μὲ δημιουργία. Ἀσφαλῶς ἡ μουσικὴ μόρφωση καὶ ἡ ἐκμάθηση χοροῦ βασικά ἐξυπηρετεῖ τὸ ἄτομο ὡς μόρφωση καὶ ὡς μέσον διχετεύσεως κάποιων ψυχικῶν παλμῶν, ἰδίως στὰ χρόνια τῆς

ἐφηβείας (ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ) δρώντας καὶ προφυλακτικά. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραγνωριστῇ ὁ κοινωνικὸς παράγοντας ποὺ ἱκανοποιεῖται μόνον ὅταν ἐπικοινωνῆς μὲ τὸν συνανθρώπό σου. Ἡ ἐμφάνιση δηλαδὴ μπροστὰ στὸ κοινὸ εἶναι μιὰ χειροπιαστὴ ἱκανοποίηση τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Ἡ τηλεόραση μὲ τὰ δυὸ αὐτὰ προγράμματα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὶς συνειδητὲς ἢ ὑποσυνειδητὲς ἀπαιτήσεις τοῦ κυπριακοῦ κοινού. Ἐγινε βῆμα πᾶ τοῦ μαθητικοῦ κόσμου γιὰ τὸν μαθητικὸ κόσμο καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἐνήλικες.

N I Z I A H

Τῶχω παρατηρήσει ἀπὸ χρόνια πὼς ὁ ἰσπανόγλωσσος κόσμος (Ἰσπανία καὶ Λατινικὴ Ἀμερικὴ) παρουσιάζει ἕνα ὄρασμα ποιήσεως. Εἶναι καταπληκτικὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν περιοδικῶν ποιήσεως σ' αὐτὸν κ' αὐξάνει κάθε τόσο. Ἡ ἐμφάνιση τῶν περιοδικῶν αὐτῶν κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ συνήθους σ' ἐμᾶς τύπου καὶ κάποιων νέων καὶ παραδόξων τύπων μὲ γούστο πολὺ ξένο ἀπὸ τὸ δικό μας καὶ τὸ συνηθισμένο εὐρωπαϊκὸ γενικῶς. Καὶ φαίνεται πὼς οἱ τέτοιες εἰδικὲς περιοδικὲς ἐκδόσεις θάχουν ἱκανοποιητικὴ κυκλοφορία ἢ κάποια ὑποστήριξη ὁποιασδήποτε μορφῆς γιὰ νὰ μπορούν ν' ἀριθμοῦν ἀρκετὰ τεύχη καὶ τόμους. Τὸ περιεχόμενό τους ἀνήκει σὲ ὅλους τοὺς —ισμοὺς: ἀπὸ τὸ κλασσικὸ τῆς παρνασιατικῆς σχολῆς συννέτο ὡς τὰ σημερινὰ τολμηρὰ κατασκευάσματα, ἀσφαλῶς μὲ ποικιλὴ διαβάθμιση ἐπιτυχίας.

Τελευταίως πῆρα τὸ πρῶτο τεύχος ἐνὸς καινούριου περιοδικοῦ ποιήσεως ἀπὸ τὸ Quinto τοῦ Ἰσημερινοῦ. Τὸ περιοδικὸ ἔχει τίτλο "Niziah" (Revista poética ecuatorialiana) καὶ διευθύνεται ἀπὸ τοὺς Fr. Araujo Sanchez καὶ τὸν Ern. Alban Gomez. (Τὸν πρῶτο τὸν γνωρίζω σάν ποιητὴ τοῦ βιβλίου Notas para Elias). Τὸ νέο στὸ περιοδικὸ αὐτὸ βραίσκεται στὴν ἐμφάνισή του: ἀποτελεῖται ἀπὸ διαφόρου χρώματος χαρτόνια ὀρθογώνια στὸ 16ον πάνω στὰ ὁποῖα εἶναι κολλημένα τὰ τυπωμένα σὲ ἄσπρο χαρτὶ ποιήματα, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται στὶς ὑδατογραφίες.

Γιὰ τὴν ποιητικὴ του ποιότητα λίγα μποροῦ νὰ πῶ, γιατί δὲ μοῦ εἶναι πολὺ γνωστοὶ οἱ συγγραφεῖς τοῦ Ἰσημερινοῦ, μήτε διαβάσω καμμιά σχετικὴ μελέτη γι' αὐτοὺς. Ὡστόσο θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ μεταφέρω ἐδῶ μεταφρασμένα στὴ γλῶσσα μας λίγα δείγματα παρμένα στὴν τύχη ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ.

A Y P I O

τοῦ R. Velasco Garcés

Ὅταν θὰ πέσουν αἴριο τὰ πουλιὰ
θᾶχουνε πέσει τὰ στερνὰ τὰ φύλλα
πάνω στὰ βλέμματά μας.

Κοίτα τὸ βράδυ
 πού πέφτουνε τὰ φύλλα...
 αὔριο τὰ μάτια μας,
 κάποια στιγμή θάχουνε πέσει.

ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑ

τοῦ Alf Barrera Valverde

Σκορπάει ἡ φωνή σὲ σούσουρο : χειμώνας
 εἶναι.
 Πέφτει τὸ κάρβουνο στὴ στάχτη του: ὕπνος
 εἶναι.
 Τί συλλογίζομαι ρωτᾶνε: δὲν τὸ λέγω.
 Ἄκόμα πῶς ὑπάρχουνε πιστεύουν: τοῦτο
 εἶναι σίγουρο.

Τ Ε Ρ Μ Α

τοῦ C. Davila Andrade

Ποῦ θὲ νὰ πάη ἐτούτη
 ὅταν οἱ σκιές στὸ σπίτι
 μόνο ἀπομείνουν;

Κάποια φορὰ θὰ πάη ὡς μὲς τὸν ἑαυτὸ της;

Ἦ

Στὴν ἄβυσσο θὰ πάη τῆς ὑπαρξῆς της;

Ἦχι

Αὐτὴ δὲν εἶναι μόνη
 ὅταν πηγαίνει πρὸς τὸ Τίποτε.
 Ἄν ξεκινήση τώρα μόνη,
 αὔριο πῶς μόνη θὰ ἐπιστρέψῃ
 γιατί εἶναι σίγουρα ἔρμη.

Πῆρα τὰ τρία αὐτὰ ποιήματα στὴν τύχη καὶ
 γιατί εἶναι καὶ λιγότερα γιὰ νὰ ἐξοικονομηθῇ
 χῶρος. Ἐξάλλου μ' ἕνα σχόλιο νύξεις προβάλλο-
 νται γιὰ νὰ κεντριθοῦν περιέργειες. Ἦ ἐνη-
 μέρωση μὲ δυὸ γραμμὲς δὲν γίνεται.

Η «ΠΡΟΣΜΑΡΤΥΡΙΑ» ΤΟΥ ΓΛΑΥΚΟΥ ΑΛΙΘΕΡΣΗ

Ὁ Γλαῦκος Ἀλιθέρηςς μήτε πολιτεύεται μή-
 τε πολιτικολογεῖ, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει στὴν
 πρώτη ἐκδοση (1958) τῆς συλλογῆς του «Προσ-
 μαρτυρία», πὺ τὴ δίνει σὲ τελικὴ μορφή τὸ πε-
 ριοδικὸ μας σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος. Σ' ἂν ποιητῆς
 «αἰσθάνεται» καὶ «ἐκφράζει» μὲ εἰλικρίνεια τὸν
 ἀγνόητο ἑαυτὸ του, τὸν «ποιητικὸ». Οἱ στίχοι
 του εἶναι ἡ μαρτυρία στὰ ἡρωϊκά μας ἐκεῖνα
 χρόνια τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγώνα 1955—
 59, ἐνὸς ἀγώνα πὺ τώρα μπορούμε νὰ τὸν ἐκ-
 τιμήσουμε γιὰ τὸν ὑπέροχο ρωμαντισμὸ του καὶ
 τὸ ἰδεώδες του.

Ἦ «Προσμαρτυρία» (Ἀλεξάντρεια 1958)
 ἐξαντλήθηκε ἑνωρὶς καὶ εἶναι γνωστὴ κυρίως
 ἔξω ἀπὸ τὴν Κύπρο. Δὲ νομίζω πῶς τὸ κυπρια-

κὸ κοινὸ θὰ πρέπει ν' ἀρκεστῇ στὶς ἐδῶ κ' ἐ-
 κεί ἄλλες ἀναφορὲς σ' αὐτήν, ἢ ἴσως στὴ δη-
 μοσίευση ἀποσπασματικῶν στίχων, πὺ, ὅσο κ'
 ἂν εἶναι διαλεχτοί, δὲν μπορούν νὰ δώσουνε
 τὸ ὅλο πνεῦμα τῆς. Ἦ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο
 ἢ «Πνευματικὴ Κύπρος» ἀνέλαβε μὲ ἰδιαίτερη
 χαρὰ τὴν ἀναδημοσίευση στὶς σελίδες τῆς τοῦ
 ὅλου ἔργου μὲ κάποιες ἀπὸ μέρους τοῦ ποιητῆ
 διορθώσεις.

Ὁ Γλαῦκος Ἀλιθέρηςς πολὺ ὀρθὰ θεωρεῖ-
 ται ἀπὸ τοὺς κατατοπισμένους ἐρευνητῆς τῆς
 κυπριακῆς λογοτεχνίας ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς γε-
 νάρχεις τῆς σύγχρονης κυπριακῆς ποίησης.
 Μπορεῖ νὰ ἔζησε τὸ βίον του στὴ κοσμοπολίτι-
 σα τότε Ἀλεξάντρεια. Τὸ κυπριακὸ πνεῦμα, τὸ
 κυπριακὸ τοπιεῖο κ' αἰσθημα βασιλεύει σὲ ὅλο
 του τὸ ἔργο. Ἐξάλλου, τὸ ταχτικὸ παρόν του
 μὲς τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ
 Γράμματα» τὸν ἔδενε στενά μὲ τὴν ἱστορία τῶν
 γραμμάτων ἐδῶ στὸ ἀπομονωμένο κ' ὑπόδο-
 λο τότε νησί μας. Γιὰ μένα δυὸ εἶναι τὰ χα-
 ριστηριστικὰ του ἔργα: τὸ ἔμμετρο δρᾶμα
 «Ἀροδαφνοῦσα» καὶ ἡ συλλογὴ στίχων «Προσ-
 μαρτυρία». Καὶ στὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα ἡ Κύπρος
 ἀποτελεῖ τὸν πυρήνα. Εἰδικὰ στὸ δεύτερο, τὴν
 «Προσμαρτυρία», ἡ Ἑλλάδα κρατᾶει τὸ χέρι
 τοῦ νησιοῦ καὶ ὀδηγεῖ. Κ' ὅπου Ἑλλάδα ὅλα
 τ' ἄλλα εἶναι ἀσήμαντες ὑπάρξεις.

Κ. ΧΡΥΣΙΑΝΘΗΣ

Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΡΟΥΣΣΕΛ

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Λουὶ Ρουσσέλ, καθηγητῆ
 τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας στὸ
 Πανεπιστήμιο τοῦ Μομπελιέ, γιὰ τὸν ἀγώνα
 μας γιὰ ἔθνικὴ ἀνεξαρτησία κ' ἐπιβίωση, πὺ
 ἐκδηλώθηκε μὲ τὴν ἐπιστολὴ καὶ τὸ ποιήμα
 του, πὺ δημοσιεύθηκαν στὴν «Πνευματικὴ Κύ-
 προς» κ' ἄλλου, μὺ ἔθηκε παλαιότερες περι-
 πτώσεις ἐκδηλώσεως τοῦ φιλελληνισμοῦ του.

Ὁ Λουὶ Ρουσσέλ ἦταν ἀνεκαθεν φιλέλληνας,
 μὲ τὴν οὐσιαστικὴ σημασία τῆς λέξης. Θαυμα-
 στῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, εἶχε
 ἐπεκτείνει τὸ θαυμασμὸ του καὶ τὴν ἀγάπη του
 καὶ στὶς νεώτερες ἐπιτεύξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ
 πνεύματος. Μελέτησε τὴ Βυζαντινὴ καὶ μεσαι-
 νικὴ μας λογοτεχνία καθὼς καὶ τὴ δημοτικὴ
 μας ποίηση, πὺ τὸν ὠδήγησαν ἐξελικτικὰ νὰ
 ἐκτιμήσῃ τὴν ἐπίδραση τῆς παράδοσης πάνω
 στὴ νέα μας λογοτεχνία καὶ νὰ τὴν παρακολου-
 θῆσῃ μὲ μοναδικὴ στοργὴ σὲ κάθε τῆς βῆμα.

Ὁ σοφὸς Ἑλληνοστῆς, ἐκτὸς πὺ δίδασκε
 στὸ Πανεπιστήμιο τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ
 φιλολογία, ἐξέδιδε γιὰ χρόνια, ἔξοδεύοντας ἀπ'
 τὸ πενυχρὸ του βαλάντιο, τὸ περιοδικὸ «Libre»,
 εἰδικὰ γιὰ τὴν παρακολούθηση τοῦ νεοελλη-
 νικοῦ βιβλίου καὶ πολλοὶ ἀπ' τοὺς σημερινούς λο-
 γοτέχνες μας θὰ θυμοῦνται πάντα μ' εὐγνωμο-
 σὴν τὴν ἐπιχοδομητικὴν του καθοδήγηση.

Τὴν Κύπρο τὸν ἀγκοῦσε ἰδιαίτερως ὁ κ.
 Ρουσσέλ. Τὸ Πάσχα τοῦ 1932, ἔπιπλῶνον-
 τας παλιὰ του σφοδρὴ ἐπιθυμία, τὴν ἐπισκέ-

φθηνε, κατά τή διάρκεια μᾶς τουριστικῆς ἐκδρομῆς μέ τό ὑπερωκεάνειο «Πατρῆς Π» κ' εἶχα τότε τήν τιμῆ νά τόν ὑποδεχθῶ στήν Ἀμμόχωστο καί νά τόν ξεναγήσω. Μόλις εἶχαν περάσει λίγοι μῆνες ἀπ' τήν Κυπριακή ἐπανάσταση τοῦ 1931 κ' ἡ τρομοκρατία τῆς Βρετανικῆς Ἀποικιοκρατίας ἀργίαζε. Ἀπλῆστα τότε μέ ρωτοῦσε νά μάθῃ τὰ καθέκαστα κ' ἐξέφραζε ἄφοβα τόν ἀποτροσιασμό του γιά τίς Ἀγγλικές κατασέσεις. Μοῦμειναν δέ ἀξέχαστα τὰ ἐπιγραμματικά λόγια πού ἀκούσα ἀπ' τό στόμα του, σάν τοῦπα — κοιτάζοντας μέ νοσταλγία τήν Ἑλληνική σημαία πού κυμάτιζε στήν πρύμνη τοῦ «Πατρῆς Π» — πῶς οἱ Βρεττανοί μᾶς ἀπαγόρευσαν νά ὑψώνουμε, καί νά κατέχομε ἀκόμη, Ἑλληνικές σημαίες: «Ποιός θά ἐμποδίσει τ' ἄσπρα συννεφάκια στό γαλάζιο οὐρανό καί τοὺς ἄσπρους ἀφρούς τῆς γαλάζιας θάλασσας νά προβάλλουνε πάντα μπροστά σας τήν Ἑλληνική σημαία; Νά τὰ κοιτάξετε αὐτά καί νά ἐμπνέεσθε στόν ἀγῶνα σας».

Αὐτά τὰ λόγια τοῦ σοφοῦ καθηγητῆ τῆ ἐπαναλάβαινα συχνά στοὺς μαθητές μου ὅσο καιρό κρατοῦσε ἡ Βρετανική τρομοκρατία, δηλαδή ὡς στό 1940, πού ἡ Ἑλλάδα βγήκε στόν πόλεμο μαζί μέ τοὺς συμμάχους (!) ἐναντία στό φασισμό καί στό ναζισμό τοῦ Μουσσολίνι καί τοῦ Χίτλερ.

Α. ΠΕΡΝΑΡΗΣ

Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΕΝΟΧΗ

Προεκάλεσε βαθεῖαν αἰσθησιν εἰς πῆν δημοσίαν γνώμην, ἡ ἀποκάλυψις, ὅτι αἱ ἐν Κύπρῳ ἀγγλικαὶ στρατιωτικαὶ ὑπηρεσίαι ἀνεφοδιάζον με ὀπλισμὸν τοὺς Τουρκοκυπρίους ἀντάρτας, τοὺς καθοδηγοῦν καί τοὺς ἐνθαροῦνον. Ἔπνοιαι περὶ τῆς τοιαύτης τακτικῆς τῶν Βρετανῶν εἶχον κατ' ἐπανάληψιν διατυπωθῆ, ἀλλὰ μόλις προχθὲς παρεσχέθησαν ἀπταλ ἀποδείξεις. Καί ναι μὲν οἱ Βρεττανοὶ ἐπισημοὶ ἔσπευσαν νά δηλώσουν ἄγνοιαν, ἀλλ' εἶναι πασίγνωστον, ὅτι, κατὰ παλαιὰν παράδοσιν, οἱ Ἀγγλοὶ ἐγκαταλείπουν τοὺς πράκτοράς των εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ πράκτορές των ἀποδέχονται τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτὴν ἀδιαμαρτυρητῶς. Δυστυχῶς, δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἀγγλικαὶ μυστικαὶ ὑπηρεσίαι παίζουν διπλὸ παίγνιδι εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον. Ἀνεξαορτήτως τοῦ ὅτι αὐταὶ ἐφωδίασαν τοὺς κομμουνιστάς κατὰ τὴν Κατοχὴν, καί μετὰ τὴν Βάρκιζαν τοὺς ἔδωσαν ὄπλα, διὰ νά ἐκτελέσουν τὸν «δεύτερον γύρον» των, οἱ Βρεττανοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού ἐνεθάρρουναν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν ἐπίθεσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τῆς Σμύρνης, πὸ 1955 καί οἱ ἴδιοι, ἐνῶ ἐνέπλεξαν τὸν κ. Μακάριον εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς τροποποιήσεως τοῦ Συντάγματος, ἐνίσχουν ἤδη ποικιλοτρόπως τοὺς Τουρκοκυπρίους συμμορίτας. Ἀλλὰ καί δι' ὄρισμένα πολιτικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐσημειώθησαν εἰς πῆν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1963, δὲν εἶναι ἀνεύθυνος ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Εἰλικρινῶς, ἐν

τούτοις, δὲν δυνάμεθα νά κατανοήσωμεν τοὺς ἀπωτέρους τῆς σκοποῦς καί ὡς πρὸς τὸ Κυπριακὸν καί ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως ἀντιλαμβανόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐπιθυμεῖ νά ἐπανακτήσῃ τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἀπώλεσεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ἀμφιβάλλομεν, ὅμως, ἐὰν ὑπερμεσοῦντος τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰῶνος ἔχει ἐπιλέξει τὰ καλύτερα μέσα τὰ ὁποῖα, βεβαίως, δὲν εἶναι τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Καί εἶναι κρῖμα, ὅτι οἱ Βρεττανοὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον κατακτήσει τὴν καρδίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μετέρχονται μεθόδους πού ἀνοίγουν εὐρὴ χάσμα μεταξὺ αὐτῶν καί ἡμῶν. Ὅσοι Ἕλληνες — καί δὲν εἶναι ὀλίγοι — ἀντιλαμβάνονται τὴν κοινότητα τῶν ἑλληνικῶν καί τῶν βρετανικῶν συμφερόντων καί τὰς πολλὰς ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν δύο λαῶν αἰσθάνονται αὐτὴν τὴν στιγμὴν βαθυτάτην ἀγανάκτησιν διὰ τὴν ἀνόητον πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας, τὸ κορόμφωμα τῆς ὁποίας ἐσημειώθη κατ' αὐτὰς μέ τὴν ἀποκάλυψιν, ὅτι οὐσιαστικῶς ἔνοχος τῆς αἱματοχυσίας καί τῆς παρασχῆς τῆς Κύπρου εἶναι αὐτὴ αὕτῃ ἡ βρετανικὴ Κυβέρνησις.

Ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Καθημερινὴ» 21 Μαΐου 1964.

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Κώστα Μόντη: Κλειστὲς Πόρτες, Λευκωσία, 1964.

Δυσκὸ χρονικὸ τοῦ Ἀγῶνα μας θά τῶλεγα (καί νομίζω πῶς δὲν πέφτω ἔξω) τὸ πεζογράφημα τοῦ Κώστα Μόντη πού φέρει τὸν τίτλο «Κλειστὲς Πόρτες». Ὁ Ἀγῶνας μας ἐκεῖνος τοῦ 1955—59 ὑπῆρξε μιὰ πολὺ μεγάλη στιγμὴ τῆς ζωῆς μας. Μάταια θά προσπαθοῦσε ἓνας νά τὸν ἀπογυμνώσῃ ἀπὸ τὸ ρωμαντικὸ τοῦ στοιχείου (τὰχα ποὺς ἀγῶνας δὲν ἔχει τὸ στοιχεῖο αὐτό;) καί νά τὸν χαρακτηρίσῃ ἀποκλειστικὰ «ἀντιαποικιακὸ κίνημα». Μπορεῖ ὁ Ξένος, ἰδίως τῶν ἀντιθέτων πρὸς τὴν βρετανικὴ πολιτικὴ κόσμων, νά βλέπῃ τὴν τότε κίνησίν μας σάν ἓνα κομμάτι τοῦ «ἀντιαποικισμοῦ», τοῦ ἑδαφικοῦ ἀντιαποικισμοῦ. Ὁ Ξένος ὅμως αὐτὸς πρέπει νάνα ὀλίγελα ἀπληροφόρητος γιὰ τὰ ὄνειρα καί δράματα τῶσαν καί πόσαν κυπριακῶν γενεῶν, γύρω ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ νόημα τῆς Ἑνώσεως πού σημαίνει ὄχι ἀπλῆ ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ ἓνα ζυγὸ ὀποιουδήποτε εἶδους καί βαθμοῦ, ἀλλὰ μιὰ πολιτικὴ, ἐθνικὴ καί πνευματικὴ ἀποκατάστασιν μὲς τὸ σύνολο τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Πολλοὶ ὅμως Ξένοι καί δικοὶ μας (σάν τὸν Ρούφο — Προβελέγγιο) εἶδανε κείνο τοῦ Ἀγῶνα μας ἀπὸ διάφορες ὁ καθένας γωνίες. Ἄλλοι πλησίασαν πρὸς τὸ πνεῦμα μας. Ἄλλοι τὸ παρερμήνευσαν (εἴτε φιλικὰ εἴτε ἐχθρικὰ ἐκφραστήκανε): Ἄλλοι τὸ εἶδανε σάν ἀντιαποικιακὴ κίνησιν καί ἄλλοι ἀπλῶς βεβήκανε εὐκαιρία γιὰ νά πλέξουν ἓνα ἄλλα ἢ ἕβτα μυθιστο-

ρηματικό μύθο προσωπικό τους κι' απλώς «άπτονταν» του κυπριακού, χωρίς νάχουν ασφαλώς άπαιτηση πώς έρμηνεύαν ή εξέταζαν το κυπριακό πρόβλημα.

Τή λυρική όμως πλευρά δέ τή συνάντησα σέ κανένα από τά ποικίλωνμα και φανταχτά σέ τίτλους έργα (μιλώ για πεζογραφήματα). Διηγήματα, μικράς ή μεγάλης πνοής, γραφήκανε, μέ λυρικό πολλά στοιχείο, αλλά ένα διήγημα είναι απλώς μιá γρήγορη στιγμή και όχι ένα ολοκληρωμένο έργο. Μήτε και ή σειρά διηγημάτων, πού είναι κατ' ανάγκη συλλογή γρήγορων στιγμών, μπορεί ν' αντικαταστήση, έστω και λίγο, τó ολοκληρωμένο έργο. Νά! γιατί τó «Κλειστές Πόρτες» στον τύπο τού χρονικού, πού έχει εξώφθαλμο και ειλικρινή λυρισμό, δικαιωματικά μπορεί νά θεωρηθή ως ένα ολοκληρωμένο λυρικό κοίταγμα τού 'Απελευθερωτικού μας 'Αγώνα.

Όταν πρωταρχίσως τήν ανάγνωση, ή παρεμβολή μερικων μεγάλων παρενθέσεων — ολοκληρώνων περιόδων μέ λυρικές εξάρσεις — σου διασπά τήν προσοχή από τόν κύριο πυρήνα και μπορεί ποῦτο νά σέ κουράση. Μόλις όμως προχωρήσης λιγάκι κι' έξοικωθής μέ τó ύφος, οί παρενθέσεις λιγώτερο ένοχλοῦν (σέ πλείστα σημεία λιγοστεύει και ή έκτασή τους και δέν απομακρύνονται από τó σημείο πού σχολιάζουν λυρικά συνήθως). Πρόσεξα ακόμα, μόλις προχώρησα στό διάβασμα τού έργου, μιá ιδιοτυπία πού θά πρέπει ό άναγνώστης νά σεβαστή: κάθε κομμάτι έχει μιá λυρική αυτοτέλεια. Κερδίζει τó έργο και τó χαίρεσαι σάν άναγνώστης άν τó διεξέλεθες μέ διαλεξιμωπα: δηλαδή άν θεωρήσης τó κάθε κομμάτι — μικρό ή μεγάλο — σάν ένα ποίημα και τó αντικρύσης μ' αυτή τή διάθεση.

Τί περιέχουν τά λυρικά κεφάλαια τού βιβλίου; Έξισπορούν λυρικά τόν 'Αγώνα μας από τήν προλογική τού φάση (τή σύλληψη τού καίκιου «Άγιος Γεώργιος») και προχωροῦν μέ μιá αυστηρή σειρά μήνα μέ τó μήνα, από τήν Πρώτη τού 'Απρίλη, τήν αυγή τού ξεσηκωμού, στό διάφορα καθέκαστα μέ ιδιαίτερη έμφαση σέ κάτι μικρολεπτομέρειες χαρακτηριστικές. Αυτές οί μικρολεπτομέρειες πού για ένα ξένο θά ήταν ασφαλώς άσημαντότητες, αυτές ακριβώς οί μικρολεπτομέρειες αποτελοῦν τó ρομαντικό μας στοιχείο, τή δύναμή μας. 'Ο συγγραφέας τίς σχολιάζει πάρα πολύ λυρικά και προσδίδει σ' αυτές τή δέουσα σημασία, άφου πραγματικά αυτές αποτελοῦν τά έκφραστικώτερα μας σημεία. Πολύ σοφά (γιατί είμαι βέβαιος δέν είναι τυχαία πού έγινε) όλα αυτά βλέπονται μέ τó μάτι ενός εφίθου, ενός μαθητή τού Γυμνασίου, κι' έτσι αποφεύγεται ή ανάμειξη έξωρωμαντικων στοιχείων, στοιχείων πού άνήκουν στήν ιστορία, κοινωνιολογία και δέν ξέρω σέ ποιό άλλο κλάδο τής επιστήμης, πάντως όχι στή λυρική πεζογραφία. Τά μεγάλα γεγονότα και πρόσωπα άκροθίγονται μονάχα. 'Η τουρκική ανάμειξη — μιá πετυχη-

μένη, όπως φάνηκε πού ύστερα, μανούβρα τής βρετανικής πολιτικής — αναφέρεται μονάχα στό τέλος μέ λίγες γραμμές. Μύθος στήν πραγματικότητα δέν ύπάρχει: μύθος είναι ό άγώνας ειδομένος μέ τó εφίθικό, μεθυσμένο μάτι, ό όποιος παίρνει πάρα πολλές προεχτάσεις και άκτινοβολίες μέ τó λυρισμό (ιδίως των σύντομων παρενθετικων φράσεων). Κι' εδώ πού τά λέμε καλύτερα πού δέν μας διασπούσε σαφής μύθος. 'Ο μύθος θ' άνάγκαζε τó συγγραφέα ν' απομακρύνεται από τó λυρικό αίτημα τού 'Αγώνα. Κι' ευτυχώς πού δέν καταπονέθηκε ό συγγραφέας σέ ψυχογραφικής φύσης βυθομετρήσεις, πού συνήθως αυτές συνοδεύονται κι' από κάποιες άκατανόητες φιλοσοφίες ή πολλές φορές κοινοτοπίες, πού λέγονται μέ ύφος τυμπανοκρουσίας για νά ξαφνιασουν και νά έπιβληθοῦν.

Τó τελευταίο κομμάτι, σύντομο και λιτό αποτείνεται στή «μίνα πής Κύπρου» πού τήν εξιμνει μέ τó νά δείχνη τήν ερήμωσή της: Ταύταχρόνος στό ίδιο κομμάτι δίνεται στό λίγα πρόσωπα τού έργου ή άξια σύμβολο (πού θάπρεπε ένας απ' τήν αρχή νά πύ νιώσει).

Νομίζω πως ό Μόντης μέ τó πεζογράφημα του αυτό αποθανάτησε πραγματικά μιá πτυχή τού 'Αγώνα μας αυτή πού αποκλείεται νά τή νιώσει ό όποιοσδήποτε δευδερκής ξένος: μήτε ακόμα κι' ό γνωστός στό παγκόσμιο φιλολογικό κοινό ποιητής και πεζογράφος L. Durrell, πού έζησε ανάμεσά μας τίς μέρες εκείνες, κατέχοντας τή θέση τού Διευθυντή Δημοσίων Πληροφοριων.

K. ΧΡΥΣΑΙΝΘΣ

Δημ. Σιατόπουλου: Συνομιλία μέ τόν άνθρωπο, Δοκίμια, 'Αθήνα.

Τó βιβλίο «Συνομιλία μέ τόν άνθρωπο» είναι τó έκτο στήν σειρά πού δημοσιεύει ό Δημ. Σιατόπουλος. Τά προηγούμενά του είναι: «Σιωπηλές Πολιτείες», ποιήματα, «'Ανθρωποι έσωτερικής καύσεως», διηγήματα, «50 χρόνια 'Ελληνικής πνευματικής ζωής», μελέτη, «'Η μελωδία των άνέμων», μυθιστόρημα και «Γνώριμοι Δρόμοι», μιá νουβέλλα και 5 διηγήματα.

Στό τελευταίο του βιβλίο «Συνομιλία μέ τόν άνθρωπο» ό συγγραφέας δημοσιεύει δεκαπέντε δοκίμια πού είχαν δημοσιευτεί παλιότερα σέ εφημερίδες και περιοδικά ή δόθησαν σάν διαλέξεις σέ πνευματικά σωματεία. Τώρα βέβαια τούς δίνει πήν οριστική μορφή μέ τίς άναγκαίες άλλαιές και προσθήκες.

Είναι χαρακτηριστικός ό τίτλος τού βιβλίου όπως και εκείνος τού πρώτου δοκιμίου πού έχει τόν τίτλο: «'Ο μεγάλος άγνωστός». 'Ο Σιατόπουλος ζητά τόν άνθρωπο και θέλει νά μιλήσει μαζί του. Αισθάνεται πως αυτός άποτελεί τήν όμορφία και τόν «λόγο» τού κόσμου, αλλά είναι και ό παραμερισμένος στόν σημερινό κόσμο. Γράφει χαρακτηριστικά στό πρώτο δοκίμιο: «Μέσα στό συνειρημό των γεγονότων και των τεχνικων κατακτήσεων τής εποχής

μας, ὁ ἄνθρωπος σάν αἴσθηση καὶ αἴσθημα, σάν κόσμος ψυχικός, σάν καρδιά πλημμυρισμένη ἀπὸ τὸ θεῖο μεθύσι πῆξ ὁμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης, ὁ ἄνθρωπος ὄχι τῆς καθημερινότητας καὶ τῆς ὕλης, ἀλλὰ μᾶς πνευματικὰ πλαστουργημένης ζωῆς, βροῖσεται τοῦ περιθώριου».

Σ' ὅλα τὰ δοκίμιά του ὁ Σιατόπουλος «συνομιλεῖ» μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ζητᾶ πάντα τὸν παλμό, τὴν πνοή, τὴν ζωντανή παρουσία, τὴν δημιουργική δύναμη τ' ἀνθρώπου καὶ τὴν μεταδίδει στὸν ἀναγνώστη. Τὰ θέματά του πᾶ παίρνει ἀπ' ὅλες τὶς ἐποχές, κυρίως ἀπὸ τὴν ἱστορία τὴν Ἑλληνική: Δεῖφοι, Πρῶτοι Ἑλληνες, Ὀμηρος, Ρήγας, Σολωμός, 1940 τὸ σήμερα δίνουν στὸν συγγραφέα θέματα γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀγάπη, τὸν θαυμασμό, τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἔργα του.

Στὸ δεύτερο Δοκίμιο ποῦ ἔχει πὸν τίτλο «Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐποχή μας» ὁ Σιατόπουλος καθαρά καὶ μὲ περικνημία ἐκθέτει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν τέχνη. Κατὰ τὴν ἀποψή του τὸ δόγμα «Ἡ τέχνη στὴν ὑπηρεσία τῆς τέχνης» δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ παρουσιάσῃ τὴν καλλιτεχνική δημιουργία «σάν μὴ ἀποσελικὴ ἀτομικὴ ὑπόθεση τοῦ καλλιτέχνη, πέρα ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τὸ περιβάλλον...». Πάρα κάτω γράφει: «Μὲ τὸν ἀφηρημένο, ὅμως, αὐτὸν ψυχολογισμό δημιουργεῖται μὴ σοβαρὴ διχοστασία πῆς Τέχνης καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴ ζωή».

Καὶ ἀλλοῦ: «Κάτω ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς εἶναι τουλάχιστον ἀκατανόητο νὰ δεχτοῦμε τὴν ὑπαρξὴ μίᾶς τέχνης ἀξίας τῆς ἀστολιῆς τῆς, σάν ἀπλῆς ἐρμηνεύτριας κάποιοι ὑποκειμενικῶν συναισθηματισμῶν ἔξω ἀπὸ τὴν πυρακτωμένη κοινωνική ὄρα... Αὐτὸς (ὁ καλλιτέχνης) εἶναι ποῦ θὰ δδηγήσῃ τὰ βήματα τῆς μάζας στὴ μεγάλη κοινωνική ἀρετή, αὐτὸς θὰ τῆς ἀνοίξῃ τὸ φωτεινὸ παράθυρο τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ στὴ μαγευτικὴ θέα τοῦ κόσμου, αὐτὸς θὰ τὴν μάθει νὰ πιστεύει, ν' ἀγαπᾷ καὶ ν' ἀποστρέφεται, αὐτὸς θὰ τῆς χαρίσῃ τὴ νικηφόρα κραυγὴ στὴν κάθε ἀνθρωπιστικὴ τῆς κατάκτηση». Ἡ Τέχνη, λοιπόν, γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Τὸ δοκίμιο «Ἡ Τέχνη καὶ ἡ ἐποχή μας εἶναι, μοῦ φαίνεται, τὸ καλύτερο.

Στὸ δοκίμιο «Τὰ Ἑλληνικὰ νιάτα» ὁ συγγραφέας κόμνει εὐστοχες παρατηρήσεις γιὰ τὸ σημερινὸ Ἑλληνόπουλο, τὰ προβλήματα καὶ τὰ αἰτήματά του.

Στὸ δοκίμιο «Ἀκρόπολις: Ἐνα μνημεῖο ἕνας πολιτισμὸς» παρουσιάζει τὸ θαῦμα τοῦ Ἱεροῦ Βράχου μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα ξένων κυρίως συγγραφέων ἀπὸ τὸν Σατωμπριὰν μέχρι τὸν Γερ. Χάουπμαν.

Στὸ δωδέκατο δοκίμιο παρουσιάζεται κατὰ τρόπον θαυμάσιο ἡ προσωπικότης, οἱ δραματισμοὶ καὶ ὁ ἀγώνας τοῦ Ρήγα.

Ὁ χῶρος δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθοῦμε. Μερικὲς γενικὲς παρατηρήσεις θὰ κάνουμε. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ Ἑλληνας καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς ἀπο-

τελοῦν τὰ κέντρα στὸ βιβλίον τοῦ Σιατόπουλου. Ἀπλᾶ, δίχως ρητορισμοῦς, μὲ ἀγάπη σκύθει πάνω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς Ἑλλάδας, ἀκονεὶ τοὺς παλμούς του καὶ μεταφέρει μηνύματα. Χαίρεται κανεὶς τὴν ἑλληνικὴ αὐτάρχεια τοῦ συγγραφέα. Ἄς ἀναπνεύουμε ἐπὶ τέλους καὶ γνήσιο τὸ ἄρωμα τῆς παράδοσης καὶ τῆς ἰστορίας τοῦ τόπου μας. Ἀρκετὰ μᾶς ἔχουν διάφοροι «Ἑλληνες συγγραφεῖς» βομβαρδίσει μὲ τοὺς σκοτεινοὺς καπνοὺς καὶ τὶς ὀμίχλες τῆς Δύσης.

Ν. Σ. ΣΠΑΝΟΣ

ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΙΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ἡ ἰδρυση ἐνὸς Κέντρου ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν στὴν Κύπρον μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ σάν ἕνας σταθμὸς στὴν πορεία τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, ὄχι μόνον ἀπὸ καθαρῶς πνευματικὴ ἀποψη, μὰ καὶ γενικώτερα ἱστορικῆ, γιὰ εἶναι βέβαιον πὸς οἱ ἀπαιτήσεις συνέπειες ποῦ θάξῃ ἡ λειτουργία ἐνὸς τέτοιου ὀργανισμοῦ θὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ σοβαρές, γιὰτὶ μέσον αὐτοῦ θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πνευματικὴ εὐθυγράμμιση τοῦ τόπου πρὸς τὴν πορεία τῶν προηγμένων ἐθνῶν καθὼς καὶ ἡ ἀντιμετώπιση ἐθνικῶν προβλημάτων εὐρύτερας προσωπικῆς, προβλημάτων δηλαδὴ ποῦ ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ἀμέσου καὶ σχετικὰ βραχυπροθέσου πολιτικῆς προβληματικῆς.

Δὲν ἔχει σημασία πὸς τὸ Κέντρο ἀρχίζει τὴ σταδιοδρομία του μὲ πενιχρὰ μέσα καὶ σὲ μιά ἐποχὴ κρίσιμη γιὰ τὸ μέλλον τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐχει σημασία τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως ἐνὸς τέτοιου ὀργανισμοῦ ἔχει συνειδητοποιηθῇ ἀπὸ τὶς ὑπεύθυνες Ἀρχὲς καὶ ἐτέθη σὲ πράξῃ ἕνα ἀρχικὸ πρόγραμμα ἐρεῖνης, ποῦ ὅσο λιτὸ καὶ ἂν παρουσιάζεται στὸ πρῶτον αὐτὸ στάδιον, θὰ βοηθήσῃ σημαντικὰ στὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς ἐρεῖνης μὲ τὴν κατάστροφω μίᾶς ἔστω καὶ στοιχειώδους ὀργανωτικῆς «πυροδομῆς» καὶ μὲ τὴν ἐμπειρία ποῦ θὰ χαρίσῃ στὸ προσωπικὸ του κατὰ τὴν πρώτη περίοδον τῆς λειτουργίας του. Ὅσο γιὰ τὸ δεύτερον σημείον, τὸ ὅτι δηλαδὴ τὸ Κέντρο ἰδρύεται σὲ μιά ἐποχὴ βαρυσήμαντη γιὰ τὸ μέλλον τοῦ τόπου, πιστεύω πὸς τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ σάν μιά εὐνοϊκὴ περίσταςη γιὰ τὴν ἀξιολόγησίν του καὶ σάν ἕνας κολλὸς οἰωνὸς γιὰ τὸ μέλλον του, γιὰτὶ ἐπιτρέπει τὴ φυσικὴ συσχέτιση τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν ἐναρμόνιση τῶν μεθόδων τοῦ νεοτεύκτου ἰδρύματος μὲ τὴν πρῶτον β λ η μ α τ ι κ ῆ τοῦ τόπου, ποῦ κατὰ τὴ στιγμή αὐτὴ παρουσιάζει χαρακτῆρα ἔντονα ἐθνοϊστορικόν. Ἀκριβῶς καὶ οἱ πρῶτες ἐργασίες τοῦ Κέντρου ἔχουν προγραμματισθῇ γύρω ἀπὸ ἐθνοϊστορικὰ θέματα, τὸ δὲ γλωσσολογικὸν ἀρχεῖον ποῦ παρασκευάζεται μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ σημαντικώτερη προστάθεια τοῦ εἶδους τῆς ποῦ ἔ-

γινε μέχρι σήμερα στον τόπο.

Οι δυσκολίες που θα έχει ν' αντιμετωπίσει το Κέντρο στο άμεσο και στο απότερο μέλλον θα είναι τριπλές. Πρώτα, η οικονομική του ενίσχυση, που προσδιορίζεται άμεσα από τις υλικές δυνατότητες του τόπου και που αναγκαία θα συμβαδίσει με την εξέλιξη των δυνατοτήτων αυτών. Έν τούτοις στην περίπτωση που μιά άπασχολεί επεμβαίνει ο εξής πλεονεκτικός όρος, του οποίου πρέπει να γίνη κατάλληλη αντιμετάλλευση: έφ' όσον το Κέντρον περιορίζεται προς το παρόν και για μιá σχετικά μακρά περίοδο σε ιστοριοφιλολογικές εργασίες, ο προϋπολογισμός της λειτουργίας του δεν θα συμποσοῦται παρά σ' ένα ελάχιστο ποσοστό του όλικου εκπαιδευτικού και μορφωτικού προϋπολογισμού του τόπου (κάτω από 0,50%), έτσι που να μη μορφή να επηρεάσει σε σημείο αισθητό το μέγεθος του προϋπολογισμού αυτού. Αυτό σημαίνει ότι, και σε περίπτωση άκόμη δραστηκόν περικοπών στο γενικό προϋπολογισμό έξόδων, μιá άρνητική επέμβαση στον ειδικό προϋπολογισμό του Κέντρου δεν θα επέφερε αισθητό όφελος οικονομών. Πόσο μεγάλη σημασία éνεχει αυτό το σημείο μόνο οι έμπειρογνώμονες περί τá δημόσια οικονομικά μπορούν ν' αντίληφθούν.

Η δεύτερη μεγάλη δυσκολία που έχει ν' αντιμετωπίσει το Κέντρο, πύ σοβαρή από την προηγούμενη, είναι η έλλειψη έρευνητών. Στην Κύπρο, όπως και στην Ελλάδα, η κοινή αντίληψη θεωρεί ως επιστήμονα κάθε πρόσωπο που κατέχει μιá επαγγελματική ειδικότητα, για την εξάσκηση της οποίας προσεταιρίζεται ένα πανεπιστημιακό δίπλωμα. Από την άποψη αυτή μπορούμε να πούμε ότι η Κύπρος παρουσιάζει μιá αξιοπρόσεκτη άναλογία έπιστημόνων εν σχέσει με αρκετές άλλες χώρες. Άλλά πρέπει να πούμε ότι πρόκειται περί επαγγελματιών έπιστημόνων και όχι έρευνητών. Ο έπιστημών — έρευνητής έχει ως κύριο μέλημα την προαγωγή της έπιστήμης του και παρεμπιπτόντως μόνο εργάζεται επαγγελματικά. Άλλά είναι επίσης γνωστό πώς η καθαρή έρευνα, τουλάχιστο στις πνευματικές έπιστήμες, δεν αποδίδει επαγγελματικά, γι' αυτό κ' εκείνοι που έπιχειρούσαν να έπιδροθούν σ' αυτή, και μάλιστα στον τόπο μας, έπρεπε να τó πράξουν εις βάρος των επαγγελματιών των συμφερόντων και πολλές φορές με κίνδυνο να περιτέσουν σε πλήρη ένδεια (τά παραδείγματα τέτοιων πνευματικών ηρώων άφθονούν μέσα στον Έλληνισμό). Στην εποχή μας όμως άνεγνωρίστη για πρώτη ίσως φορά η μακροπρόθεση αξία της καθαρής έρευνας, χωρίς την οποία δεν νοείται έξασφάλιση συναγωνιστικής θέσεως στη μεγάλη έξόρμηση των έθνών προς την πρόοδο. Άπ' αυτή την άποψη μπορούμε να πούμε ότι η Κύπρος ύστερει σε βαθμό επικίνδυνο, οι συνέπειες δέ του αποκλειστικά επαγγελματικού προσανατολισμού των έπιστημόνων που διαθέτει ο τόπος θα είναι άνυπολόγιστες παρ' όλο που δεν γίνονται αντίληπτες από τους πολλούς.

Θά ύποδείξω έπί του προκειμένου μιá συγκεκρωμένη περίπτωση, η έπιτήρηση των συνεπειών της οποίας έπαρτεται στον άναγνώστη. Είναι κοινή γνώση πώς οι συνθήκες που υπεγράφησαν στη Ζυρίχη ήταν έλαττωματικές, τεχνικά και ουσιαστικά, από την άποψη του διεθνούς δικαίου. Είναι γνωστό επίσης πώς οι συνθήκες αυτές περιέπλεξαν τó Κυπριακό ζήτημα και είχαν καταστροφικές συνέπειες για τις Έλληνοτουρκικές σχέσεις. Και όμως ούδέποτε έγινε από Κύπριο νομικό σοβαρή μελέτη των συνθηκών αυτών από διεθνολογική άποψη, δηλαδή μελέτη που να ξεφεύγη τά όρια της δημοσιογραφικής προχειρολογίας ή της τυπικής απολογητικής κριτικής. Ούτε ο δικηγορικός Σύλλογος της Νήσου έπελήφθη η ένθεάρρυνε την έρευνα του ζητήματος κατά τρώπο άσθητό έπιστημονικό μέ σκοπό να καταδείξει έπί διεθνούς έπιπέδου την άντικανονικότητα των συνθηκών. "Όχι φυσικά γιατί οι Κύπριοι νομικοί ύστερούν στον έπιστημονικό τους καταρτισμό, μιá γιατί, για να γίνη μιá τέτοια εργασία, έπρεπε μερικοί άπ' αυτούς ν' άφιερώσουν χρόνο και εργασία σε καθαρή έπιστημονική έρευνα, για την οποία έπρεπε ν' άποσπασθούν από τις επαγγελματικές τους άσχολίες και να μεταβούν σε κατάλληλα κέντρα έρείνης δεδομένου ότι ο τόπος δεν διαθέτε νομικές βιβλιογραφικές πηγές για την έρευνα του ζητήματος αυτού. (Άπό μιá πρόχειρη έρευνά μας διαπιστώσαμε πώς ούτε αυτή η νομολογία του διεθνούς δικαστηρίου της Χάγης δεν ύπάρχει σε δημόσιο βιβλιογραφικό ή επαγγελματικό ίδρυμα). "Αν πάρομε ένα άλλο τομέα έξ ίσου σπουδαίο, τόν ιατρικό, η έλλειψη βιβλιογραφικών μέσων και ιατρικής documentation σ' όλόκληρη τή Νήσο μπορεί να χαρακτηρισθή ως τρομακτική, άφού δεν κατορθώσαμε να διαπιστώσουμε την ύπαρξη σε δημόσια ή και σε ιδιωτική βιβλιοθήκη (1) ενός αντίτυπου του Cumulative Index Medicus, της μεγαλύτερης και μοναδικότερης στον κόσμο ιατρικής βιβλιογραφικής έπιχειρήσεως, χωρίς την οποία ιατρική έρευνα έπί άνωτέρου έπιπέδου δεν μπορεί να νοηθή!

Έρχομαστε στην τρίτη και μεγαλύτερη άπ' όλες δυσκολία που θα έχει ν' αντιμετωπίσει τó Κέντρο Έπιστημονικών Έρευνών. Είναι αυτή η προαγωγή του έπιπέδου έπιστημονικής έρείνης σε βαθμό που να φέρη την Κυπριακή έπιστήμη σε ποιοτική εύθυγράμμιση μ' εκείνη των προηγμένων χωρών. Γιατί, έστω κ' αν ο τόπος ύστερει ποσοτικά, άναλογικά με τόν πληθυσμό των άλλων χωρών, όμως θά έπιτύχη τού σκοπού του αν πλησιάση ποιοτικά τόν έξωτετικό έπιστημονικό κόσμο. Η άνήγρωση της στάθμης του έπιπέδου έπιστημονικής έρείνης είναι έργο πολύ δυσχερές, που θά απαιτήσει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα για την πραγμάτωση

(1) Είμαστε φυσικά διαθεθεμένοι να δέχθομε με όλη την ικανοποίηση που επέβάλλεται ένδεχομένη διάφηση της διαπιστώσεως αυτής.

του επιστημονικού standard που πρέπει να καταστή επιφύλαξη. Αυτό όμως είναι καθαρά μεθοδολογικό ζήτημα που αφορά το επιστημονικό προσεγγιστικό του Κέντρου και τους διοικητικούς του υπευθύνους, άποτελει συνεπώς έσωτερική υπόθεση του ίδιου Κέντρου.

Λαμβάνοντας υπ' όψη τις δυσκολίες του έργου και τις σχετικά πολύ περιορισμένες δυνατότητες της στιγμής, ένδεικνυται οι πρώτες προσπάθειες του Κέντρου να τείνουν προς μία ώριμη κατεύθυνση: τη δημιουργία στερεών βάσεων εν όψει μελλοντικής ανάπτυξης. Η πολιτική του Κέντρου πρέπει ν' αποφυγή να διαπράξει το λάθος μιας έπεκτατικής δράσεως εις βάρος της ποιοτικής οργανώσεως. Όταν δέ μιλούμε για ποιοτική οργάνωση συμπεριλαμβανόμεναι σ' αυτή και την τεχνική γραφειακή και γραμματειακή οργάνωση που συνήθως ή παραμέληση της είναι πρόξενος μίας χρονίας δυσπραγίας στην όμαλή λειτουργία ενός οργανισμού. Για ν' αναφεροϋμε σε μία έλάχιστη λεπτομέρεια της γραφειακής οργάνωσης, δέν είναι τυχαίο πως έλήφθη φροντίς, ώστε οι μόνιμοί Έλληνικές γραφομηχανές που διαθέτει το Κέντρο να συμπεριλαμβάνουν στα στοιχεία τους τον τόνο της βαρείας (έξυπηρετήση της ιστορικής ορθογραφίας στις δακτυλογραφίες των αποθησανοιζομένων κειμένων), από τις δυο δέ ξενόγλωσσες γραφομηχανές ή μιά να είναι έφοδιασμένη με το Άγγλικό πληκτροφόρο και ή άλλη με το Γαλλικό (έξυπηρετήση Γαλλικών κειμένων τόσο συχνών στην Κυπριολογική έρευνα, δυνατότης Γαλλικής και Γερμανικής αλληλογραφίας).

Θά ήθελα να έπιμείνω στο έπιχειρημα της ποιοτικής ενάντια στην έπεκτατική οργάνωση αναφερόμενος σ' ένα πιο ουσιαστικό σημείο, την επιστημονική οργάνωση της Βιβλιοθήκης του Κέντρου. Το Κέντρο φιλοδοξεί να οικοδομήσει μιά Βιβλιοθήκη αυστηρώς επιστημονική, που να έξυπηρετεί, τουλάχιστο στους τομείς της άρμοδιότητός του, την καθαρή επιστημονική έρευνα. Ήδη δημιουργήθηκε ένας πυρήνας μίας τέτοιας Βιβλιοθήκης, στον όποιο δίδεται ιδιαίτερη σημασία και προσοχή, γιατί από την ποιότητα του πυρήνα αυτού θα έξαρτηθή και ή ποιότης της μελλοντικής μεγάλης επιστημονικής Βιβλιοθήκης που εύχόμεσθε όλοι πως θα οικοδομηθή κάποτε. Οι άρχες της οργάνωσης της μικροσκοπικής άκομή αυτής Βιβλιοθήκης άξίζει να εκτεθούν εδώ. Έν πρώτους δέν εισάγεται στη Βιβλιοθήκη έργο εκλαϊκευτικού χαρακτήρος, ή έν γένει έργο που να μη περιέχει πρωτότυπο ύλικό έρευνής ή άλλως έργο που κατά τη γνώμη του έρευνητού δέν συμβάλλει στην προαγωγή της έρευνής. Δεύτερο, ή έπαλογή των εισαγομένων έργων δέν είναι στενά Κυπριολογική. Άπεναντίας ή Βιβλιοθήκη φιλοδοξεί, μέσα στα πλαίσια των άρμοδιοτήτων του Κέντρου, να άποκτήσει χαρακτήρα όσο γίνεται διεθνή. Για παράδειγμα, στον κατάλογο των τελευταίων παραγγελιών αναγράφεται ή Έγκυκλοπαίδεια

του Ίσλαμ, ένα από τα πιο επιστημονικά και ειδιευμένα (παρά τον τίτλο «Έγκυκλοπαίδεια» που φέρει) έργα της εποχής μας, που εκδίδεται από διεθνή έπιτελείο Ίσλαμολόγων στην Όλλανδία. Τελευταίως πάλι εισήχθη στη Βιβλιοθήκη του Κέντρου το μεγάλο ιστοριοδικό έργο του Άθανασίου Παπαδοπούλου Κεραμέως, «Έεροσολυμική Βιβλιοθήκη» και «Άνάλεκτα Έεροσολυμικής Σταχυολογίας», ένα δεκάτομο έργο που χαρακτηρίζεται ως μεταλλείο ιστορικών και φιλολογικών ειδίψεων και δεδομένων, και του όποιου έγινε προσφάτως φωτοτυπική ανάπτυξη στις Βρυξέλλες. Το πρωτότυπο έργο είχε έκδοθη στην Πετρούπολη, όπως όνομαζόταν τότε το Λένινγκραντ, όπου ο μεγάλος αυτός Έλληνας επιστήμων ήταν διευθυντής της Αυτοκρατορικής Βιβλιοθήκης. Η πρωτότυπη έκδοση κατήγγισε τόσο σπάνια, ώστε μεγάλα βιβλιογραφικά κέντρα όπως το Λονδίνο και το Παρίσι να διαθέτουν ένα και μόνο αντίτυπο στις έθνικές τους βιβλιοθήκες. Σήμερα το Κέντρο κατέχει το μοναδικό αντίτυπο στην Κύπρο του έργου αυτού, που και σήμερα άκόμη είναι σπάνιο, γιατί ή φωτοτυπική (άναστατική, όπως τη λένε) ανάπτυξη έγινε σε πολύ περιορισμένο άριθμό ανατύπων. Τρίτο, ή πολιτική της Βιβλιοθήκης είναι να μη έξαντλή τους λίγους χρηματικούς πόρους που διαθέτει στην περαιτέρω άγορά βιβλίων χωρίς να έξασφαλίξη προηγουμένως τη υντήρηση των παλαιών. Άκριβώς έπειδή πρόκειται περί βιβλίων άνωτέρας άξιας που θα πρέπει να έξυπηρετήσουν γενεές, έπιβάλλεται ή συντήρηση των άποκτωμένων προτού γίνη εισαγωγή νέων. Γι' αυτό το λόγο, μετά από κάθε άγορά ή Βιβλιοθήκη προβαίνει στη βιβλιοδεσία των εισαχθέντων και μόνον αν ύπάρξη υπόλοιπο διαθέσιμο προχωρεί σε νέες άγορές. Με τον τρόπο αυτό θα άποφευχθή μελλοντικά το τραγικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε ή Έθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (και πολλές άλλες Βιβλιοθήκες) που επέτρεψε τη συσσώρευση δεκάδων (αν όχι εκατοντάδων!) χιλιάδων άδέτων τόμων, των όποιων ή παρουσία στην κατάσταση αυτή άποτελεί μιά χανούσα πληγή στα πλευρά ενός οργανισμού τόσο μεγάλης έθνικής σημασίας. Χαρακτηριστικό της πολιτικής αυτής είναι το γεγονός όσα κατά το τρέχον έτος θα ύπάρξη για ένα διάστημα πλήρης άνακοπή άγορών για να διατεθούν οι πόροι στην άγορά ενός άνταξίου έπιπλου—βιβλιοθήκης που να στεγάσει τον πρώτο πυρήνα της σχηματισθείσης συλλογής.

Άς σημειώσω τελικά μιά καινοτομία που πρώτη φορά εισήχθη στην Κύπρο, ιδιαίτοσης σημασίας για την τοπική επιστημονική έρευνα. Η Βιβλιοθήκη κατήγγισε τμήμα φωτοτυπιών χειρογράφων και σπανίων εκδόσεων σχετικών με την Ίστορία της Κύπρου. Αυτό θα έπιτρέψη στον Κύπριο έρευνητή να μελετά επί τόπου π.χ. τα κείμενα Μαχαιρά, Βουστρωνίου και άλλων πηγών στα πρωτότυπα χειρόγραφα χωρίς να παρίσταται άνάγκη να ταξιδεύη στις μακρινές χώρες όπου βρίσκονται αυτά. Ήδη ή Βι-

βλιοθήκη κατέχει φωτοτυπίες των χειρογράφων των δυο αυτών χρονογράφων, τελευταίως δὲ απέκτησε καὶ τὶς πλήρεις φωτοτυπίες των δυο περιφώνων κωδικῶν των Ἀσσιζῶν ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη των Παρισίων, δηλαδὴ των μεσαιωνικῶν νόμων ποὺ ἴσχυσαν στὴν Κύπρῳ ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ ποὺ εἶναι γραμμένοι στὴν Κυπριακὴ διάλεκτο.

Οἱ ὀργανωτικὲς αὐτὲς λεπτομέρειες ἐν σχέσει μὲ τὴ σύσταση καὶ τὴ λειτουργία τοῦ Κέντρου, στὶς ὁποῖες κάπως ἐπεκταθῆκαμε, εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ καταστήσουν σαφεῖς τὶς γραμμὲς πάνω στὶς ὁποῖες πρέπει νὰ λειτουργήσουν ὅλα τὰ τμήματά του. Ὅπως θὰ ἔχη γίνῃ ἀντιληπτό, ἡ σημασία ποὺ δίνεται καὶ πρέπει νὰ δοθῇ στὶς τεχνικὲς λεπτομέρειες εἶναι ἐξ ἴσου μεγάλη μ' ἐκείνη ποὺ πρέπει νὰ δοθῇ στοῦ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ μέρος. Γιατὶ πάνω σ' αὐτὲς στηρίζεται ἡ ὁμαλὴ λειτουργία ἐνὸς ιδρύματος καὶ κάθε μεμονωτικὴ του πρόοδος.

Δὲν πρέπει φυσικὰ νὰ διαφευγῇ τὴν προσοχή μας ἓνα γεγονός βασικῆς σημασίας. Ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, στὰ ἀνεπτυγμένα Κράτη ἔχει πλησιάσει ἓνα τέτοιο ἐπίπεδο ἐξελλίξεως, ποὺ ἡ τοπικὴ αὐτὴ προσπάθεια δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι, γιὰ μιὰ σημαντικὴ περίοδο τουλάχιστο, παρὰ μιὰ πολὺ περιορισμένη μορφὴς ἐπιχείρησης, ποὺ γιὰ ν' ἀνταποκριθῇ στὶς ἐπιβαλλόμενες ἀπὸ τὴ φύση τῆς καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀξιώσεις πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ συστηματικὰ ἐπὶ σειρὰν ἐτών. Ὅπως εἴπαμε, τὸ Κυπριακὸ Κέντρο δὲν ἔχει τὶς ἀξιώσεις ν' ἀναμετρηθῇ ποσοτικὰ μὲ τὰ ξένα ἰδρύματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, γιατί καὶ τὸ μέγεθος τῆς χώρας ποὺ ἐξυπηρετεῖ εἶναι ἐπίσης πολὺ μικρὸ κοντὰ στὰ μεγάλα Κράτη ποὺ σήμερα υἰοθετοῦν τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα σὰν θεσμὸ. Μὰ ὀφείλει καὶ δικαιοῦται ν' ἀνταποκριθῇ ποσοτικὰ στὶς ἀνάγκες ποὺ τὸ ὑπερφορεῖται. Αὐτὸ εἶναι ἐξ ἄλλου δυνατὸ μέσα σὲ μιὰ λογικὴ προοπτικὴ χρόνου, ἂν κατανοηθοῦν ἡ σημασία καὶ οἱ σκοποὶ του ἀπὸ τὶς ἰθύνουσες Ἀρχές. Τὸ Κυπριακὸ Κέντρο πρέπει νὰ καταστῇ σὺν τῷ χρόνῳ τὸ κύριο κέντρο Κυπριολογικῶν μελετῶν σ' ὅλο τὸν κόσμῳ κ' ἔτσι ν' ἀποκαταστήσῃ τὴ συνέχεια μιᾶς γραμματολογικῆς παραδόσεως ποὺ στὸν τόπο αὐτὸ ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ἀκτινοβόλησε πέρα ἀπὸ τοὺς ὁρίζοντες τῆς Νήσου σὲ χώρες μακρινές. Εἶναι καθήκο του Κέντρου ν' ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλία τῆς παραδόσεως αὐτῆς, τῆς ὁποίας ὁ ἔλεγχος πέρασε κατὰ τὴ διάρκεια των τελευταίων αἰώνων στὰ χεῖρα ξένων ἐπιστημονικῶν κέντρων, παρέχοντας συνάμα τὴ δυνατότητα μιᾶς δικαίας προβολῆς τῆς Κυπριακῆς ἐπιστημονικῆς συμβολῆς (1). Μόνον ἔτσι θὰ ἐπιτρέψῃ στὸν τόπο νὰ ἐνταχθῇ ἀφορὰ μέσα στὴν πνευματικὴ οἰκογένεια των συγχρόνων ἐθνῶν.

Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ

(1) Ἡ περίπτωση τῆς Κυπριακῆς συμβολῆς στὴν Ἀρχαιολογικὴ ἐπιστῆμη εἶναι χαρακτηριστι-

κῆ. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ συμβολὴ αὐτῆ ὑπῆρξε πολὺ ἀξιόλογη, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἔτυχε μιᾶς οὐσιαστικῆς ἀναγνωρίσεως. Μόνον μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία ἡ Κυπριακὴ συμβολὴ ἔτυχε ἀναγνωρίσεως, καὶ διὰ ἀπὸ ἓνα Γάλλο, τὸν Olivier Masson, ποὺ ἐκθέτοντας τὸ ἱστορικὸ τῆς Κυπριακῆς Ἀρχαιολογίας στὸ ἔργο του *Inscriptions chypriotes syllabiques*, Paris, 1961, ἀπέδωσε τὴν πρῆπουσα θέση στοὺς Κυπρίους Ἀρχαιολόγους σιμὰ στοὺς ξένους ποὺ ἐργάστηκαν στὸν τομέα αὐτὸ (βλ. σελ. 17—29 καὶ 30 κ.έ. τοῦ ἔργου αὐτοῦ).

ΝΕΓΡΙΚΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τὰ τραγοῦδια τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἶναι ἡ γνησιωτέρα μορφή λαϊκῆς ποιήσεως εἰς τὴν Ἀμερικῆ. Ἀντικατοπτρίζουν τὴ ζωὴ των ἀνθρώπων αὐτῶν. Μιὰ ζωὴ γεμάτη περιπέτειες, στερήσεις, ταπεινώσεις μὰ καὶ πίστη. Πίστη στὸν Θεάνθρωπο ποὺ περιπλανήθηκε, στερήθηκε, ταπεινώθηκε. Εἶναι τραγοῦδια γεμάτα ἀνθρωπιά, γιατί πηγάζουν ἀπὸ ἀγνὲς ἀνθρώπινες συγκινήσεις καὶ καρδιές. Εἶναι ἀκόμα τὰ τραγοῦδια τοῦτα μεστὰ ἀπὸ φιλοσοφία, ἀπαύγασμα καὶ τούτῃ τῆς Νέγρικης ἐμπειρίας. Ἐχουν ἀκόμη τὰ λαϊκὰ αὐτὰ ἄσματα ἀξιοπρέπεια. Οἱ ποιητὲς τους πρόσεξαν τόσο τὴν ἐλλογὴ των λέξεων ὅσο καὶ τὴ κατασκευὴ τους. Γιὰ νὰ τὰ καταλάβουμε καλύτερα πρέπει νὰ τὰ πλησιάσουμε ντυμένα στὸ μανδύα αὐτῆς τῆς πρωτόγονης ἀξιοπρέπειας.

Ἡ γνώμη πὸς τὰ Νέγρικα λαϊκὰ τραγοῦδια εἶναι μίμησι τραγοῦδιῶν ποὺ ἄκουσαν οἱ νέγροι ποιητὲς, δὲν εἰσταθεῖ πιά. Οἱ εὐκαιρίες ἐπικοινωνίας των ἀνθρώπων αὐτῶν μὲ ἄλλους λαοὺς ἦσαν σπάνιες. Μονάχα οἱ νέγροι τῆς Ἀμερικῆς ἤλθαν ἐνωρὶς σ' ἐπαφὴ μὲ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μᾶλλον προηγμένους. Μὰ καὶ στὴ περίπτωση τούτῃ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανο οἱ ἀγοῦματοι Νέγροι νὰ ἐπηρεάστηκαν πολὺ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια των ἀφεντικῶν τους. Ἄλλωστε τὰ Νέγρικα λαϊκὰ τραγοῦδια εἶναι τόσο πλούσια καὶ τόσο ὠραία ὥστε εἶναι καλύτερα ἀπὸ τὰ λαϊκὰ τραγοῦδια ἄλλων λαῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἀμφισβητοῦν τὴν γνησιότητα των τραγοῦδιῶν αὐτῶν, γιατί δὲν πιστεύουν πὸς οἱ ἀπλοῖκοι καὶ ἀγοῦματοι Νέγροι θὰ μποροῦσαν νὰ δημιουργήσουν τέτοια καλλιτεχνήματα, γιατί σχεδὸν ὅλα τὰ Νέγρικα τραγοῦδια χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ κάλλος καὶ τὸν ρυθμὸ. Ἡ ἀμφισβήτηση ὅμως αὐτὴ ἔχει σχεδὸν ἐξαλειφθῇ, γιατί τὰ μουσικὰ κατορθώματα των Νέγρων εἶναι τόσα πολλὰ, ποὺ σὲ ὀρισμένα εἶδη θεωροῦνται καὶ πρωτοπόροι. Δὲν ὑπάρχει πὰ καμμιά ἀμφιβολία πὸς οἱ Νέγροι ἤλθαν στὴν Ἀμερικὴ μὲ ἀνεπτυγμένο τὸ μουσικὸ τους ἔνστικτο καὶ ταλέντο. Γενικὰ πιστεύεται πὸς οἱ Νέγροι ὑστεροῦν των Εὐρωπαίων στὴν ἀνακάλυψη μελωδιῶν, ἀλλὰ ὑπερτεροῦν αὐτῶν στὴν ἀνακάλυψη ρυθμῶν.

Γιατὶ ὁ Νέγρος τῆς Ἀμερικῆς δὲν συνέχισε τὴ μουσικὴ παράδοση τῆς Ἀφρικῆς, παρὰ τὴν

χρησιμοποίησε σά βάση για νέες μουσικές κατακτήσεις; Γιατί όταν ο Νέγρος γνώρισε τον Χριστιανισμό, ανέμιξε το χριστιανικό πνεύμα με τη μουσική του παράδοσης. Μέσα στη καινούργια θρησκεία βρήκε τα στοιχεία που βρίσκουμε και στη Νέγρικη λαϊκή ποίηση: ύπομνη, άνοχη, άγάπη, πίστη και έλπίδα. Στην πραγματικότητα οι Νέγροι συνταύτισαν τη μοίρα τους με την νέα θρησκεία. Πίστεψαν στην απολύτρωσή τους διά της χριστιανικής πίστεως. Πίστευαν πως ό Θεός θα τους έσωζε όπως έσωσε τον Δαβιδ από τή λιοντάρια, όπως έσωσε τους Έβραίους από τή δεσμιά της Αιγυπτιακής δουλείας. Έτσι τραγουδούσαν τήν μοίρα τους με τή πίστη τους και δημιουργούσαν τή τόσο ώραία θρησκευτικά Νέγρικα άσματα.

Τά άσματα αυτά αποκτούν μεγαλύτερα ακόμα ώραιότητα γιατί τραγουδούνται από πολλές φωνές. Και είναι γνωστή ή ικανότη των Νέγρων ως τραγουδιστών. Η ικανότη των αυτών συνίσταται κυρίως εις τήν ευχέρειαν που έχουν για τήν δημιουργίαν άρμονίας και πιθανώτατα σε ώρισμένα χαρακτηριστικά τής φωνής των.

Παρ' όλα ταύτα είναι πιθανόν τά τραγούδια που δημοσιεύονται παρακάτω να μην ικανοποιούν ως Ποίηση. Κομμάτια φορά χαρακτηρισίζονται από συνεχείς επαναλήψεις στίχων, που τά καθιστούν άνιαρά. Έν τούτοις υπάρχει μία μεγάλη ποιητική έμπνευση, τουλάχιστο σε άρκετά ποιήματα, που κάνουν τόν άναγνωστη να άπορη πως ένας άγράμματος λαός, συνθέτοντας σε μία γλώσσα, που καλά - καλά δεν ήξερε, μπόρεσε να δώσει τόσο ποιητική όμορφιά και δύναμη στα τραγούδια του. Ός προς τήν πηγή των έμπνευσεών τους τά πιο πολλά από τά τραγούδια αυτά βασίζονται στην 'Αγία Γραφή. Γι' αυτόν τόν λόγο μερικοί στίχοι είναι επανάληψη γνωστών ρήσεων τής 'Αγίας Γραφής. Άλλοι πάλι στίχοι είναι παράφραση. Έχουν όμως άποβάλει τήν Έβραϊκήν αυστηρότητα και έχουν ντυθή τόν μανδύα τής Νέγρικης χάριτος. Για παράδειγμα παίρνουμε τή παρακάτω τραγούδι:

Πάλαιφα με τόν Σατανά, πάλαιφα με τήν
άμαρτία.
Πλησίασα τόν Άδη, μα γύρισα πίσω πάλι.

Ό Όσαΐας καβάλλα στον τροχό του χρόνου
μίλησε στον παντοδύναμο Θεό, κεί έπερα

ώ, άκουσε τόν τεμπέλικο τούτο θόρυβο,
ένα σούρσιμο από πόρτα σε πόρτα,
Ένα προσκλητήριο για τούς ανθρώπους
πίσω στο Θεό,
θα γυρίσουν στο σπίτι χέρι - χέρι.

Για κύταξε κείνη τή διχαλωτή άστραπή,
πήδημα από σύννεφο σε σύννεφο,
μάζεμα των τέκνων του Θεού
θα γυρίσουν στο σπίτι χέρι - χέρι.

Οι στίχοι και τή περιεχόμενα του κατωτέρω ποιήματος είναι δυνατόν να βρεθούν στους ψαλμούς. Η διαφορά όμως είναι καταφανής:

Άμαρτωλέ, άμαρτωλέ, καλύτερα προσευχήσου,
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.
'Αλλιώς ή ψυχή σου θα χαθή, τήν ώρα τής
Κρίσης
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.

Ποτέςμου δεν σκέφτηκα πόσο κοντά είναι,
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.
Μίλησε, και μ' έκανε να γελάσω και να κλάψω,
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.

Όταν θρηνούσα, ακριβώς όπως συ τώρα,
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.
Τό κεφάλι μου βράχηκε με τή νυχτερινή δρόσο,
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.

Τό κεφάλι μου βράχηκε με τή νυχτερινή δρόσο,
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.
'Ο Αύγερινός ήταν επίσης μάρτυρας,
'Ο Κύριός μου είναι κι' όλας στους ούρανούς.

Άπό τή Καινή Διαθήκη είναι παρμένη και ή
«Σταύρωση». Ό άνωνυμος όμως Νέγρος τρα-

γουδιστής ανέμιξε και τή δική του πάθος, έτσι που να έχει γεννηθή ένα διαμάντι. Όσοι έτυχε να ακούσουν τήν περιφημη Νέγρον άοιδό Μαρίαν Άντερσον, να τραγουδή τήν «Σταύρωση» άσφαλώς θα έχουν κατασυγκινηθή από τή πάθος και τή λυρικότητα του τραγουδιού τούτου:

Σταυρώσανε τόν Κύριό μου,
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο
Σταυρώσανε τόν Κύριό μου,
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο
ούτε 'να παράπονο, ούτε 'να παράπονο, ούτε
'να παράπονο.

Τόν καρφώσανε στο ξύλο,
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο.
Τόν καρφώσανε στο ξύλο,
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο,
ούτε 'να παράπονο, ούτε 'να παράπονο, ούτε
'να παράπονο.

Τόν τρυπήσανε στο πλευρό
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο.
Τόν τρυπήσανε στο πλευρό
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο,
ούτε 'να παράπονο, ούτε 'να παράπονο, ούτε
'να παράπονο.

Τό αίμα στάλαζε κάτω
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο.
Τό αίμα στάλαζε κάτω
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο,
ούτε 'να παράπονο, ούτε 'να παράπονο, ούτε
'να παράπονο.

Έκλινε τή κεφαλή Του και πέθανε,
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο.
Έκλινε τή κεφαλή Του και πέθανε,
και 'Κείνος δεν ψιθύρισε ούτε 'να παράπονο,

ούτε 'να παράπονο, ούτε 'να παράπονο, ούτε
'να παράπονο.

Ἡ ἐπανάληψη τῶν ἰδίων στίχων δὲν ἀφαιρεῖ
ἀπὸ τὸ πάθος καὶ τὴ λυρικότητα τοῦ ἄσματος.
Ἀπεναντίας — ὅπως καὶ στὰ λυρικά τῆς Ἀρ-
χαίας Ἑλληνικῆς τραγωδίας — αὐξάνει τὸ πά-
θος καὶ δίδει μεγαλύτερη χάρι καὶ ἁρμονία.

Παραθέτουμε ἀκόμα τρία λαϊκά τραγούδια
τῶν Νέγρων τῆς Ἀμερικῆς, μέσα ἀπὸ τὰ χί-
λια τόσα, ποὺ εἶναι γνωστά σήμερα:

Ο ΑΜΝΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἐυπνήστε, ἔυπνήστε, σεῖς οἱ νυσταγμένες
ψυχές

κι' ἀκοῦστε αὐτὸ ποὺ ἔχω νὰ σὰς πῶ:
Νὰ θυμᾶστε πῶς ὁ Χριστός, ὁ Ἀμνὸς τοῦ
Θεοῦ,

ἐλευθέρωσε τὶς ψυχές μας ἀπὸ τὸν Ἄδη.
Εἶναι τώρα στεφανωμένος με ἀγκάθια, βρισμέ-
νος με περιφρόνηση.

Οἱ μαθητές του κρυφτήκανε:
Ἔτσι ὁ Θεὸς σὰς στέλλει πολλὴ χάρι γιὰ
τὸν χρόνο.

Ἦταν νωρὶς τὸ πρωὶ
ὅταν ἡ Μαρία τὸν ἀναζήτησε.
Εἶδε δυὸ ἀγγέλους νὰ κάθονται
στὸ κεφάλι καὶ τὰ πόδια τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡ Μαρία δάκρυσε σὰν φανερώθηκεν ὁ Χριστός
καὶ εἶπε: Γιατί κλαῖς;

Ὁ Χριστὸς φώναξε ἕστερα τοὺς μαθητές του,
διαιρεμένους ἀπὸ τὸ θάνατό του
καὶ τοὺς εἶπε: Ὅλες οἱ δυνάμεις σὰς ἔχουν
δοθῆ,

στὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ.
«Πορευθῆτε καὶ διδάξετε ὅλα τὰ ἔθνη,
μὴν τὰ περιφρονήσετε». Καὶ πρόσθεσε:
«Πορευθῆτε κι' ἀναζητήσετε τὰ περιπλανώμε-
να πρόβατα

ποὺ ἀκόμα ὑπάρχουν στὴ γῆ,
μέχρις ὅτου ὁ ἴδιος πληρώσω τὸ χρέος σας
καὶ σὰς γυρίσω πίσω πάλι.
Δεῦτε ὅλοι ἐσεῖς οἱ βαρυφορτωμένοι
γιὰ νὰ σὰς ξαλαφρώσω ἀπὸ τοὺς πόνους σας.

ΗΣΟΥΝΑ ΕΚΕΙ

Ἦσουνα ἐκεῖ ὅταν σταυρώσανε τὸν Κύριό μου;
Ἦ! Κάποτε τρέμω, τρέμω, τρέμω.

Ἦσουνα ἐκεῖ ὅταν σταυρώσανε τὸν Κύριό μου;
Ἦσουνα ἐκεῖ ὅταν ὀδήγησαν τὸν Κύριό μου
στὸν τάφο;

Ἦ! Κάποτε τρέμω, τρέμω, τρέμω.
Ἦσουνα ἐκεῖ ὅταν ὀδήγησαν τὸν Κύριό μου
στὸν τάφο;

ΚΑΘΕ ΦΟΡΑ ΠΟΥ ΝΟΙΩΘΩ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ

Κάθε φορὰ ποὺ νοιώθω τὸ Πνεῦμα του
νὰ μπαίνει στὴ καρδιά μου, θὰ προσεύχομαι.
Πάνω στὸ ὄρος ὁ Κύριός μου μίλησε,

κι' ἀπὸ τὸ στόμα του βγήκε φωτιὰ καὶ καπνός.
Κύταξα γύρωθὲ μου, ἦταν τόσο ὠραία!
Ὅστος ῥώτησα τὸν Κύριό μου ἂν ὅλα ἦσαν
δικὰ μου.

Ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς εἶναι παγωμένος καὶ
κρύος,
κρῶνει τὸ σῶμα κι' ὄχι τὴ καρδιά.
Δὲν ὑπάρχει ἄλλος δρόμος στὸ μονοπάτι
τοῦτο,
ὀδηγεῖ στὸν οὐρανὸ καὶ ξανὰ πίσω.

Κάθε φορὰ ποὺ νοιώθω τὸ Πνεῦμα του
νὰ μπαίνει στὴν καρδιά μου, θὰ προσεύχομαι.

Δρ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Σ. Λ. ΠΑΤΤΙΧΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ

ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ

Στὸ Βρετανικὸ περιοδικὸ "Photography"
δημοσιεύεται σὲ κύριο ἄρθρο τὰ τῆς ἐργασίας τοῦ
Κύπριου καλλιτέχνη φωτογράφου Γιώργου Λαλίτη.
Τὸ ἄρθρο συνοδεύεται ἀπὸ πέντε φωτογραφίες, ποὺ
θεωροῦνται ὡς χαρακτηριστικὲς τῆς τέχνης καὶ
τῶν τάσεων τοῦ Λαλίτη. Τὸ ἄρθρο γράφτηκε ἀπὸ
τὸ νέο ἀρχισυντάκτη τοῦ περιοδικοῦ Ἰαν Τζήμερς.

ΤΟ «ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ» ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ

Στις 21 Μαΐου μεταδόθηκε ἀπὸ μαγνητο-
ταινία σὲ πρώτῃ δημόσια συγκέντρωση ποὺ πραγ-
ματοποιήθηκε σὲ Σπαύνοιο τοῦ ΡΙΚ, ἡ σύνθεση
τοῦ Μ. Θεοδωράκη «Ἄξιον ἔστι». Ὁ συνθέτης
προλόγησε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟΝ

Μαργαρίτας Δαλιμάτι: Ὁδηγὸς
Μουσείου, Ἀθήνα, 1964.

Journalists' Union of the Athens...: The
Anti-Greek riots of September 6-7 1955
at Constantinople and Smyrna, Athens,
1956 (ἔφετος κυκλοφόρησε).

Μιχ. Δ. Χριστοδουλίδης: Συγκρι-
τικὴ Παγκόσμιος Ἱστορία, Λευκωσία, 1964.

Π. Παπαρρηγόπουλου: Νοσταλγι-
κοὶ ρυθμοί, Πειραιάς, 1964.

Ἐκτ. Κακναθάτορος: Ἡ κλίμακα τοῦ
λ'θου, Ἀθήνα, 1964.

Δημ. Χαμπούλιδης: Ἀσυμμετρίες, Κό-
προς, 1964.

Μάχης Μουζάκης: Ὁ ἦχος ὁ πιστός,
ὁ ἔνας, Ζάκυνθος, 1964.

ERRATA

Στὸ τεύχος μας ἀρ. 45, σελ. 246 («Ἐνα γράμ-
μα τοῦ Louis Roussel») νὰ διαβασθῆ ἡ δευτέρη
γραμμὴ ὡς ἐξῆς: τοῦ Γραφείου Διαφωτισμοῦ τῆς
ΕΚΣΚ Chypre et la crise politique actuelle
(καὶ ὄχι ὅπως τὸ δηλώνει «Chypre et son passé
politique») ἔγραφε τὸ ἐξῆς:

Στὸ ἴδιο τεύχος, σελ. 247 («Δημοτικὴ Γλώσσα
καὶ Πολιτικὴ») νὰ διαβασθῆ ἡ πρώτη γραμμὴ ὡς
ἐξῆς: Γι' ἀγνωστὸ λόγο καὶ παράδοξο γιὰ μᾶς
τρόπο...

«ΛΥΡΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

Διμηνιαίες αὐτοτελείς ἐκδόσεις

Λήδρας 114 ἢ περιοδικὸ «ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

Ἔχουν κυκλοφορήσει εἰ ἐξῆς ἐκδόσεις:

1958

1. Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ Η ΜΑΝΑ
2. ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ
3. ΠΡΙΣΜΑΤΙΚΟΣ ΟΚΤΩΒΡΗΣ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
4. ΠΕΝΤΕ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ..... (τοῦ κ. Λ. Μαλένη)
5. ΣΤΙΓΜΕΣ ..... (τοῦ κ. Κ. Μόντη)
6. ΕΥΔΗΜΟΣ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)

1959

7. ΔΕΚΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ..... (τοῦ κ. Α. Παναρέτου)
8. ΟΚΤΩ ΑΡΘΡΑ ..... (τοῦ κ. Κ. Σπιριδάκι)
9. ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ ..... (τοῦ κ. Α. Περνάρη)
10. ΚΑΝΑΚΗΣ, Ο ΚΥΠΡΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΣΑΡΟΣ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
11. ΤΡΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ..... (τοῦ κ. Ι. Κυθρεώτη)
12. ΠΑΘΟΣ ΓΙΑ ΕΝΑ ΛΕΥΤΕΡΟ ΟΥΡΑΝΟ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)

1960

13. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΜΥΛΩΝ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
14. ΠΡΟΣ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ..... (τοῦ κ. Θ. Σοφοκλέους)
15. ΗΤΑΝ ΟΛΟΙ ΤΟΥΣ ΑΝΤΡΕΙΟΙ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
16. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΤΩΝ ΣΤΙΓΜΩΝ ..... (τοῦ κ. Κ. Μόντη)
17. ΣΧΕΔΙΑ ..... (τοῦ κ. Ἐλ. Οἰκονόμου)
18. ΤΟ ΚΡΗΣΦΥΓΕΤΟ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)

1961

19. ΣΩΚΡΑΤΗΣ ..... (τοῦ κ. Ἀ. Περνάρη)
20. Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ..... (τοῦ κ. Ἀν. Κρέσπο)
21. ΕΤΣΙ ΑΡΧΙΣΕ Η ΚΥΡΙΑΚΗ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
22. Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
23. ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΓΑΛΑΖΙΟΥ
ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
24. ΕΝΝΙΑ ΠΙΚΡΑ ΚΑΙ ΡΩΜΑΛΕΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)

1962

25. ΟΙ ΜΠΑΛΛΑΝΤΕΣ ΜΙΑΣ ΗΡΩΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
26. ΟΚΤΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ..... (τοῦ κ. Φρ. Βράχα)
27. ΜΝΗΜΕΣ ΣΤΗ ΝΥΚΤΑ ..... (τῆς δος Εἰρ. Παναγή)
28. ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΛΟΓΟΥ ..... (τοῦ κ. Δημ. Γιάκου)
29. ΕΛΕΝΗ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
30. Ο ΚΑΝΑΡΗΣ ΣΤΗ ΛΑΠΗΘΟ — ΑΝΑΣΤΑΣΗ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)

1963

31. ΤΕΣΣΕΡΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ..... (τοῦ κ. Σπ. Παπαγεωργίου)
32. ΔΥΟ ΙΣΠΑΝΟΙ ΛΥΡΙΚΟΙ ..... (Χιμένεθ καὶ Λόρκα)
33. ΔΥΟ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ
ΤΡΑΓΟΥΔΙ ..... (τοῦ κ. Μ. Νικολαΐδη)
34. ΠΑΓΚΥΠΡΙΟΝΙΚΕΣ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)
35. ΤΑ ΔΥΟ ΒΟΥΝΑ ..... (τοῦ κ. Π. Μηχανικοῦ)
36. Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΗ —
ΤΟ ΔΙΑΗΜΜΑ ..... (τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη)

ΚΩΣΤΑ ΜΟΝΤΗ

ΚΛΕΙΣΤΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

(ἀπὸ τὸν Ἀπελευθερωτικὸν Ἀγῶνα 1955—59)

Ἔκδοση «Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Νεολαίας Κύπρου».

ΖΗΤΗΣΕΤΕ ΤΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

«ΛΥΡΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963

Ἔξη βιβλία ὁ καθένας

£1— ὁ τόμος

ΓΡΑΨΕΤΕ ΣΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ 1964

Ἡ ἐτήσια ἔκδοση τοῦ «Ἑλληνικοῦ

Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου»

£ 1—

ΓΡΑΨΕΤΕ ΣΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Η “ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ”

ΕΧΕΙ ΕΚΔΟΣΕΙ ΤΑ ΕΞΗΣ:

1. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Γρηγόρης Αύξεντίου (θεατρικὸ)
2. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Τὸ ξεσήκωμα τῶν σιγᾶνων (νουβέλλα)
3. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: Τότε ποὺ πολεμοῦσαμε (ποιήματα)
4. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Τὸ ροζ φουστάνι (θεατρικὸ)
5. Γ. ΚΟΤΣΩΝΗ: Τὸ τραγο δι τῆς Πλο μπως (τραγοῦδι)
6. ΔΗΜ. ΓΙΑΚΟΥ: Ὁ Δρόμος τῆς Χαραυγῆς (διηγήματα)
7. Π. ΙΩΑΝΝΙΔΗ: Σὺ ποὺ σκοτώθης γιὰ τὸ φῶς (θεατρικὸ)
8. Κ. CHRYSANTHIS (trans. Chr. Kameris): *The Betrayal* (a one - act play).
9. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Νενίκηκε τὸν θάνατο (θεατρικὸ)
10. Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ: Τὸ τραγοῦδι τοῦ Λιόγκο (πρόλογος—μετάφραση)
11. ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗ: Προσμαρτυρία (ποιήματα)
12. ΣΠ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ: Σπονδές

ΔΙΑΤΙΘΕΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ.